Kartonsan
2015/3

paylaşım

NEVİN HALICI…

Yazı: Ayşe Kilimci

Yeme içme tarihçisi, mutfakların, sofraların, insanların hikâyecisi. Eski ve yeni zamanların, kiler ve pazarların, tarlaların, imecenin, hatırın, gönülün nakkaşı. Kültür elçisi, gönül sofralarının da ustası…

Yemek tarihi araştırmacısı, kültür elçisi, gönül sofrası ustası Halıcı ve kitapları dipli köklü ele alınmalı. 70'lerde Gazi Üniversitesi aile ekonomisi ve beslenme eğitimi,1991'de master, 1997'de doktorası, Konya, Ege, Akdeniz, Güneydoğu, Karadeniz yemekleri tarih ve tariflerini kitaplaştıran Siniden Tepsiye Klasik Türk Mutfağı, Konya'da Kışlık Yiyecekler Araştırması, Konya Yemekleri, Mevlevi Mutfağı, Konya Mutfağı, Açıklamalı Yemek ve Mutfak Terimleri Sözlüğü, Geçmişin İzleriyle Sille Mutfağı kitaplarından sonra bir başka kaynak yapıt: Selçuklu Dönemi Mutfağı.

Soruyoruz: Yemek yapmaya nasıl/ne zaman başladınız?
İlkokulda su böreği yapan annemin elinden oklavayı alıp hamur açarak… Annem okul görmemiş bir psikologdu; çocuklarına hiç "hayır!"demezdi. İki yufkayı berbat ettikten sonra oyuna koşacağımı bilirdi. Daha sonraları hamurla ilgili denemelerim oldu. Canım sıkıldı mı enstitüye giden kuzenim Süheyla Odabaşı'nın öğrettiği, çok kolay olan puf böreğini yapardım. Hamurla işe başladığımı söyleyebilirim.

Yeme içme kültürünün, sanatın önemli bir dalı olduğunu ne zaman keşfettiniz?
Yemeğin önce bir sanat dalı olduğunu, yine annem ve arkadaşlarının yemekleriyle anladım. Bağlı bahçeli evlerde, kendi yetiştirdikleri sebze, meyvelerle yaptıkları yemekleri resimler gibi tabaklara düzenler, o güzellikte de yer sofraları kurarlardı. Çebiç, pilav gibi bazı yemekleri bahçe çiçekleriyle süsleyip sunarlardı. İlkokul çağlarında bu sofraların bir sanat olayı olduğunu düşünürdüm.

Kültüre gelince bu yemekler öyle bir kurallar silsilesinde sunulurdu ki olayın kültürel boyutunu istemeden görürdünüz. Mesela, sabahtan gezmeye gittiğiniz eve çantanızdan armağan olarak, kavanoz içindeki kesme şekeri (günümüzün çikolatası) çıkarıp pencereye koyduğunuzda ev sahibi sizin sabah kahvesine değil de yemeğe geldiğinizi anlar, kayınvalide cebinden mutfağın anahtarını çıkarıp geline verir, gelin gider, mutfağı açar ve size az önce anlattığım nefaset ve güzellikte sofra çıkarırdı. Bu ve bunun gibi birçok kural, Selçuklu başkenti Konya'da, o dönemlerden yürüyen çok ince ve zarif bir kültürü yansıtırdı.

Çocukken gözlemlediğim bu yemeklerle sofralarla, yemeğin sadece açlık hissini gidermediğini, birtakım sanatsal ve kültürel yönleri de bulunduğunu bugünkü kadar net olmasa da hissettim. Yemek yazarı olmamda o muhteşem sofraların büyük payı vardır. O sofraların yaşaması gerektiğine inancım vardır. Konya Yemek Kültürü ve Konya Yemekleri kitabımda bu olayı geniş şekilde yazmışımdır.

Kimlerden el aldınız?
Annem ve arkadaşlarından… 1950'li yıllarda benim çevremde herkes Batı yemeklerine, tatlılarına düşkün iken, ben arabaşı, höşmerimler, tatlı ve ekşi kabaklar, kenevir helvaları, kayısı yahnileri, sütlü selemenler gibi Konya yemeklerinin peşindeydim.

Yetiştiğiniz evler, tanık olduğunuz mutfaklar ve hünerli yemek emekçileri, kiler, sofra, mahalleler, fırınlar, komşular bu merakınıza nasıl eşlik ettiler, nasıl kaynak oluşturdular?

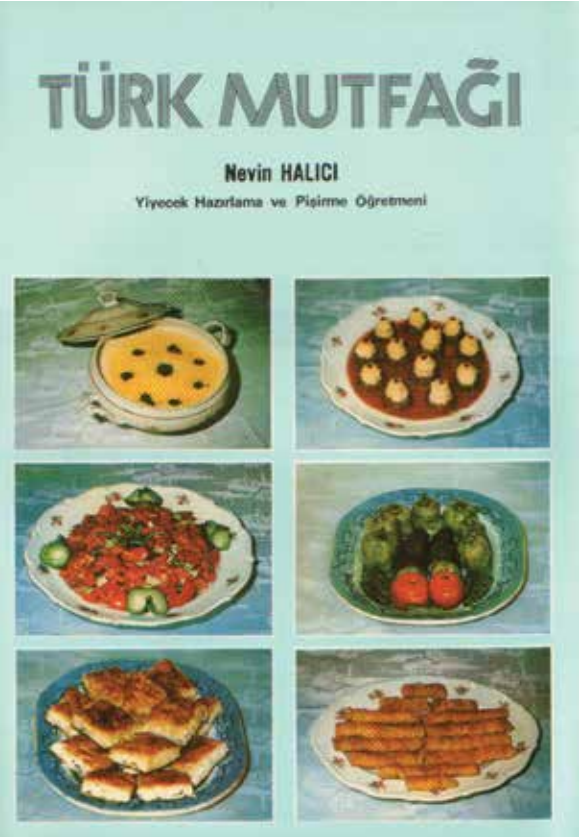

Yemek ve ağız tadı öncelikle ailede kazanılır. Babam çok iyi bir lezzetçi, annem yemeklerine herkesin bayıldığı bir aşçıydı, diyebilirim. Yemekte malzeme çok önemlidir. Babam, etlerin tadı değiştiğinde kendi etini kendisi kesen kasaplardan et alırdı. Yağ aldığı yer aynıydı vb. Kaliteli malzemeler iyi bir hanımın elinde tadından yenilmez lezzetlere dönüşürdü. Bir yerlerde tesadüfen karşılaştığım tanımadığım kişiler, kim olduğumu öğrenince bana babalarının, dedelerinin annemin yemeğini yediklerini ve hâlâ tadını unutamadıklarını söylemişlerdir. Şüphesiz o dönemde görüşülen dost, komşu ve akrabalarda da aynı özellikler bulunurdu… Falanca hanımın su böreği, falancanın ekşili kabağı meşhur olur, ben aradaki farkı anlamaya çalışırdım...

Yemek ve sofra adabında/bilgisinde yazılı ve sözlü kültür mirasına, bilgi aktarımına, öncekilere ve sonrakilere borçlanmaya dair neler dersiniz?
Ooo, bu çok önemli… Sadece yemek değil tarih, edebiyat, folklor vb. bütün kültürel konularda herkes önce kendi çevresine bir bakmalı, özgün olan her şeyi kaydetme yoluna gitmelidir. Bu, insanın yaşadığı topluma bir borcudur. Rahmetli Hocam Sedat Veyis Örnek, Konya kitabımı yazdığım zaman Konya'ya borcumu ödediğimi söylemişti. Anladım ki benim bir de Türkiye'ye borcum var. O konuda da doğru bir şeyler yaptığımı söyleyebilirim, çok şükür. Kürt orijinli olduğumu bilen çok değerli bir Kürt aydını dostumuz; "Kürt kültürünün yetiştirdiği bir insan Türk kültürüne böyle değerli eserler veriyor" demişti. Bulunduğum ortamın muhteşem yemek kültürüne eğilmem doğaldı. İnşallah bir Kürt Mutfağı yazma fırsatım da olur.

Şüphesiz her insanın görevi, zamanının bilgilerini gelecek kuşaklara aktarma olmalıdır. Öğrencilerime her zaman önce çevrelerine bakmalarını ve kaydetmelerini öğütlemişimdir.

Sofra ve mutfaklarda hangi sanatların mührü olabilir? Müziğin, resim ve tasarımın, koku ilminin, tarihin, edebiyatın?
Hangisinin olmaz ki Ayşe'ciğim. Feyzi Halıcı "Yemek güzel sanatların sonuncu dalıdır" derken daha fazlasını ifade eder. Ya da Nilgün Çelebi "Yemek sadece açlık hissini gideren bir tüketim nesnesi değildir" derken yine bunların hepsine işaret eder. Konya Mutfağı'nda görülen yemekleri çiçeklerle süsleme, tabaklara güzel düzenleme, kurallaşmış mönüler bunlara örnektir. Türk Mutfağı'nda yemek lezzetli ama sunum eksikliği var görüşünde olanlar, Konya hatta Anadolu ev hanımlarının sofralarını tasarımlarını görselerdi böyle konuşurlar mıydı, bilemem? 1630'lu yıllarda Türk Kağanlarının verdiği bir toyda müzik de olduğundan bahsedilir. Edebiyatta ise Dede Korkud Hikâyelerinden günümüz âşıklarına kadar yemekten bahsetmeyen kalmamıştır.

Yemek tarihimizde hangi dönemler, çağlar, bölgeler ilginizi çekti/çekiyor? Aynı soruyu ünlü mutfaklara sahip büyük uygarlıklar/ülkeler için de kısaca açar mısınız?
Bütün dönemler ve bütün çağlar ve bölgeler… Yöresel Konya ile işe başladım ama yemek konusundaki kaynak yetersizliği beni oradan oraya attı. Türk Mutfağı, Mevlevi Mutfağı, Yemek Sözlüğü, Yöresel Mutfaklar… Şimdi Türk Mutfağı'nı dört bölümde ele alan bir çalışma içindeyim. Selçuklu çıktı, diğerleri gelecek, Allah izin verirse…

Fransız Mutfağı kendini kabul ettirmiş bir mutfak… Yeni yeni diğer ülkeler de mutfaklarını kabul ettirme yarışında… Yurtdışında birçok mutfağı o ülkelerin yemek yazarlarının evinde veya beraber gittiğimiz ünlü lokantalarında tanımaya çalıştım. Ben, Türk Mutfağı kadar yemek konusunun her dalında çeşitliliğe ve lezzete sahip bir mutfak göremiyorum.

Çocuklara, gençlere, orta yaş insanlara yeme içme kültürü hakkında ne önerirsiniz, onlardan beklentiniz, umudunuz nedir?
Günümüzde yemek bilimi çok önem kazanmış durumda… Gençler aşçılık eğitimine yöneliyor. Ben ilk okuldan bu yana okullarda beslenme ve yemek eğitimi verilmesinden yanayım. Günümüzde tanıdığım çok değerli akademisyen gençler yemek konusunu kültürel açıdan ele alan çalışmalar yapıyorlar. İyiye gittiğini düşünüyorum. Orta yaşlıların ise hayatın

Kısa özyaşam öyküsü:
1941 Konya doğumlu.
1952 Konya Kız Tatbikat İlkokulu, 1960 Konya Kız Enstitüsünü bitirdi. 1970-75 yıllarında Ankara Gazi Üniversitesi'nde Aile Ekonomisi ve Beslenme öğrenimi okudu.1986'da İngiltere'de City Of Guilds in London İnstitute'den "The coocry for first certificate" diploması aldı. 1991'de Selçuk Üniversitesinde "Konya'da Geçmişte Ve Günümüzde Hazırlanan Kışlık Yiyecekler Üzerine Bir Araştırma" çalışmasıyla master, 1997'de Gazi Üniversitesi'nde "Karadeniz Bölgesi Yemekleri Üzerine Bir Araştırma" teziyle doktora programlarını tamamladı. 1975'te Kızılcahamam'da yemek öğretmeni olarak çalışmaya başladı. İzmir Büyükçiğli Pratik Kız Sanat Okulu, Karşıyaka Kız Meslek Lisesi, Konya Kız Meslek Lisesi, Çumra Kız Meslek Lisesi, Konya Mehmet Akif İlköğretim Okulu, Meram Kız Meslek Lisesi okullarında öğretmenliğin ardından,1999'da emekli oldu. Zaman Gazetesinde köşe yazarı. Yurtiçi ve dışından birçok ödüle layık görüldü. Yemek tarihçiliğini eğitmenliği, seçici kurullarda görev almayı, yeni kitaplar tasarlayıp yazmayı sürdürmektedir.

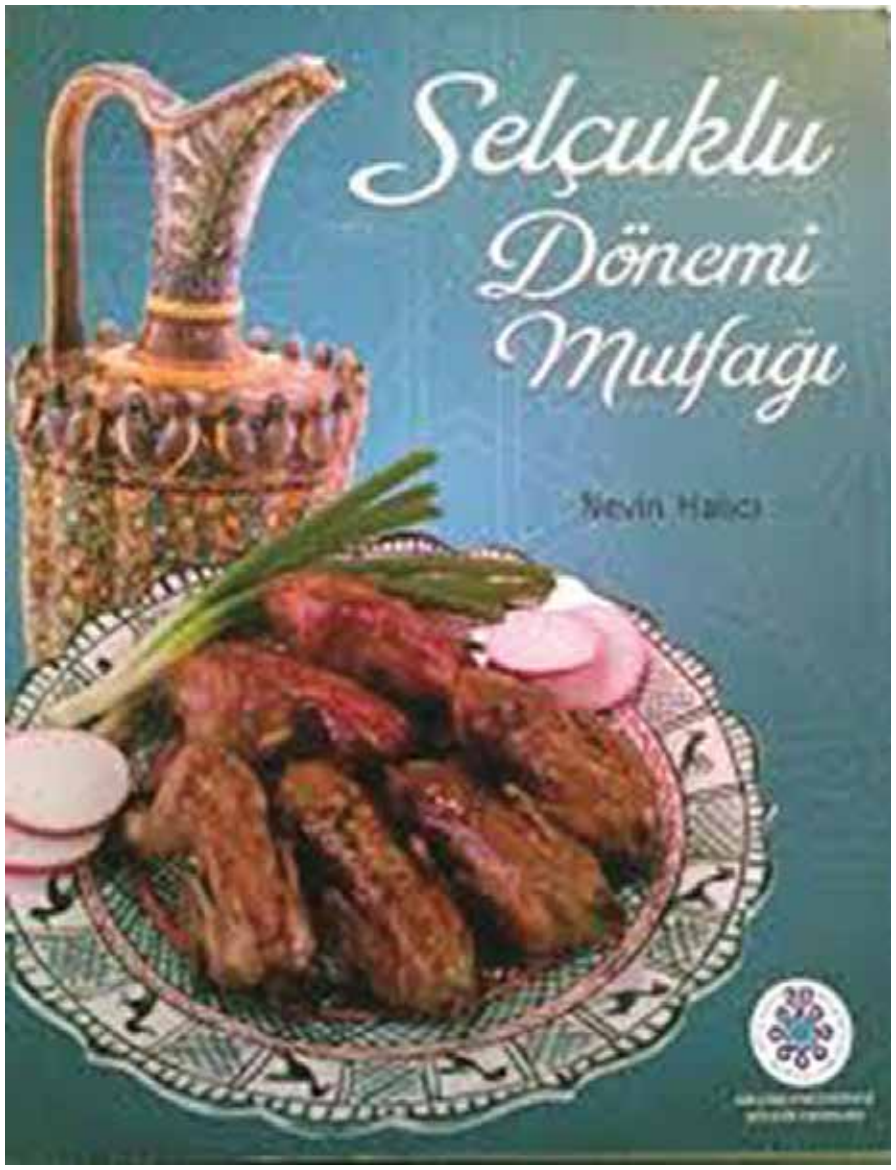

tadını çıkaracak şekilde sağlıklarını da düşünerek yemek zevkine varmalarını dilerim.

Ancak birkaç kişinin emeğiyle var olabilecek bunca kitabınıza bakınca, başka neler yazmak/araştırmak/yayınlamak istediğinizi, düşündüğünüzü paylaşır mısınız bizle? Yeme içme kültürümüzün tarihçesi, hikâyesi, dönemleri açısından üstünde çalışmayı sürdürmek istediğiniz yıllar/bölgeler/yazılı sözlü kültür/yemek emekçileri/önceki bilgilerin gelecek yıllarda olması muhtemel sentezleri hakkında neler söylemek istersiniz?

Yetmiş altı yaşında ekstraları oynayan bir Türk vatandaşı olarak başlamış bulunduğum dört dönem Türk Mutfağı çalışmamı tamamlamak isterim. Allah izin verirse yöresel mutfaklarla ilgili eserlerimi de bitirmek dileğimdir. Bahsettiğiniz diğer çalışmalar benden sonraki genç akademisyenlerin elinden çıkacak, inşallah…

Sizin sofranızda neler baş tacı?

Yoğurt ve çay vazgeçilmezlerimdir. Meyve, sebze et ve balık da onları takibeder.

Günümüzün hızlı yaşayan, yalnızlığı yeğleyen kişilerine, küçük aileleri geniş katılımlı sofralara mı özendirmeli, tenha sofralar için neler önermeli?

Hiçbir şey önermeyelim, herkesi kendi zevkine bırakalım. Herkes yerine göre ziyafetlere de katılıyor, ailesi ve akrabalarıyla da yemekte beraber oluyor. Sevdiğiniz dost ve arkadaşlarla çok hafif müzik ve sohbet eşliğinde bir yemek ne muhteşemdir. Bazen tek başına yemek de o kadar güzel olabilir ki... Nefis hazırlanmış bir iftar sofrasında, Yüce Allah'ın huzurunda, dua ederek orucunuzu açmanın güzelliğini ve insanın ruhuna sağladığı huzuru dünyanın hiçbir ziyafetinde bulamazsınız.

Yemek tarihçisinden Selçuklu Mutfağı:

Selçuklu mutfağını Mevlana, Şems-i Tebrizi, Sultan Veled, Ahmet Eflaki, ulaşılan Selçuknamelerle, günümüz uzmanlarının bilgileriyle değerlendiren bir başvuru kaynağı, Selçuklu Dönemi Mutfağı…

Mutfak tarihimizin Orta Asya, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet olmak üzre dört bölümde ele alınabileceği düşüncesiyle, başlangıçtan günümüze yazılı kaynaklardan incelemeyi amaçlayan yazar, 1071-1467 yılları arası dönemi göç öncesi, sonrasıyla ele alıyor.

239 sayfalık kitap dönemin yeme içme/sofra/mutfak tarihi. Mutfak bilgileri o zamanki yazılı kaynaktan, soframızda ilk haliyle bulduklarımız. Tarifi bilinmeyenler kaynaktaki adından yola çıkarak Konya'da yaşayan hali ve Anadolu'da hâlâ kullanılan tarifler.

Halıcı mutfaklar, törelerimiz, yeme içme kural, alışkanlık, hedeflerimiz ve bu yoldaki eşlikçilerimiz kadar, Orta Asya'dan Anadolu'ya beslenme haritamızın izini süren, malzeme ve miktarı kadar, sofranın ve bütün yemek ürünlerinin geçtiği yolun kokusuyla tadının da anlatıcısı, yani şairi, hikâye edeni. İki ulu nehir, klasik ve halk mutfağının, Orta Asya'dan büyük göçümüz ve sonrasında, saray, konak, aşçı dükkânlarında nasıl geliştiğini, yirminci yüzyıl başında son şeklini bulsa da serüveni sürmekte olan bu yapının yöresele evrensel bilgi ve tadlar eklenerek zengin bir sentez geliştirmekte olduğunu gösterirken, kutlu Anadolu sofrası kimliğine ancak Orta Asya'dan günümüze bütün mutfak bilgileri değerlendirildiğinde ulaşacağını vurgular.

Asya'dan gelirken geçtikleri ülke mutfaklarıyla alıp vererek, mutfaklarını (ve geçtikleri ülkelerinkini) zenginleştirme yanında sentez mutfağı olma yolunda ilk adımları uzun süren göç yolunda atmış, atalarımız…

Anadolu Selçuklu mutfağı derken Mevlevi Dergâhı mutfağında başlatılan dört özellikten söz ediyor Halıcı, ilki mutfağa verilen önem, eğitim. İkincisi aşçının baş tacı edilmesi, öyle ki Mevlana toplantısına aşçıbaşını mutlak çağırırmış. Bir diğeri ekip, işbölümü, sonuncusu; aşçı takımı, kara yemek takımı, komşu kaldırmaları, şivlilik gibi çocukları da içine alan kurallaşmış mönüler.

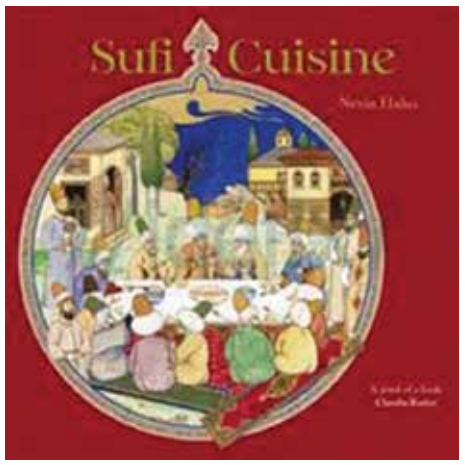

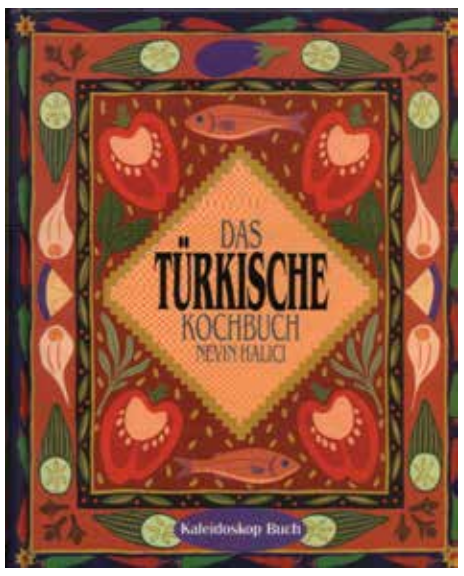

Kaynakça, Selçuknamaler, o yılların yazılı kaynakları olan Hoca Ahmed Yesevi, Mevlana Celaleddin, Şems-i Tebrizi, Ahmet Eflaki, Sultan Veled eserleri.

Selçuklu mutfağı emekçilerini, kazancı dededen çerağcıya, mutfak mimarisi ve mutfak gereçlerini, sofra düzeni, öğünler ve yemek adabını, mutfağın özellik ve malzemelerini kapsamlı şekilde sunduktan sonra püf noktalarını fısıldıyor... Yemeği dibi yuvarlak tencerede kavurmaktan, tahta kaşıkla karıştırma gereğine, kısık ateşte pişirmeye kadar.

Divanü Lügat-it Türk'te mün, ügre diye de anılan çorbalarımız Selçuklu'da Anadolu ürünleriyle zenginleşmiş. Arabaşı çorbasına erik girmiş. Ciğer çorbası, toyga ve kelem çorbaları gelmiş sofraya. Mercimek çorbası mercimek, dövme ve nohutla yapılmış, kıkırdaklı. Bir Tandır çorbası hikâye etmiş, sayfadan lezzet tütmüş. Calla, dörtbaşı mamur bir et yemeği. Domates bilinmezken, yemeklere ekşilik katmak için erikten (koruktan da) yararlandığımızın güzel bir örneği, yağına binesiye pişirilen etin üstüne epeyce ekşi erik koyulduğu. Kitap yemek tarihi bilinciyle okunsa da kilo aldırıyor… Misal, Sızırılmış Yağ …

"Buram buram tüten, burcu burcu aşk kokan o ciğer kanlarından lutfet de gönül ehline bir kalye ihsan et, gıdalandır onları" der, Mevlana. Bir yemektir ki ol yemek, ciğerden yandırır, yapmayanı kalbinden. Kuzu ciğeri soğanla kavrulup, nohut eklenir, nane ve korukla, kısık ateşte pişirilir. O dönem yemek mangalda pişerken, nohut çiğden konurmuş, artık öyle değil, tarhun ve domates de ekleniyor günümüzde. Sorarsanız, görselleri de baskısı gibi muhteşem olan kitaptaki özgün hali derim…

Bıldırcın Söğülmesi farklı bir tarif, soğan yerine suyunu, üstüne tereyağla ezilmiş yoğurdu koyup, ön pişirme yapılmış bıldırcınları bir de bu şekilde ikinci pişirmeye alıyor, buna Bıldırcın bile aferim diyordur.

Balık yemekleri göl, tatlı su balıkları ağırlıklı, bu, denize uzak bölgede el altındaki balığın kullanılmasından olmalı.

Ekşili ıspanak bıçak kıyımı et ve koruk suyuyla yapılırken, Mevlana'nın "Ben senin ıspanağınım, istersen ekşili pişir beni, istersen tatlılı" dediği aktarılıyor. Artık "yeşilmişik" mi diyor hazret, sevdiği uğruna "ateşe eyvallah" mı diyor, arif olan anlıyor…

Soluk benizli bir mutfakmış, atalarınki. Domates çıkmamış sahneye henüz. Ama meyveler tencereye ondan önce girmiş, muhteşem makamından…

Pekmezli meyve yemeği bilir misiniz? Ayva yemeğini yazmış, Halıcı, Sille mutfağından pekmezli kabak, patlıcan, kayısı örneğini de ekleyivermiş.

Konya tahıl imparatorluğu, tahıllar sofraların baş tacı: Ütmeli Dane, bildiğimiz Firik pilavı.

Orta Asyalı yufka ve ekmek Selçuklu'da da sürer. Mevlana yufka, bazlama, somun, tandır, mısır, arpa ekmeklerinden söz eder. Somun ekmeği, fırında ekmek yapıldığını gösterir. Ekmekle yapılan yemekler yanında, İbn-i Batuta

Alan Davidson'un "Petits Propos Culinaires"de "Türk mutfağına bahşedilmiş bir ilahe" olarak tanımladığı Nevin Halıcı'nın İngiltere'de basılan Sufi Cuisine kitabı, 2015 yılı yabancı dilde yazılmış en iyi kitap, olarak Gourmand ödülünü aldı.

seyahatnamesinde şeker ve yağla ezilmiş, mercimekten yapılmış serid (tirit)ten söz eder, uğurdur inancıyla orucu seridle açarlarmış. Halıcı bu tiride günümüzde rastlamaz, denediklerinden en beğenilene kitapta yer verir.

Helva, tatlı, şerbet, Sirkencübin ve İncir şerbeti, turşu, şıra, meyve-sebze kurutması ve gayrısı kitapta… Yerim bitti, anlatacağım tükenmedi.

Konya Selçuklu Belediyesini özenli yayınından ötürü kutlamak gerek.

Konya Selçuklu Belediyesi yayını olan 412 sayfalık Geçmişin İzleriyle Sille Mutfağı kitabı, basım kalitesi, görsel nefaseti, kapak fotoğrafı (dantel serilmiş, fırdolayı gülle bezenmiş tepside sunulan gül reçeli), arka kapaktaki Matrakçı Nasuh Konya minyatürü ve tasarımıyla bir görsel şölen… Anadolu'nun kültür hazinesine katkısı büyük, tarihiyle önemli yerleşim yerlerinden olan Sille'ye has yemeklerin bir kitapta toplanmasını görev bilen belediye başkanı Altay, kitabın yazarı Nevin Halıcı'nın salt yemek tarifi sunan değil, "kadim kültürümüzü oluşturan detayları yemek kültürümüzle buluşturan bir köprü" olduğunu vurgularken, onun bu köprü üstünde saltanatla durarak geçmişi, bugünü ve geleceği buluşturup dört başı mamur aktardığının farkında…

Nevin Halıcı, Sille'nin kökü kömeci, hem yeme içme hem sosyal tarihi, geleneği göreneği, bölgesel önemi, insani zenginliğinin fena halde farkında ki, her biri başyapıt hükmünde olan eserlerinin sondan bir öncesi Sille destanı… İthaf iç sızlatıyor: "Dünya tarihinde Yanyalı Mehmet kardeşler gibi mübadil, Vanlı Dilber kardeşler gibi muhacir olmuş, içli hikâyelere sahip bütün insanlar için…"

Foto Behçet mühürlü, yeni evli bir çiftin eski zaman işi siyah beyaz fotoğrafıyla açılıyor sahne, yani sofra, ömür sofrası… Konya'nın sekiz kilometre kuzeybatısında bulunan Sille, Tekeli Dağ yamacında iki dağ arasında, kavak, söğüt, iğde, ceviz ağaçlarıyla yürüyen ince bir dere etrafında, bir iki katlı, kendine has mimarisiyle yapılmış ahşap evlerin olduğu şirin bir yerleşim yeri. Türkler tarafından fethinden sonra, güvenlik amacıyla Sille'ye yerleştirilen Rumlar, Ahi kurallarınca Müslüman esnafın yanında çalıştırılmış. Ahi olmak Müslümanlığı şart koştuğu için dükkân açarak ekonomide söz sahibi olamamışlar. Halk rahat bir hayat sürmüş, mübadeleye kadar… Müslüman ve Hıristiyanlar asırlarca hoşgörüyle bir arada yaşamış yaşamasına ancak bu durum Konya–Sille ilişkisine yansımamış. Sille kendine özgü, Rum kültürü mührünü taşıyan, geleneksel kültüre sahip kapalı bir hayat sürmüş. Geleneği, töre ve törenleri, yemekleri ve halk oyunlarıyla bir yanı benzese de Konya'ya, birçok yanı benzememiş.

Mutfak kayıtlarının yok denecek kertede az olduğunu Halıcı'dan öğreniyoruz. Sille mutfağının tarihsel gelişiminde iki cemaat arasında buğday, tahıl, et ve süt ürünleri, yöresel sebze meyve, ille üzüm önemli yere sahipmiş. Hıristiyan mutfak kültürünün uygulayıcısı Hıristiyan vatandaşlar artık olmasa da Sille'de, kavinna, gereğiler/gereyiler gibi bize uzak olmayan mutfak kültürü izleri, âdetleri hâlâ günümüz Müslüman halkınca uygulanmakta (Halıcı,13.12.2011, Zaman pazar eki).

17 bölümden oluşan kitap üçüncü bölümde iyice şenleniyor, davet yemekleri ve ikramlarıyla. Hanife Kılıçaslan kitabın söyleyicisi olmuş, "Çağrıldığın yere gidip ar eyleme / çağrılmadığın yere gidip dar eyleme" diye alıyor sözü, ara ara kürsüye çıkıp esaslı bir söz edip susuyor, siz o bölümü okurken aklınızın bir köşesinde sözü çiçekleniyor. Bayrak pilavının oğlan evinde pişirilen düğün pilavı olduğunu öğreniyoruz. Honça'yı öğreniyoruz, düğün gecesi sağdıcın gelinle damada sunduğu, ancak yenecek olursa şekli bozulacak yiyeceklerden hazırlanan sofrayı…

Döne döne vurgulanır ki, bir paçadan kırk tür tirit döker Silleli… Bir tirit mutfağıdır dense, yeri…

Balık kurmaları yani kavinna da bu mutfağın önemli geleneği. Balık baştan etine, havyarına kadar tuzlanıp kurutularak saklanmakta, değerlendirilmekte. Bu uygulamanın Hıristiyanlığın perhiz kültürüne dayanıyor olabileceği vurgulanıyor.

Çorba faslında bamya ve yağarası çorbalarına dikkat buyurunuz…

Yumurta faslında Mıkla'ya dikkat! Hanifamteyze tarifidir: Kar küreme yemeği olan mıkla için, "Çömlekten kıyma kaz, tahtada kıymayla soğanı kıy, ateşe koy. Soğanlar içinde ölecek. Aralarını aç, iki üç yumurta kır, karabiber serp…" Ciğer köftesi ile "Habbaya gaytan, paçaya soğan olmaz" denilen paça ve diğer tüm et yemekleri aliyülâlâ efendim, bilgi için kitabı edininiz.

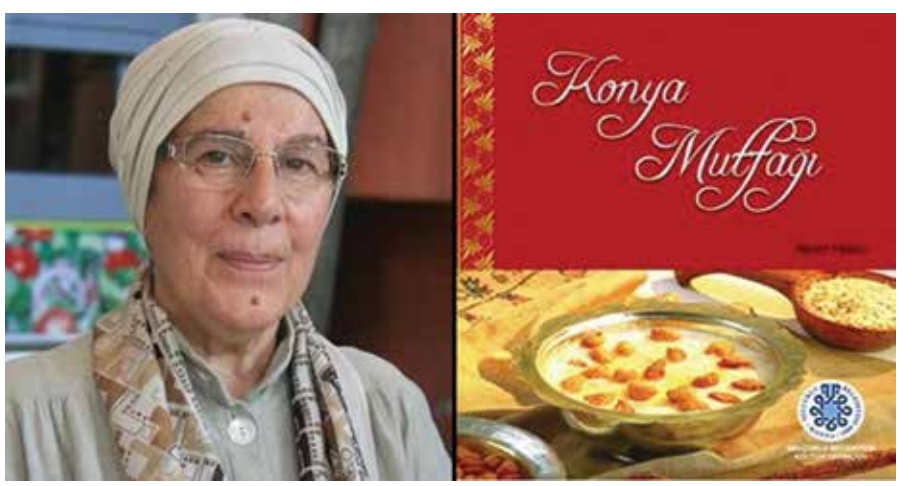

Sebzelerden çatlatmayı denemelisiniz, eskiden kuvata denilen gök domatesle yapılan çatlatma… Meyve yemekleri, yumurta salatasını da öyle…

Tirit deyin, orda durun… Tirit ülkesi olan Sille'de devre paparası, doğru papara, et ve fasulye tiridi, kavurmalı, kıymalı, mumbarlı tirit, paça tiridi, tava tiridi denilen papara, patlıcanlı, tatlı, tuzlu, yoğurtlu yumurtalı tirit diye giden kırk tür tiridi öğrenebilirsiniz… Elbet mumbar tiridi en birinci, ama hani onun yapıcısı hatun kişi? Ben devre paparaya bayıldım. (Kulaklıda pembeleştirilen tereyağına su dökülüp peynir eklenir, ateşten alınıp ılınınca ekmek basılır.) Elbet böyle yazılıverdiği gibi kolay değil, eteği belinde avrat olsa gerek Sille hatunları…

Hamur tatlıları faslında, yazılı kaynaklarda olmayan bık bık ve un kavurması, özgün tatlılar olarak ilk kez yazıya geçiyor. Sacarası bir görklü tatlı ki, ne diyeyim size… Baklavalık yufkalar arasına kaymak sürülüp, üstü gene yufka ile kapatılıp yağlandıktan sonra içe doğru toplanarak lüle yapılır, tepsiye dizilir. Kaymak, tereyağı ve yumurta çırpılıp yüzüne sürülür, 200 derecede yarım saat pembeleştirilir. Fırından sonra yüzüne pudra şekeri, elekle elenerek gezdirilir. Sonra tartıya çıkılmaz… Vicdan azabı da çekilmez… "Yedim içtim, hoşmuradına geçtim" denir.

Rıfat Ergan öyle fotoğraflar çekmiş ki, kitabı misliyle donatıyor.

Balık kurmaları ve kışlık et/kemik saklama faslı ilginç. Pekmezli yiyecekler ayrı güzel. Yağlar, turşular, sebze kurutmalar apayrı…

Doğan Hızlan Sille Mutfağı'ndan için "Özenli, esaslı, özel, güzel, erbabınca yazılmış sofra tarihi" derken, haksız mı?' "Nevin Halıcı kitapları sadece yemek tarif kitabı değil, usulleri, düzenleri, sofra kurallarını da içeren birer tarih çalışması" derken?

Hazırlayanın, farkında olup böyle özenle ortaya getirenlerin emekleri var olmuş, dünden güne, bugünden yarına uzanan bir ulu, bir güzel köprü olmuş… Nicesine…

Sevgili Nevin Halıcı bundan sonra ne esaslı kitaplar bahşedecek bize, kim bilir.
Emeğine, coşkusuna saygıyla…

KİTAPLARI:
Geleneksel Konya Yemekleri (Ankara Güven Matbaası, 1979)
Ege Bölgesi Yemekleri (1981)
Akdeniz Bölgesi " (Konya Arı Basımevi 1983)
Türk Mutfağı Ankara (Ankara Güven Matbaası 1985-1990)
Güneydoğu Anadolu Bölgesi Yemekleri (Arı Ofset Matbaacılık, 1991)
Siniden Tepsiye Klasik Türk Mutfağı (Usaş Yayını 1999)
Konya'da Kışlık Yiyecekler Üzerine Bir Araştırma (Güray Ofset Matbaacılık, 2000)
Karadeniz Bölgesi Yemekleri (2001)
Konya Mutfak Kültürü ve Konya Yemekleri (Rumi Yayınları 2005)
Mevlevi Mutfağı (Metro Yayınları 2007)
Türk Mutfağı (Oğlak Yayıncılık, 2009)
Açıklamalı Mutfak Terimleri Sözlüğü (Oğlak, 2013)
YURTDIŞINDA BASILAN KİTAPLARI
1. Nevin Halıcı's Turkish Cookbook. Londra: Dorling Kindersley Limited, 1989)
2. Das Türkische Konchbuch Nevin Halıcı Münih: Christian Verlag 1990, Kaleidoskop Buch, 1990)
3. Sufi Cuisine. Londra: Sagi Books, 2005)
Danışmanlığında yayınlanmış yapıtlar:
1. Recipes From Turkey İnternational Olive Oil Council San Francisco, (1988)
2. Türkiye. Hollanda (Tarihsiz)

"Yediğin İçtiğin senin olsun gördüklerini anlat"... Yediğimiz içtiğimiz bizimdir, ne yersek o'yuzdur. Köpek dişleri oluşmamış -oluşmayaydı da hayvanları yemeyeydik-atalarımızın meyveleri kurutarak saklamalarının, bitkilerle beslenmelerinin üzerinden çooook geçti; azı dişlerimiz de var, köpek dişlerimiz de ve yiyeceklerle bezeli düşlerimiz de ve de her şeye saldıran iştahımız da... Çok şükür mü demeli bilmiyorum. Onu bilmiyorum da, doğanın nimetlerine saygılı dostlar sofrasında yemenin içmenin sağlıklı ve doyurucu olduğundan eminim. Bu felsefeyle yola çıkan Anadolu'nun mutfağını dünyaya tanıtan, bize geçmişin zengin yemek kültürünü anımsatan Nevin Halıcı. Nevin Hanımın uzmanlık alanı yemek kültürü.

Herkesin bir uzmanlık alanı, bir şeylere ilgisi ya da ilgisizliği var, James Bond'unki casusluk! Bilimkurgu teknolojisini akrobasiyle birleştirirken iki arada bir derede aşka meşke zaman ayıracak denli duygusal!? Ülkeleri birbirine dost mu eder düşman mı? Çıkarları devletten yana mıdır insandan yana mı? Çok becerikli olur bu Bond'lar; yakışıklı üstelik hem de nasıl... Hanımlar da afeti devran ki nasıl, sarışınları da çok akıllıdır, esmerleri de, kumralları da. Akılları yetmediği zaman güzellikleri yeter tehlikeleri savuşturmaya...

Çocukların naif dünyalarında Bondvari katakullilere yer yoktur; yalın, çıkarsız düşler dünyasında koşup oynamaktan yorulmazlar. Çocukluk insanın, dünyayı tanıma isteği ve her şeyi bilme heyecanının yaşandığı, altın çağdır belki. Çocuk dilinden anlayan Behiç Ak'ı yetişkinler, "her şeyi gereğinden çok ciddiye alıyoruz" dedirten çizgileriyle tanır. Çeşitli sıkıntılarla sorunlarla boğuşurken süngerleşen beynimize can suyudur çizgileri.

Anadolu saz âşıklarının ezgileri de yüreğimizin can suyudur. Gönlümüze, kalbimizin içine lavanta çiçeklerinin ferahlığı dolar. Yalnızlığımızdan sıyrılır, genişler, yükselir ve paylaşarak çoğalırız. Çocukların dünyası gibi yalındır dünyası âşığın. Düşlerinin, yaratıcılığının eşlikçisi yoğun duyarlığıdır. Haksızlığa, kadir kıymet bilmeyene, kaprisli sevgiliye, yokluğa yoksulluğa karşı tek silahı sözü ve sazıdır. Derin bir bilgelik, anlayış, kavrayış, asalet vardır dile getirdiklerinde.

İfade biçimleri, dışavurumlar sanatçıdan sanatçıya değişiyor; saz âşıklarının asil ve "bu dünya sana da kalmaz" lı kalbe merhem isyanlarına karşı, Dadaistler, isyanı sanatsal saldırganlığa dönüştürmek için, mantıkla mantıksızlığı iç içe kullanmışlardır. Öğretilmiş, hazır kalıp görüşlerle ve sanat anlayışlarıyla dalga geçerken kullandıkları keskin zekâlarını, zaman zaman hakarete vardırma konusunda birbirleriyle yarışmışlar. Mantıksız bulduklarını alt etmek için kullandıkları mantıkdışılığı bile sıkıcı buldukları su götürmez.

Dadaistlerin isyanına karşı Ütopistler, beğenmedikleri bu dünyayı iyileştirmek için bol bol hayali çözümler üretmişler. Uygulanabilirlikleri kolay olmayan, yer yer sıkıcı ve bir sorunu çözelim derken başka bir soruna yol açan çözümler çoğu. Mantığın kuralları iyi niyetle işlemiyor olsa gerek ki, ne denli mantıklı yola çıkılsa da mantıksızlık duvarına toslamış tasarılar olmaktan öte geçememiş. Olsun; hayali bile güzel bazı tasarıların, yani öylesi de var aralarında: örneğin yoksulluk yok! Eşitlik ilkelerine çok yaklaşmışlar ama yine de pürüzler var. Hepsi hikâyede kalmış...

İnsanoğlu hikâye anlatmayı seviyor, baksanıza İstanbul'un ilginç sokak adlarına; hepsi birer hikâye anlatır,-değiştirilmezse inşallah- yaşatır. Çık salın diye semt adı koyan bir halktan söz ediyoruz. Gönül Çıkmazı Sokak? Sormagir Sokak!? Pürtelaş; insanın alelacele geçip gidesi geliyor sokağın adını okuyunca, telaşlanıyor ufaktan, bir şeyler mi dönüyor, tuzaklar olmalı civarlarda, aman fazla gevşemeyelim ne olur ne olmaz!.. Hepsi İstanbul sokakları, hepsinin hikâyesi var, İstanbul'un kendisi başı sonu belirsiz, üstelik de sonu gelmeyen hikâye; bitmeyen senfoni...

Bir hikâyemiz daha var: kuş beyniyle kendini sultan sanan bir kuşcağız hakkında... ama hakkını vermek lazım; uçamasa da, konamasa da, her yerde taklit edilen patenti kendisine ait özel kostümüyle kuşlar sultanı olmayı hak ediyor. Giyimi kuşamı şaşaalı, biraz fütüristik biraz avangard, biraz bohem, fazlasıyla fantastik ve asla rüküş olmayan bu kuş arkadaşımızın adı tahmin ettiğiniz gibi Tavus kuşu.

Yemek içmekten çıktık, Tavus kuşuna geldik. İnsan kuş misali, o konudan bu konuya uçmuşuz.

Elvan Arpacık

Morgenland'ın James Bond'u Dupin'den Holmes'e ve Bond'a

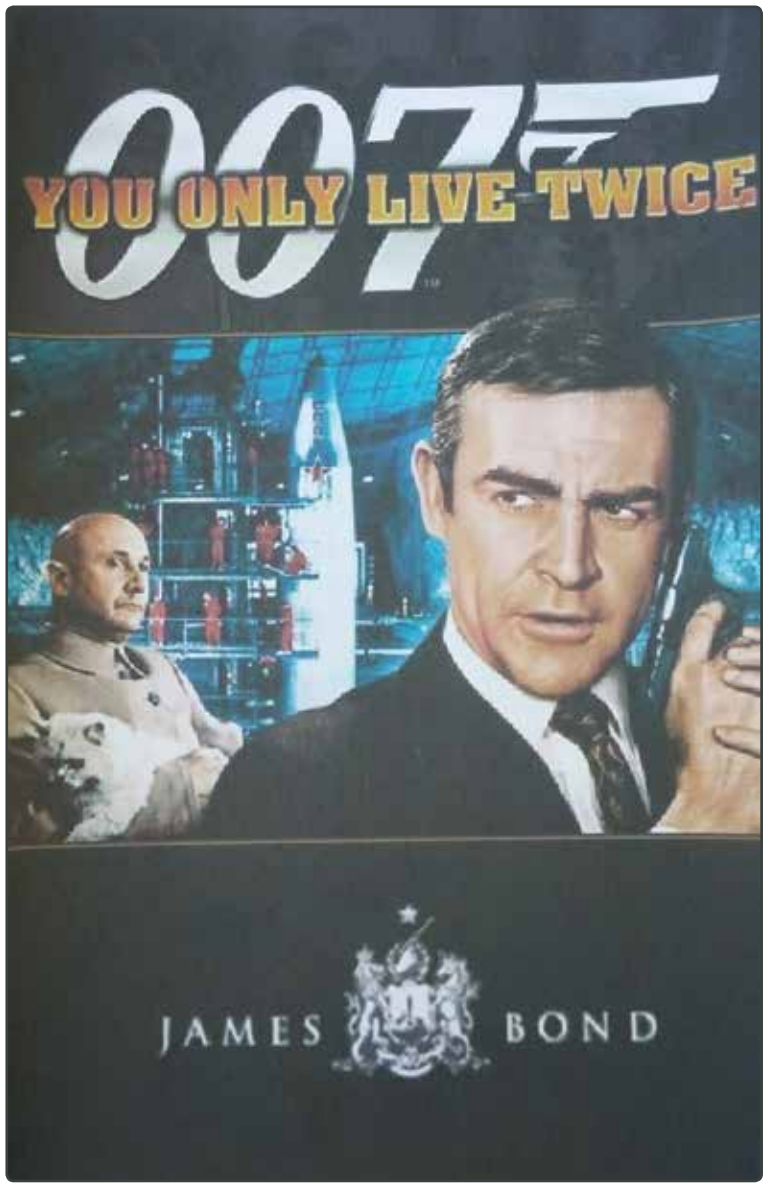

Yazı Sadık Yemni

Okuduğum ilk polisiyeler A.C.Doyle'un Sherlock Holmes'ü, Peyami Safa'nın Server Bedi takma adıyla yazdığı Cingöz Recai'leri, Arsen Lüpen'ler, Fantoma'lar ve de bazıları yerli yazarlarımızın eseri olan Mike Hammer'lardı. Piyasa aynı zamanda Agatha Christie ve Carter Dickson çevirileri kaynıyordu. Zekâlarının yanı sıra bol bol silah ve yumruk kullanan Murat Davman'lar, Shell Scot'lar, James Bond'lar kitapçılarda ve filmlerde boy göstermekteydi.

Edgar Allan Poe'nun Morgue Sokağı Cinayeti öyküsündeki Dupin karakteri ve Altın Böcek öyküsü 11-12 yaşlarımın unutulmazlarıdır. Yazım üslubumdaki polisiye damarın oluşmasında çok ciddi katkıları olmuştur. Poe bu iki öyküsüyle beni çok derinden etkilemiştir. Yarattığı Dupin karakteri modern polisiyenin babası olarak görülür. Polisiyenin iyisinin olmazsa olmazları, yetkin kurgu, akıcı dil ve gizem kurmadaki özgünlüktür. Altın Böcek bir definenin bulunuş bilmecesi üzerine kurulmuştur. Bana 13 yaşındayken gizli bir yazı yaratma ilhamını vermiştir. Hâlâ zaman zaman kullanmaktayım.

Sherlock Holmes'ün ipuçlarını topladıktan sonra evine çekilerek icra ettiği kokainli ve kemanlı düşünce seansları, Arsen Lüpen'in 813'ündeki teknik düzenekler, usta hırsızlığının yanı sıra hızlı bir Fransız olarak Alsas-Loren meselesine sahip çıkması, Cingöz Recai'nin İstanbul'da çevirdiği fırıldaklar, Fantoma'nın ele geçirdiği kruvazörün toplarını Monaco Sarayına çevirmesi belleğime unutulmaz izler kazımıştır. James Bond ise bütün diğer mesajlarının yanı sıra televizyonsuz bir âlemde dünyaya açılan pencereydi. Karayipler, Güney Amerika, İsviçre, Afrika, Monako, Tayland'ı 007'yle gezer dururdum.

Ian Fleming İstanbul'da

James Bond'un yazarı Ian Fleming 1956 enterpol konferansına katılmak üzere İstanbul'a geldi. Tam o sırada patlayan altı-yedi Eylül olaylarına tanık oldu. Sonrasında ünlü iş adamı Oxford mezunu Nazım Kalkavan'ın Beylerbeyi'ndeki yalısında kaldı. Nazım Bey ona Türk misafirperverliğini gösterdi. Çok iyi ağırladı. O kadar ki, Ian geldiği heyetle geri dönmedi; Nazım'la birlikte şehrin altını üstüne getirdiler. Ian Fleming'in biyografisini yazan John Pearson, Rusya'dan Sevgilerle kitabındaki önemli karakterlerden biri olan Türk Darko Kerim ile Nazım Bey'in benzerliğine değinir. Darko karakterinin Fleming'in en çok önemsediği kahramanlarından biri olduğuna ve ikili arasında dostluktan öte bir ilişki olabileceğine dikkati çeker.

Biz gelelim Darko Kerim karakterine. Darko Kerim, Bay Bond İstanbul'a gelince onun baş yardımcısı olur. Kendisi İngiliz gizli servisi MI6'in en güvendiği adamlarından

biridir. İstasyon T'nin başıdır. Bir konuşmasında "Önce Allah'a, sonra Kraliçeye bağlı olduğunu" söyler. Sayfalar ilerledikçe James Bond, Kerim'in hantallığından, oyun kurma yetisindeki kusurlarından sık sık yakınır. Bir keresinde kritik bir çatışmada Kerim'in hayatını kurtarır.

Darko Kerim sonunda Bulgaristan'a giden trende kendi tedbirsizliği nedeniyle öldürülür.

Darko, Slav dilinde hediye anlamına geliyor. O sıralarda Avrupa'ya işçi göçü başlamamış olsa da kara kafa çağrışımı da mevcut haliyle. Kerim de cömert, ikram edici, vaadini yerine getiren vb. demek malum. Bay Fleming besbelli isim seçerken sözlük kullanmış.

Modern Türkler!

Ian Fleming bu kadar samimi ve içten ağırlanmalar, İstanbul'da gezip tozmalardan sonra yazdığı Rusya'dan Sevgilerle adlı kitabında James Bond ilk kez müşerref olduğu Türkleri şöyle tasvir eder: Demek ki modern Türkler şu gördüğü esmer, çirkin, mütevazı duruşlu memurlardı. Bir müddet Bond onların kalın sesli harflerin ve U seslerinin bol olarak kullanıldığı konuşmalarını dinledi, uysal, terbiyeli duruşlarını yalanlayan canlı, kara gözlerini seyretti. Dağlardan henüz inmiş kızgın parlak, vahşi gözlerdi bunlar. Asırlardan beri davar sürülerini gözlemeye, tozlu bozkır ufuklarındaki en küçük hareketleri dahi sezmeye alışmış gözler. Bunlar eldeki bıçağı görmeden sezen, yiyecek kırıntılarını ve kuruşları santimine kadar sayan, satıcının titreyen parmaklarını fark eden gözlerdi. Sert, itimatsız, kıskanç gözler. Başak yayınları. 1965. Sayfa 83.

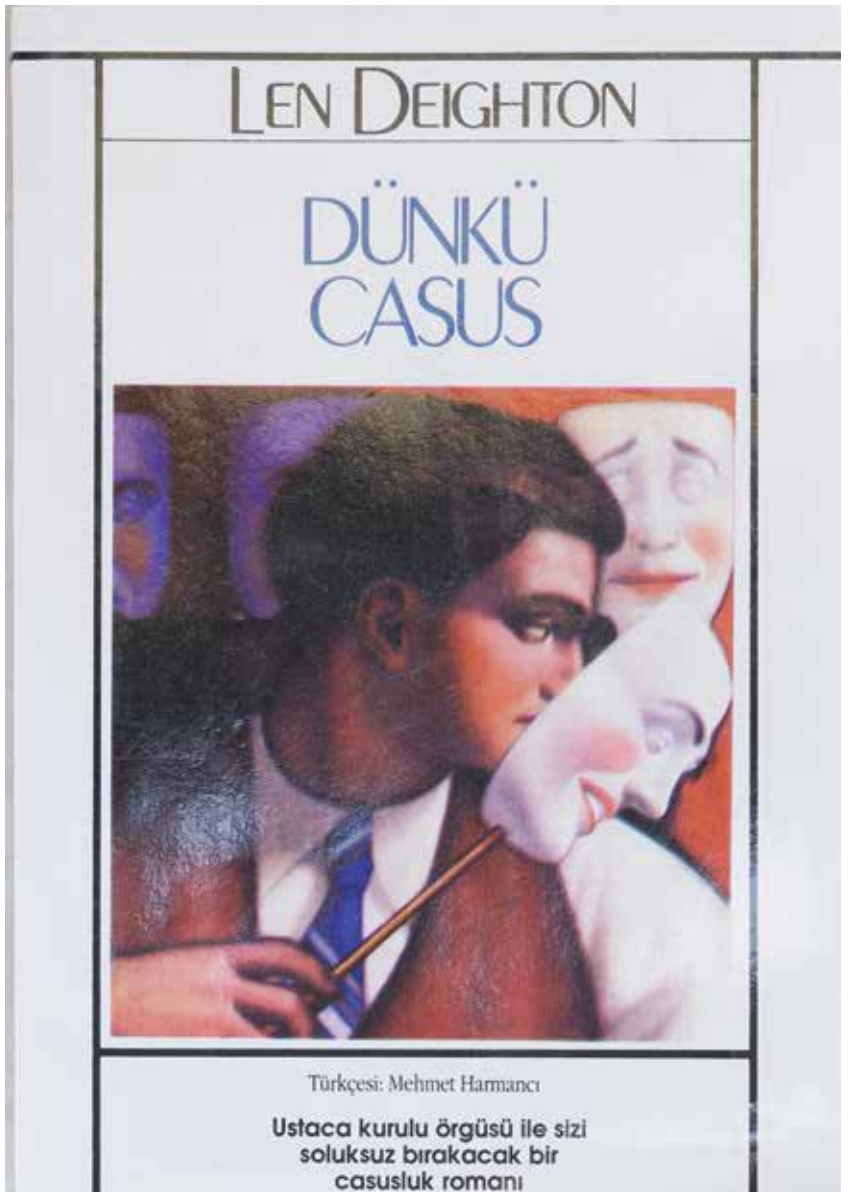

Boğaz'da sefa sürmüş, sofrasından kuş sütü eksik edilmemiş bir İngiliz bunu niye yapar?

Bizzat tanık olduğu altı-yedi Eylül olayları tek başına neden olabilir mi? Darko'ya niye haşin davranır peki? Bond'un egosunu zirvede tutmak için mi? Oryantalist ruh mu?

Bir Not: 1963 yılında gösterime giren Rusya'dan Sevgilerle filminde Darko Ali Kerim Bey rolünü Meksika kökenli aktör Pedro Armendáriz oynadı. O sırada kanserdi. Ölümcül olduğunu biliyordu. Sette morfin kullanamadığı için çok acılara katlanarak filmi tamamladı. Bunu sırf ailesinden arkasında kalacaklara biraz para bırakmak için yaptı. Film çekimleri bitince de intihar ederek hayatına kıydı.

Len Deighton'ın Harry Palmer'ı

Bir gün elime The Ipcress File adlı bir kitap geçti. 1962'de basılmıştı. Gülten Suveren'in çevirisiydi. Kitap filminin gösterime girdiği yıl olan 1965'te filmin adıyla, Ani Tehlike başlığıyla basılmıştı. Romanda kahramanın bir adı yoktu. Birinci tekil şahıs yazıldığı ve zaman zaman sahte pasaport kullandığı için kitaplarda başkahramanın adı geçmiyordu. Film uyarlamasında ona Harry Palmer adı verilmişti. Harry Palmer silah taşımayan, yumruk kullanmayan, yemek pişirmeyi seven, mali sıkıntı içinde yüzen bir İngiliz gizli servis ajanıydı. Kitapta bilginleri kaçırıp beyinlerini yıkayan bir şebeke anlatılmaktaydı. Harry Palmer, soğuk nane Holmes, Viktoryen koket bayan Marple, kendi gri hücrelerine kara sevdalı Poirot, yumruğuna tükürmüş kaslı, aşırı testosteron yüklü hafiyeler ve Üçüncü Dünya'yı çok aşağı gören ve sımsıkı bir soğuk savaş sembolü olan James.

Daha altmışlı yılların başında, dünya Küba kriziyle sarsılırken Harry Palmer üstlerinin iradesi dışında Sovyet albayı Stok'la ortak menfaat alanlarında işbirliği yapabiliyordu. Harika bir mizah yeteneği, özeleştiri ve ince alay yüklü diyaloglar, ilerici politik görüşlerin yumaklandığı çözümlemeler, vuruşma ve dövüşsüz yaratılan gerilim sanatıyla bezeli metinleri okumak bana yepyeni bir bakış açısı kazandırmıştı.

Harry Palmer dizisinde yer alan ikinci kitap 1966'da gene Başak Yayınları tarafından Canavar Dişi başlığıyla basılan Horse Under Water (1963)'dı. Harry Palmer Portekiz'de batık bir denizaltıda bulunan ünlü Weiss listesini, Avrupa'da Nazilerle işbirliği yapmaya hazır kimselerin listesini bulmaya yollanır ve çok daha karmaşık bir oyunun içine gömülür. Onu Berlin'deki Cenaze-Funeral in Berlin (1964), Milyarlık Beyin - A Billion Dolar Brain (1966), Casus Hikâyesi - Spy Story (1974), Dünkü Casus Yesterday Spy (1975)

Güneş Yayınları tarafından 1990 yılında basıldı. Pırıl Pırıl Küçük Casus - Twinkle Twinkle Little Spy (1976) gibi polisiye-casusluk türünün klasiği denebilecek kitaplar izledi. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasının politik ve ideolojik satranç oyunlarını derin araştırmalarıyla geniş bir yelpazeden okurlarına sunan yazarın Pırıl Pırıl Küçük Casus'u bildiğim kadarıyla Türkiye'de basılmadı.

Harry Palmer dizisinden The Ipcress File, Funural in Berlin ve A Billion Dollar Brain filme çekildi ve genç aktör Michael Caine'in parlamasında çok ciddi bir rolü oldu. O yılların süper bir dedektif-casus filmi olarak damgalandı. James Bond kadar ünlüydü. Entelektüellerin James Bond'u 1995 yılında, The Ipcress File'dan tam otuz yıl sonra artık Sir ünvanlı olan Michael Caine, St. Petersburg Gecesi - Midnight in St. Petersburg ve Bu Kurşun Pekin'e - Bullet to Beijing filmleriyle iki kez daha Harry Palmer rolüne çıktı. Aradan zaman geçmiş, Berlin Duvarı yıkılmıştı. İlgi Orta Doğu'ya ve Pasifik'e yönelmişti. Piyasaya yeni hasımın (Müslümanlar) sürümü yapılıyordu. Avrupa dergileri ve gazetelerinin bazıları Entelektüellerin James Bond'u başlığını kullandı, ama esas revaçta olan "diğer Bond"tu.

Cezmi Band 007,5 Zamanları

İlk James Bond kitabı olan Royal Gazinosu – Casino Royal 1953 yılında basıldı. Aradan altmış küsur yıl geçti. Dünya değişti. Türkiye de bundan nasibini aldı. Ian Fleming 1964'te İnsan İki kere Yaşar – You Only Live Twice romanını yayımladığı sıralarda Anadolu insanının dış dünyaya açılarak ikinci hayatını yaşamaya başlaması çok önemli bir aşama. Bu benzetmeyi sıkça yaparım, benim gözümde Türklerin Avrupa'ya göçü Mars'a insanlı araç indirmek kadar önemli bir gelişmeydi. Sonuçları muazzam oldu. Türkiye halkı altmış ortalarında ruh ve beden olarak sımsıkı içine kapalıydı. Avrupa'ya misafir işçi olarak gitmesiyle bu cenderede sıkışmışlık hali sona ermiş ve halk makus talihinden sıyrılmaya başlamıştı. Ressurrection denebilir, bir dirilişti. Göçmenlik Türkiyeliler için harika bir açılış oldu.

Yetmişlerde yurt dışına sınırlı ölçüde ve acayip kısıtlamalarla çıkılabiliniyordu. Bankalardan kişi başına güç bela yüz dolar alınabiliyor, geri kalan miktar için

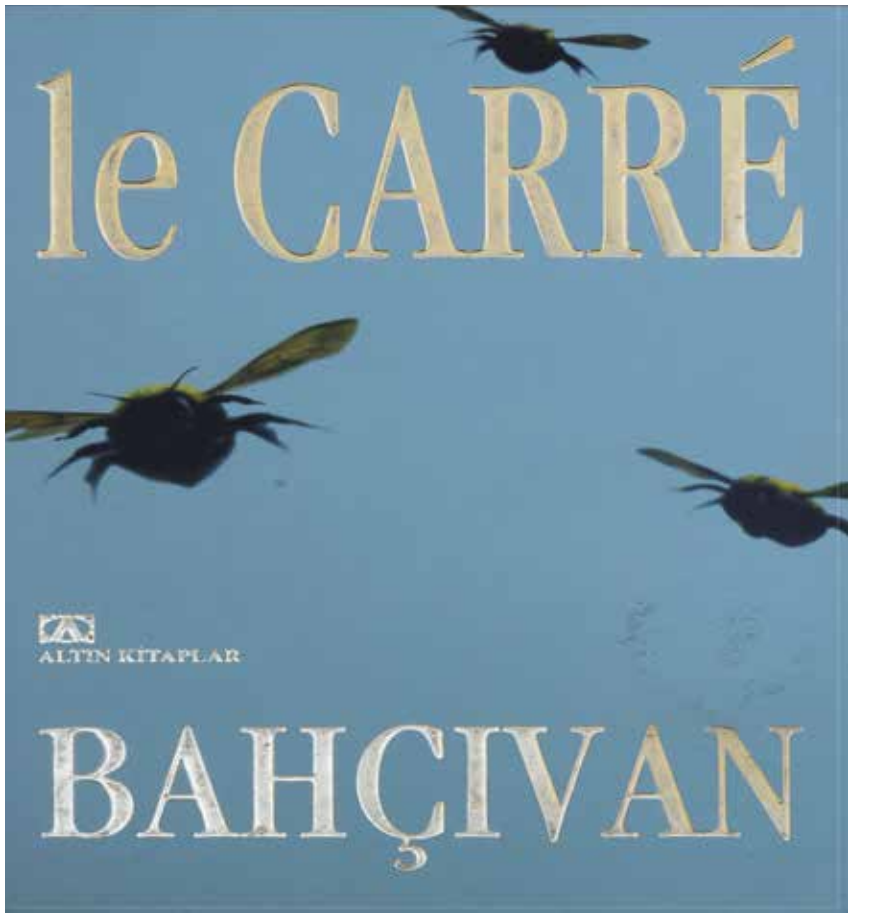

> 1963 yılında gösterime giren Rusya'dan Sevgilerle filminde Darko Ali Kerim Bey rolünü Meksika kökenli aktör Pedro Armendáriz oynadı. O sırada kanserdi. Ölümcül olduğunu biliyordu. Sette morfin kullanamadığı için çok acılara katlanarak filmi tamamladı. Bunu sırf ailesinden arkasında kalacaklara biraz para bırakmak için yaptı. Film çekimleri bitince de intihar ederek hayatına kıydı.

herkes kendi dövizini aracı bürolar kanalıyla kayıt dışı, illegal yoldan buluyordu. Türk Lirası henüz konvertibilite edilmemişti. Yurt dışına telefon edebilmek için bazen günlerce bekleniyordu. Yetmişli yılların sonunda Amsterdam'dan İzmir'e telefon edebilmek için büyük postahanede ortalama üç-dört saat bekliyor, bazen boş hat bulunmadığı için kös kös eve dönüyordum. Sosyal medya araçları henüz mevcut olmadığı için Türkiye dışında ne olup bittiği bilinmiyordu.

Bu satırları yazarken 1965 yılında gösterime giren Cezmi Band 007,5 filmi geldi aklıma. Öztürk Serengil başrolü oynuyordu. Ajandı. Selma Güneri ve Sevda Ferdağ da bizim iyi kız ve art niyetli şuh kadın rollerini bölüşmüşlerdi. Dünya harıl harıl heyecan ve konjonktür yüklü casus filmleri çekerken biz ancak karikatürüyle avunabiliyorduk.

Morgenland'ın James Bond'ları

Morgenland, Almanca güneş ülkesi, şark dünyası, doğu ülkeleri anlamına geliyor. Şark dünyası eskisi gibi pasif ve yönetilen durumda değil. Dünyanın ekonomik ve siyasi ağırlığı doğuya doğru kayıyor. Morgenland'ın istihbarat servisleri şu anda örneğin Orta Doğu'da ve Afrika'da harıl harıl çalışıyor.

Dünya yeni bir oluşumun eşiğinde. Arap baharları başka bir düzene evrildi. DEAŞ namı diğer IŞİD, El Kaide, Boko Haram tanıdık gizli istihbarat kuruluşlarının taşeronları olarak sahnede.

PKK yeniden terör eylemlerini başlattı. Artık asimetrik savaşlar zamanı. Başta ülkemizde olmak üzere bölgede enformasyon ve gizli servis faaliyetleri gırla gidiyor. Ekonomik tetikçiler de boş durmuyor.

Böyle bir hengâmenin tam göbeğindeyiz. Bitmez tükenmez bir yazı malzemesi. Şu anda Türkiye'de sergilenen kumpasların ıcığını cıcığını ortaya seren kitaplar yazılıyor. Bunların sayısı giderek artacak. Filmleri ve dizileri de çekilecek. Gelecek kuşaklar için çok ilginç bir heyecan kaynağı ve ders malzemesi olacak.

MIT'in giderek çağa ayak uydurması nedeniyle önümüzdeki on yılda dünyaca ünlü casus romanları, Morgenland'ın James Bond hikâyelerinin en heyecanlıları Türkiye'de yazılacak. Hatta yabancı yazarlar Türkiye merkezli gerilim romanları yazmaya başlayacak. Önümüzdeki on yıl Türkiyeli James Bondların altın yıllarına hazırlık yılları olacak…

John le Carre, Len Deighton, Graham Green gibi yazarların İngiliz gizli servisi MI6 ile ilişkisi üzerine çok yazılıp çiziliyor. Casusluk türündeki ünlerini biraz da bu tarafa borçludurlar. Yakın gelecekte MİT kaynaklarından beslenen Türk yazarlarını okuyacağımızı söyleyebilirim.

Dünyaya geniş açıyla bakan, tarih bilinciyle hareket eden ve hinterland avantajının farkında olan bir Türkiye'nin, Sıfırıncı Meridyeni'nin esas sahibinin kendi James Bond'larını çıkarması yakındır.

Yazarın Sitesi: sadikyemni.com

Nevin Halıcı 2

Morgenland'ın James Bond'u Dupin'den Holmes'e Ve Bond'a 8

Çocuk Kitapları Ve Behiç Ak 12

Türk Halk Şiiri Ve Saz Şairleri Türkçeyi Yaşatanların Asırları Aşan Ezgileri 16

İstanbul'un İlginç Sokak Adları Ve Öyküleri 22

Umutsuzluk Ve İsyanın Sanattaki Asi İfadesi 26

Kuşlar Sultanı Tavus 32

Daha İyi Bir Dünyanın Peşinde Ütopyalar 36

Dergi Adı: Paylaşım Kartonsan A.Ş. Yaşam Kültürü Dergisi

İmtiyaz Sahibi: Kartonsan Karton Sanayi ve Ticaret A.Ş. Adına: Haluk İber

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü & Yayın Yönetmeni: Atiye Tuğtekin

Yönetim Yeri ve Adresi: Kartonsan Karton Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Prof. Bülent Tarcan Cd Pak İş Merkezi No:5 K:3 Gayrettepe-İstanbul Tel: (0212) 273 20 00 Faks: (0212) 273 21 70 www.kartonsan.com.tr

Elma Basım: Halkalı Cd. 164 B4 Blok Sefaköy-Büyükçekmece Tel: (0212) 697 70 70-697 30 30 e-mail: elmabasim@elmabasim.com

Yayın Türü: Yaygın Süreli

Paylaşım Dergisi Karton Sanayi ve Ticaret A.Ş. tarafından ücretsiz yayınlanır. Yazı, resim, ilüstrasyon ve konuların her hakkı saklıdır. İzinsiz kullanılamaz.

Baskı Tarihi: Aralık 2015

Kapak resmi: Mehmet Arpacık
Pera'da Nostaljik Kış. Tuval üzerine yağlıboya.

Çocuk Kitapları ve
Behiç Ak

Yazı: Şule Gönülsüz

Dokuz yıl önceki röportajında Behiç Ak şöyle demişti: "Tek Kişilik Şehir adlı oyunumda bir sahne var, adam 'Ben artık kendimi hiçbir şey olarak hissediyorum. Ne mimarım, ne mühendisim, ne erkeğim', bir sürü şey sayıyor, 'Hiçbir şeyim, ama eskiden bir şeydim ben' diyor. Diğeri 'Neydiniz siz eskiden?' diye soruyor. Adam 'Bir çocuktum' diyor. Yani tam tersine, aslında mimar olmaktan daha önemli bir şeydir çocuk olmak."

Kendisi de böyle düşündüğünden, Behiç Ak çocuklara ve çocukluğa olan ilgisini hiç kaybetmemiş, sanat hayatına da çocuk kitaplarıyla başlamış. Cumhuriyet Gazetesi'nde karikatür çizme, tiyatro oyunları ve roman yazma ise arkadan gelmiş. Resimli kitaplar yapmaya başladığı dönemde Türkiye'de bu tarz yayınlar pek olmadığından ilk kitapları Japonya'da basılmış. 1980'lerin başında uluslararası bir sergide "Yüksek Tansiyonlu Çınar Ağacı"nın desenlerini görüp beğenen bir Japon yayınevinden gelen teklifle kitap Japoncaya çevrilip orada yayınlanmış. Artık klasikler arasına giren ve 1986 Noma Concours Özendirme Ödülü'nü kazanan bu kitap ilk basımından sekiz yıl sonra Türkçe olarak ülkesinde 1994'te yayımlanabilmiş. Behiç Ak'ın çocuk kitapları Japonca, Korece, Çince, Almanca ve Rusçaya çevrilmiştir.

Çocuk Kitapları Neye Yarar?

Konuşmak, şarkı söylemek, hikâye ve masal anlatmak veya okumak çocuğun gelişimine yardımcı olur. Böylece çocuğun seslere, kelimelere, dile, kitabın önemine ve değerine aşina olmasına katkı sağlarız. Ayrıca ileriki yaşlarda okuma alışkanlığı kazanmasında ve iyi bir okur olmasında sizin de rolünüz olmuş olur. Bebek ve çocuklarla konuşmak, onlara şarkı söylemek, masal ve hikâye anlatıp okumak sadece annenin değil, baba, akraba ve tanıdık tüm yetişkinlerin bir uğraşı olmalı. Onlar geleceğimizdir. Yetişmeleri ve gelişmelerindeki katkımız dünyamıza yön verecektir.

Kitap okumak veya kurgu bir şeyler anlatmak çocuğun hayal gücünü harekete geçirir, merak uyandırır ve zihin gelişimine yardım eder. Kitaplardaki ilginç resimler ve çizimler gördükleri üzerine düşünmesini ve konuşmasını sağlar. Hikâyeleri dinlerken veya okurken gerçek ile kurgu arasında karşılaştırma yapmasına ve düşünmesine olanak verir.

Çocukken duyduğunuz hikâyeler dünyaya bakış açımızı geliştirir. Özellikle küçük çocukların çoğu oldukça küçük ve sınırlı bir çevre içinde büyürler. Çocuklara kitap okunması veya onlara hikâye-masal anlatılması yaşadıkları çevreden çok daha büyük bir dünya olduğunu, garip ve değişik insanlar ve canlılar olduğunu fark etmelerine ve kendi dünyalarını geliştirmelerine yardımcı olur. Çocukların teknolojik araçlardan (TV, bilgisayar, cep telefonu, tablet vs.) ziyade başta anne ve baba olmak üzere tanıdığı kişilerin sesi, yakınlığı ve temasına ihtiyacı vardır. İnsan ile doğrudan iletişimin gücü, teknolojik araçlardan daha kuvvetlidir. Belli bir yaştan itibaren tablet bilgisayardaki video veya bir oyun çocuğa çok daha cazip gelebilir, etkilenme ve hatta bağımlılık tabletteki ürünün her zaman çok iyi olmasından değil ebeveyn veya yakın çevredeki yetişkinlerin ilgisizliği ve kolaya kaçması yüzündendir.

Biz yetişkinlerin çocukken bize anlatılan masallar dışında çocuklarla iletişim kurmamıza olanak sağlayan en önemli araç kitaplardır. Çocuk kitapları büyükler ve küçükler arasında ânı yaşama, öğrenme, düşünme ve paylaşım fırsatıdır. Okul bittikten sonra yılda belki bir iki kitabı zorla bitiren ebeveynler (hiç okumayan da var), çocuklarının kitap okuma alışkanlığı olmadığından şikâyet ederler. Çocuklar yetişkinlerin aynasıdır. Biz artık sadece sosyal medyadaki paylaşımları okuyan bir nesile dönüşürsek çocuklarımız da bizler gibi olacaktır.

Türkiye'de tahmininizden daha fazla çocuk kitabı yazılmakta ve yayınlanmakta. Eğitmen veya ebeveyn olmadan çocuk kitabı okunmaz ama ülkemizde (iyi ki) büyüklerin de okuyabileceği çocuk kitapları yazan bir sanatçı var ve ne yazık ki varlığından ancak çocuklu insanlar haberdar. Kendi resimlendirdiği çocuk kitaplarında Behiç Ak, karikatürlerinde olduğu gibi sıradan insanların sıra dışı düşünce ve hareketleriyle evrensel konuları ve sosyal sorunları ele alır. Mimarlık geçmişiyle kent sorunlarına olan duyarlılığının yanı sıra doğa, başta kediler olmak üzere hayvanlar ve çevre temel konuları arasındadır. Sosyal sorumluluğun hikâye konusu olabileceğini düşünen ve bunu hikâyelerine aktaran yazar böylece hem küçüklere hem de büyüklere farkındalık yaratıyor.

Behiç Ak'ın çocuk kitaplarını okul öncesi çocuklar için bol resimli kitaplar, okul öncesi ve ilköğretimin ilk sınıfları için "Tombiş Kitaplar" serisi ile ilköğretim öğrencileri ve hatta büyüklerin zevkle okuyabileceği "Gülümseten Öyküler" serisi olarak gruplandırabiliriz. Bu kitaplarda neler mi var? Marka manyaklığı, sokakta ve her yerde cep telefonuna veya tablete bakan insanlar, artık unutulmaya yüz tutmuş mahalle yaşamı, aşırı tüketim, iklim değişikliği, deprem, gürültülü kentler, nesli tükenen balıklar, yazlıklarda terkedilen kediler, emekli olduktan sonra hem hayata hem de birbirine küsmüş insanlar ve daha neler neler…

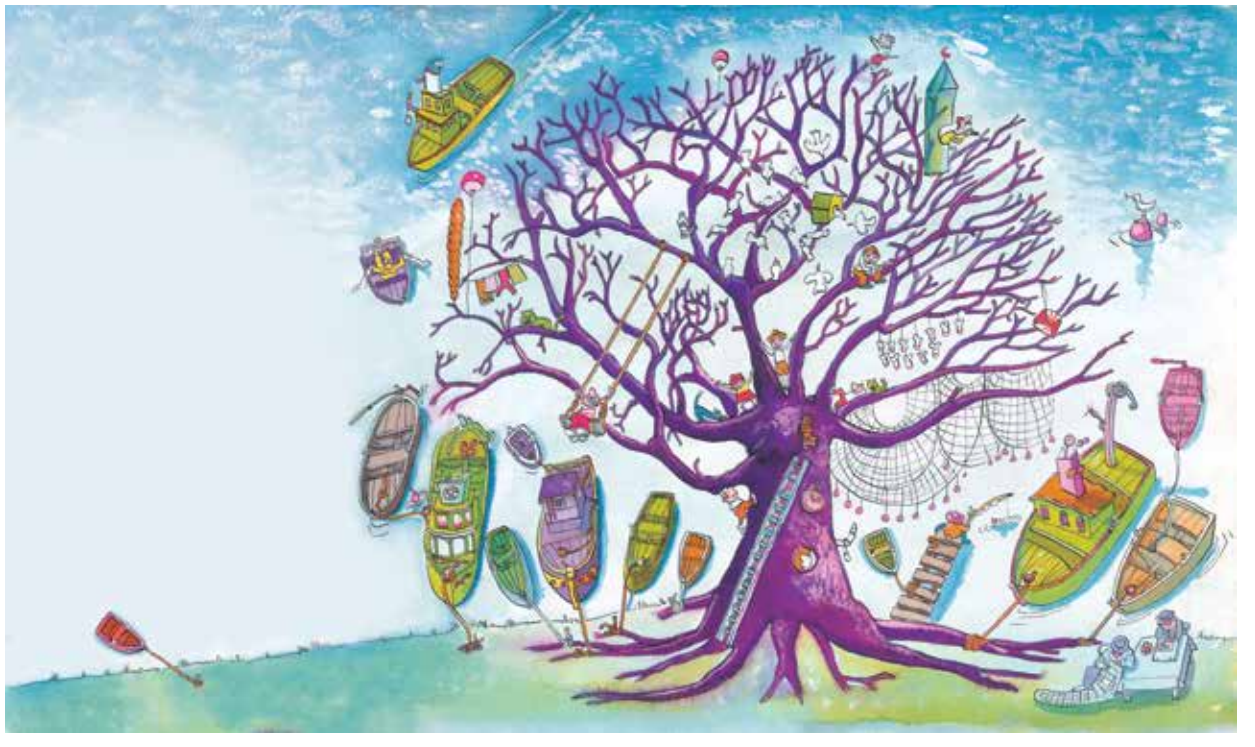

Behiç Ak ile Röportaj:

Karikatür çizmeseydiniz yine çocuk kitabı yazar mıydınız?
Tabii ki. Zaten ilk hikâyemi 1979'da yazıp resimledim ama bastıramadım.

Mimarlık eğitimi aldınız ama sanırım hiç mimarlık yapmadınız. 1982'den beri Cumhuriyet Gazetesi'nde "Kim Kime Dum Duma" başlığıyla bant karikatürler çiziyorsunuz. Gazetede karikatür çizmeye nasıl başladınız?
Gazete çocuk hikâyeleri üzerine bir dergi yayınlamak istiyordu. Ama karikatürlerimi görünce onları basmak istediler. Altı ay boyunca yüzlerce karikatür çizdim. Sonunda yayınlamaya karar verdiler. Mimarlığın daha çok kültürel boyutlarıyla ilgilendim. Mimarlar Odasında çalıştım. Yönetim kurullarında bulundum. Sanatsal faaliyetlerinde görev aldım. Kampanyalar yürütmeye çalıştım.

Çocuk kitabı yazmaya niyetlendiğinizde "acaba başkaları ne yazmış?" diye araştırdınız mı?
Çok araştırdığımı söyleyemem. Kendi yapmak istediklerim o kadar çoktu ki. Onları ifade etme isteği hep baskın çıktı.

ODTÜ Yayıncılık'tan çıkan "Ben Ne Zaman Doğdum" adlı kitabınızda resimleri kuru boyayla çizmişsiniz, tüm kitaplarınızda olduğu gibi resimler yine harika. Zaman içerisinde dijital ortamda da çizim yapılır hale geldi. Kitap hazırlarken ve yayınlarken teknolojik gelişmelerden etkilendiniz mi?
Dijital olarak renklendirmeyi hiç düşünmedim. Sanat elle yapıldığı zaman güzel ve zevkli. Boyaları karıştırmak, son derece ilkel teknikler kullanmak hoşuma gidiyor. Teknolojik ilerleme sanatı ilerletir diye bir şey yok. Sanat hep "ilkel" kalmalı.

Toplam kaç çocuk kitabınız oldu? Kimisi çok baskı yapıyor, en fazla baskı yapan çocuk kitabınız hangisi?
Tabii kitaplarım başka ülkelerde de dağıltıldığı için en çok hangisinin baskı yaptığını tam olarak bilemiyorum. Ama "Yüksek Tansiyonlu Çınar Ağacı"nın yurtdışında çok baskı yaptığını söyleyebilirim. Japonya'da, Çin'de, Kore'de ve Almanya'da basıldı. Türkiye'de ise en çok basılan kitabım, "Güneşi Bile Tamir Eden Adam". Kaç kitabım olduğunu saymadım. Ama hepsi dolaşımdalar.

Çocuk kitaplarınız için de yurt dışından davetler alıyorsunuz. Ekim ayında Yunanistan'a gittiniz. Bu gezilerinizden biraz bahseder misiniz?

Gençler için de hikâye ve/veya roman planlarınız var mı?
Elbette. Büyükler için de yazıyorum. Ama "young adult" dedikleri çağ için henüz bir şey yazmadım. En zor çağ. İnsanların neredeyse hiç bir şey okumadıkları bir dönem. Okursa da yalayıp yutarcasına okuduğu…

En son bırakmak istediğiniz uğraş hangisi? (Siz demediğiniz için meslek demiyorum.) Çizerlik, çocuk kitabı yazarlığı, tiyatro yazarlığı, tiyatro yönetmenliği, belgesel film yönetmenliği, hikâye yazarlığı?…
Aslında çok stratejik yaşamıyorum ben, o sıralardaki ruh halim belirleyici oluyor genellikle. Ama bir şey olmak için bir şeyler yapmadım hiç. Yazar olmak ya da çizer olmak amacında hiç olmadım. Yazmak için yazar olmaktan kurtulmak lazım. Resim yapmak için de ressam olmaktan. Bunlar çok tuhaf baskılar… Özgürleşmeden sanat zor. Önce sanatın kendisinden özgürleşmek lazım. Çok büyük klişeler var orada…

www.behicak.com

Çocuk kitaplarım, tiyatro oyunlarım ve karikatürlerimle ilgili çok davet alıyorum. Bunların bir kısmına katılabiliyorum. Ekimdeki sergi Nisiros Adasında gerçekleşti ve karikatürlerimden oluştu. Daha öncesinde ise Gürcistan'da Tiflis'te idim. Bir dizi etkinlik yaptık Gürcü çocuklarla. İsviçre'de "Kedi Adası" adlı kitabı on iki ilkokulda paylaşmak çok zevkliydi örneğin. Ya da Köln'de engelliler okulunda "Kedilerin Kaybolma Mevsimi"ni paylaşmak çok eğiticiydi benim için. "Kedilerin neden ve nasıl kaybolduğunu" bir çocuğun bilmesi ve diğer çocukların yaşadığı hayal kırıklığı çok ilginçti. Okul müdürü, engelli çocukların ilk defa bu kadar fazla bir konuya yoğunlaştığına tanık olduğunu söylemişti. Geçen sene Oldenburg'ta (Almanya) ise bir sergi açtım. Orada da çocuklarla bir dizi etkinlik yaptık. Aslında birçok çalışma yarım kalıyor. Tadı damağında kalıyor insanın.

"Vapurları Seven Çocuk" adlı kitabınıza hayranım, birkaç kez okudum. Fırat sizin tanıdığınız bir çocuk mu? Daha geniş anlamda sorarsam kitaplarınızdaki karakterlerin çoğu tamamen hayal ürünü mü yoksa gerçek hayatta karşılıkları var mı?
İkisi de… Fırat'ı tanıdım. Ama o muydu bilmiyorum. Bazen gerçekle düş iç içe geçiyor. Kurmaca gerçekten daha gerçek gibi geliyor. Hep gerçek hayattan esinleniyorum ama onu geliştirip değiştiriyorum. Sonra da hangisinin gerçek olduğunu unutuyorum.

Çocuk kitaplarınızın sayısının artmasında son yayınevinizin (Günışığı Kitaplığı) katkısı var mı? Başka bir deyişle yazarın işe devam etmesinde editör ve/veya yayınevinin rolü nedir?
Elbette var. Yazmak istediğim kitapları basma inceliğini gösterdiler ve onları en iyi şekilde dağıtmayı başardılar. Kitaplarımın editörlüğünü Müren Beykan yapıyor, onun verdiği güvenden de bahsedebilirim. Hatasız kitap olabileceği zevkini yaşatıyor bana.

Sevdiğiniz Türk ve yabancı çocuk kitabı yazarları hangileri?
Aslında çocuk yazarı, büyük yazarı diye hiç ayırmadım. Büyükler için yazılan kitaplar daha çok teşvik ediyor beni. Hesse'yi, Sartre'ı, Camus'yü, Zweig'i okurum. Pär Lagerkvist'in "Cüce" adlı romanı çocuk kitabı yazmaya iter insanı, Calvino da, Ionesco da… Öyle değil mi?

Türk Halk Şiiri Ve Saz Şairleri Türkçeyi Yaşatanların Asırları Aşan Ezgileri…

Yazı: Sevda Kaynar

Türk âşık şiiri başlı başına bir destandır. Taa Uygurlar zamanından beri, çağlayan bir ırmak gibi bütün zamanları aşmış, doğayı, güzeli, sevgiyi, acıyı ve sevinci ona kulak veren tüm insanlara doyasıya yaşatmıştır. Yediden yetmişe hepimizin kulağında yeri vardır Türk halk sazının ve şiirinin. Tarih akarken yılları hatta asırları kendine yol edip, nice ozan sazıyla eşlik etmiştir sonsuz zamanları sazlarında dile getirip.

Türk şiiri aslında dört akım tarafından temsil edilir. Bu akımlar hiçbir zaman birbirinden kopmamış, aralarında hep bir al-ver ilişkisi olmuştur. Hepsi tek bir kültürün değişik kitlelere hitap eden, bu nedenle çeşitli renklere bürünen, aynı kökten türeyen dallarıdır.

Bu dört akımı sayarsak karşımıza Divan şiiri (Osmanlı saray şiiri) Tekke- Derviş şiiri, Âşık şiiri ve anonim halk şiiri çıkar. Gelin hepsine kısaca bir göz atalım ve özellikle halk şiirinin sazlarda tınlayan ezgilerinden örnekler damıtalım…

Tekke Şiiri- Derviş Şiiri

Derviş şiirine 13. yüzyıldan başlayarak Anadolu'da Bâtıni tekkeleri, daha sonra da özellikle Alevi-Bektaşi tekkeleri kaynaklık eder. Toprağa yeni yerleşen, fakat yerleşik düzenin kurumlarını, insan ilişkilerini ve ekonomik faaliyetlerini henüz düzene koymamış köy toplumunda şeyh ve tekke önemli görevler üstlenmiştir. Böyle bir köy olan yedi haneli Sulucakarahöyük'te şeyhin ve tekkenin neler yaptığını Hacı Bektaşi Veli vilayetnamesi açıkça belirtir. Şeyh adalet dağıtır. Devletle ilişkilere aracılık eder, fakirlere yardım eder, yoksul gençleri evlendirir. İşte bu özellikler tekke şeyhlerine büyük bir önem kazandırmıştır. Tekke şiiri hem divan şiirini hem âşık şiirini derinden etkiledi. Âşık şiirinin ayrılmaz bir parçası olan saz, ilkin bu tekkelerde şiire koşulmuştur. Bu etkileşimi örneklemek istersek karşımıza şu mısralar çıkar. Yunus Emre şöyle diyor:

Bir nazarda kalmayalım
Gel dosta gidelim gönül
Hasret ile ölmeyelim
Gel dosta gidelim gönül

Kulaguz ol gel sen bana
Günilelüm dosttan yana
Bakmayalım önden sona
Gel dosta gidelim gönül

Ölüm haberi gelmeden
Ecel yakamız almadan
Azrail hamle kılmadan
Gel dosta gidelim gönül

Yunus Emre

Ben yanarım dünü günü
Bana seni gerek seni
Sensin dün ü gün endişem
Bana seni gerek seni.

16. yüzyıl divan şairlerinden Necati Beg divanında Yunus Emre izleri görülür.

Necati Beg şöyle yazıyor:

Dünyayı bir yana koysalar, bir yana seni
Bana seni gerek seni ey bi vefa seni..

Divan Şiiri

Osmanlı klasik edebiyatı veya divan edebiyatı dili, estetik değerleri ve dünya görüşü ile belli bir okuyucu-dinleyici kitlesine hitap ediyordu. Bu sınıf Osmanlı'nın kılıç kalem ehli dediği, eğitilmiş idareci sınıfıdır. Yine de büyük kentlerde halk edebiyatı sanatçıları, saray halkını ve Osmanlı bürokrasisini geliştirerek bu

Pir Sultan Abdal

sınıfın halk kültürü ile temasını sağlamıştır. Büyük konak sahibi paşaların, beylerin zaman zaman aşçıların ve uşakların yanına inerek bilmece soruşturması yaptıklarını, onların türkülerini dinlediklerini biliyoruz. Bu sosyal ve kültürel nedenlerle 17. yüzyılın büyük Divan Şairi Nedim'in dili, neredeyse İstanbul halkının konuştuğu dil kadar sadeleşmişti.

Nedim'den bir örnek vererek yolumuza devam edelim isterseniz:

Sevdiğim cânım yolunda hâke yeksân olduğum
Iyddır çık naz ile seyrana kurban olduğum
Ey benim aşkında bülbül gibi nâlân olduğum
Iyddır çık naz ile seyrana kurban olduğum

Cümle yâran sana uşşâk olduğun bilmez misin
Cümlenin tâkatları tâk olduğun bilmez misin
Şimdi âlem sana müştâk olduğun bilmez misin
Iyddır çık naz ile seyrana kurban olduğum…

Anonim Halk Şiiri

Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce de yazılı bir edebiyatı vardı. Ama onlar yeni yurtlarına, asıl, öz dilleri ve yarattıkları sözlü edebiyatla geldiler. Yazık ki zaman sözlü edebiyatın yaşamasına izin vermez. Bu edebiyatı ancak yazıya geçen örnekleri veya daha sonraki yıllara aktarılan kalıntıları ile tanırız. Bu sözlü edebiyatın eski örneklerinden bize epik şiir parçaları, ağıtlar, atasözleri, inanışlardan, töre ve törenlerden izler ve Dede Korkut Destanı'ndan 12 hikâye kalmıştır. Türklerin Anadolu'ya getirdikleri sözlü edebiyat, bir yandan bu çok eski tarım ülkesinde Türklerin göçebe toplum yapısının geçirdiği değişim, bir yandan Anadolu'da yaşayan eski yerel kültürlerin etkisi ile yeni bir senteze ulaştı. Epik gelenek ve Şaman şiiri Anadolu'da kayboldu, ama onların yerini 16. yüzyılda da ortaya çıkan bir başka ortaçağ destanı, yani Köroğlu hikâyeleri ve âşıklarımızın söyledikleri aşk hikâyeleri aldı. Köroğlu hikâyelerinin geçmişte 250 kol halinde anlatıldığını söylüyor âşıklarımız. Türk halk tiyatrosu (Karagöz, Orta Oyunu. Meddah hikâyeleri), sayıları 500'ü bulan halk oyunları yani halaylar, horonlar, zeybekler; âşık edebiyatı, Nasrettin Hoca, Bektaşi, köylü ve Yörük fıkraları, köylerde seyirlik oyunlar; halk türküleri, bilmeceler, menkıbeler, efsaneler, zengin bir masal hazinesi ve başka sözlü örnekler, Türk halk kültürünün Anadolu'da yarattığı sentezin ürünleridir. Eberhard-Boratav'ın kitabı (Eberhard-Boratav 1953) dünyanın en büyük masal motifleri kataloğu, Stith Thomson'un yazdığı dev bir eserin, Motif Index of Folk Literature'ın yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. Başgöz-Tietze'nin yayınladığı on bini aşkın bilmece, dünyanın en büyük bilmece külliyatı olarak değerlendirilmiştir.

Son 50 yılın sosyal değişimi, özellikle köy kültürünün gelişen üretim ve araçlarının etkisi ile süratle kaybolmakta oluşu Türk halk edebiyatını büyük ölçüde etkiledi. Türküler artık yeni yorumlarla söyleniyor. Buna karşın Türk halk kültürü siyasi fıkra geleneğinde büyük bir patlama gerçekleştirdi. Yine de gözler eskinin o atlara, öküzlere ve hayatını paylaştığı tüm varlıklara sevgiler sunan anonim edebiyatı gizli bir hasretle hâlâ arıyor. Bakın Pir Sultan Abdal ne yazmış:

Öküzün damını alçacık yapın
Aş koman altına kuruluk sepin
Koşumdan koşuma gözlerin öpün
İreçberler hoşça görün öküzü.

Ne yazık ki şimdi halkın yüzyıllar süren geçmişinden süzüp yarattığı kültürün yerini, kültür medyası dediğimiz basın, televizyon ve radyodan yayılan köksüz bir popüler kültür alıyor. Bu kültürü yaratıp yaşatan, ona biçim veren halk değil. Halk edilgen bir alıcı durumunda. Kültür medyası kendi kazancı ile dengelenmeyen hiçbir yaratmayı halka sunmuyor. Doğu, Batı ve Türkçe kırması acayip dili, çoğunluğa ters düşen insan ilişkileri ve toplumca benimsenmemiş değerleri ile bu kültürü yadırgıyoruz.

Âşık Ve Âşık Şiiri

Bu şiiri birkaç sayfada anlatmak mı? Hemen hemen imkansız. Öyle bir deryaya giriyorsunuz ki uçsuz bucaksız. Türk dilini yaratan ve yaşatan Âşıklar her asırdan, her olaydan çıkıp çıkıp geliyor. Bir yaratıcılığın eşliğinde bir büyük kültür kendini tüm olumsuzluklara karşın koruyor, yüceltiyor.

Âşık edebiyatı doğaçlama sanılır, değildir. Âşık karşılaşmalarında, hemen oracıkta âşığın yarattığını sandığımız atışmalarda bile, belli bir ölçüde daha evvel kullanılmış şiir kalıpları yer alır. Âşık Veysel "Ben irtical ile söylemem, onlar mantıksız olur" demiştir.

Âşık şiirinin yaratılışı aslında zorlu bir süreçten geçer.

Gurbet elde bir hal geldi başıma
Ağlama gözlerim mevlam kerimdir
Derman arar iken derde düş oldum
Ağlama gözlerim mevlam kerimdir

Huma kuşu yere düştü ölmedi
Dünya Sultan Süleyman'a kalmadı
Dedim yare gidem nasip olmadı
Ağlama gözlerim mevlam kerimdir

Kâğıda yazılmış ufak yazılar
Anadan ayrılmış körpe kuzular
Derdi olan yüreğinden sızılar
Ağlama gözlerim mevlam kerimdir

Kağıt yok ki yazam yare gönderem
Ya ben ahvalimi kime bildirem
Can tatlıdır uram kendim öldürem
Ağlama gözlerim mevlam kerimdir

Abdal Pir Sultan'ım böyle buyurdu
Ayrılık gömleğim biçti geyirdi
Ben ayrılmaz idim felek ayırdı
Ağlama gözlerim mevlam kerimdir

Bu şiire uyan ezgi bulunacak, şiir bu ezgiye uyarlanacaktır. Bu ezgi genellikle geleneksel halk ezgilerinden seçilir, âşığın öz yaratısı değildir. Bu olay âşıkları anonim edebiyata yanaştırır. Ama tanınmış âşıkların kendi şiirleri için ezgi yarattıkları da olmuştur.

Âşık, şiirini elinde kâğıt kalem yaratmaz. Ama yeni kuşaklar yazarak yaratıyor. Âşığın şiiri ancak zihnindeki bir yaratma çabasından sonra, en son biçimini alarak ezberlenir. Bu yaratma çilesinin, kalem kâğıtla yaratmadan, zorluk açısından hiçbir farkı yoktur.

Bir gün Sarıkamışlı Âşık Mevlut İhsani'yi halk eğitim müdürü kızdırıyor. İhsani otele dönüyor, sabaha kadar uyumuyor, müdüre zihninde bir taşlama düzenliyor. Ama unuturum diye korkuyor. Kendi gözleri görmediği için yanında yatan otel komşusunu uyandırarak şiiri yazmasını rica ediyor. Adam da yazıyor şiiri. Sözlü şiirin yaratılmasına bir örnektir bu kısa hikâye.

Âşık şiirini belirleyen unsurlardan biri şiirin sazla birlikte söylenir olmasıdır. Saz bu şiirin bütünleyicisi, onun içindeki duyguyu ortaya çıkaran bir müzik aletidir. Saz konuşur bazen, şair dinler, şair konuşur saz dinler. Şair sazından ayrı düşünülemez, sazsız şiir solgun bir çiçek gibidir. İçindeki güzellik ancak sazla doğar, kulakları okşar, yüzyıllara ezgiler sunar. Âşık şiirinde yapı bütünlüğü çok önemlidir. İşte Âşık Veysel'den bir koşma. Bu koşmanın tümü gözleri görmeyen bir sanatçının sesler ve hayallemelerle, dallar karşısındaki duygularını, tam bir bütünlük içinde verir.

Girdim dostun bahçasına
Hayran oldum bu dallara
Çiçeklerin rayihasına
Hayran oldum bu dallara
Kimi ufak kimi iri
Her biri tutmuş bir yeri
Her zaman ayak üzeri
Hayran oldum o dallara.

Âşık edebiyatının en baskın konusu aşktır. Bu aşk düşte bir güzel kız elinden içilen aşk badesi ile uyanır. Badeyi sunan din ulularından biridir. Yani aşk mistik bir kökenden gelir. Ama tasavvuf şiirinde olduğu gibi sadece Tanrı'ya duyulan bir aşk değildir. Bu aşk bir güzele duyulan tutkudur. Sevilen hep ince belli, kiraz dudaklı, vefasız, sevgilisine zulmeden bir kızdır. Her zaman on beş yaşındadır. Erişilmez bir aşk sembolüdür. Bu sevgilinin bir hayal olduğunu âşıklar da söyler. 16. yüzyıl Âşıklarından Hayali şöyle diyor:

Her nereye gitsem bile peşimde
Benim ile yoldaş oldu hayali
Bu gece seyrettim beyazlar giymiş
Salındı karşıma geldi hayali…

Âşık ömrü boyunca bu güzelin türküsünü söyleyecektir artık. Sevgili, âşık şiirinde handır, sultandır, padişahtır. Âşıkına hep cefa eder. Âşıklarımız bu sevgiliye kul olduklarını sazla, sözle hiç bıkmadan asırlarca söyler.

Gönül tahtında sultanım
Kul olmaya geldim sana
(Kuloğlu 16. yy.)

Ben kulunu öldürürüm demişsin
Bu ihsanı tez eyle bana bari.
(Öksüz dede. 16. yy.)

Bu kul efendi ilişkisi bir yandan Osmanlı toplumunda mutlak otoriteyi temsil eden sultanla, onun kulu sayılan halkın ilişkisine, bir yandan da Sünni Müslümanlık yorumunda Tanrı ile insanın ilişkisine benzer. Âşığın sevgilisi, bir emri ile insanı varlıklı, bir emri ile yoksul eden mutlak otoritelerin, yani Tanrı ile Sultanın nakışları ile bezenmiştir. Âşıkına bir kez olsun gülümsemeyen sevgili üstelik bir de rakiple düşüp kalkmaktadır:

İrakipler geldi girdi araya
Korkarım yar benden yoz olur gider.
Âşık Veysel. 20 yy.)

Ne zaman sorulsa Âşık gerçek hayatını değil de hayali sevgiliye bağlanan hayatını anlatır. Bu tür şiir, erkeğin hayal kurmasından ve bu hayalle avunmasından başka bir şey değildir…

Karacaoğlan

Âşık edebiyatımızda kadını bir hayal ürünü olarak görmeyen bir akım vardır. Bunun en güçlü temsilcisi de Karacaoğlan'dır. Karacaoğlan geleneği sevgiliyi sadece hayalde yaşayan bir varlık olarak görmez, aşkı da cinsellikten ayırt etmez. Bu gelenekte sevgili, adı sanı ile gerçek bir kadındır. Yani Elif'tir, Ayşe'dir, Emine'dir, Zelha'dır, Döne'dir. Elinde aşk badesi yerine su kovası, süt küleği vardır. Çadırın önünde yayık yayar, develeri çekip yaylaya çıkar, sırtında bebesini taşır, "Atlas tumanı ak topuklar üzerine dökülmüştür" bir şıvgacık dala benzer. Bu Türkmen gelinleri erkekten kaçmaz, erkeğine sarılmaktan utanmaz.

Yönümü dönderdim binip gitmeye
Sarıldı boynuma indirdi beni
Ben güzelden böyle vefa ummazdım
Ak göğsü üzerine kondurdu beni.

Destanda kadın erkekle omuz omuza savaştığı için nasıl soyut bir hayal olmaktan çıkıyor, bize gerçek kişiliği ile gözüküyorsa; Karacaoğlan geleneğinde de, tarlada ve yaylada, erkekle omuz omuza çalışan kadın, şiire gerçek kişiliği ile giriyor. Kadına böyle kişilik veren bir âşık edebiyatı olmasaydı Osmanlı Sarayларının kaçgöçlü inzivasında kişilik bulamayan kadınlar,

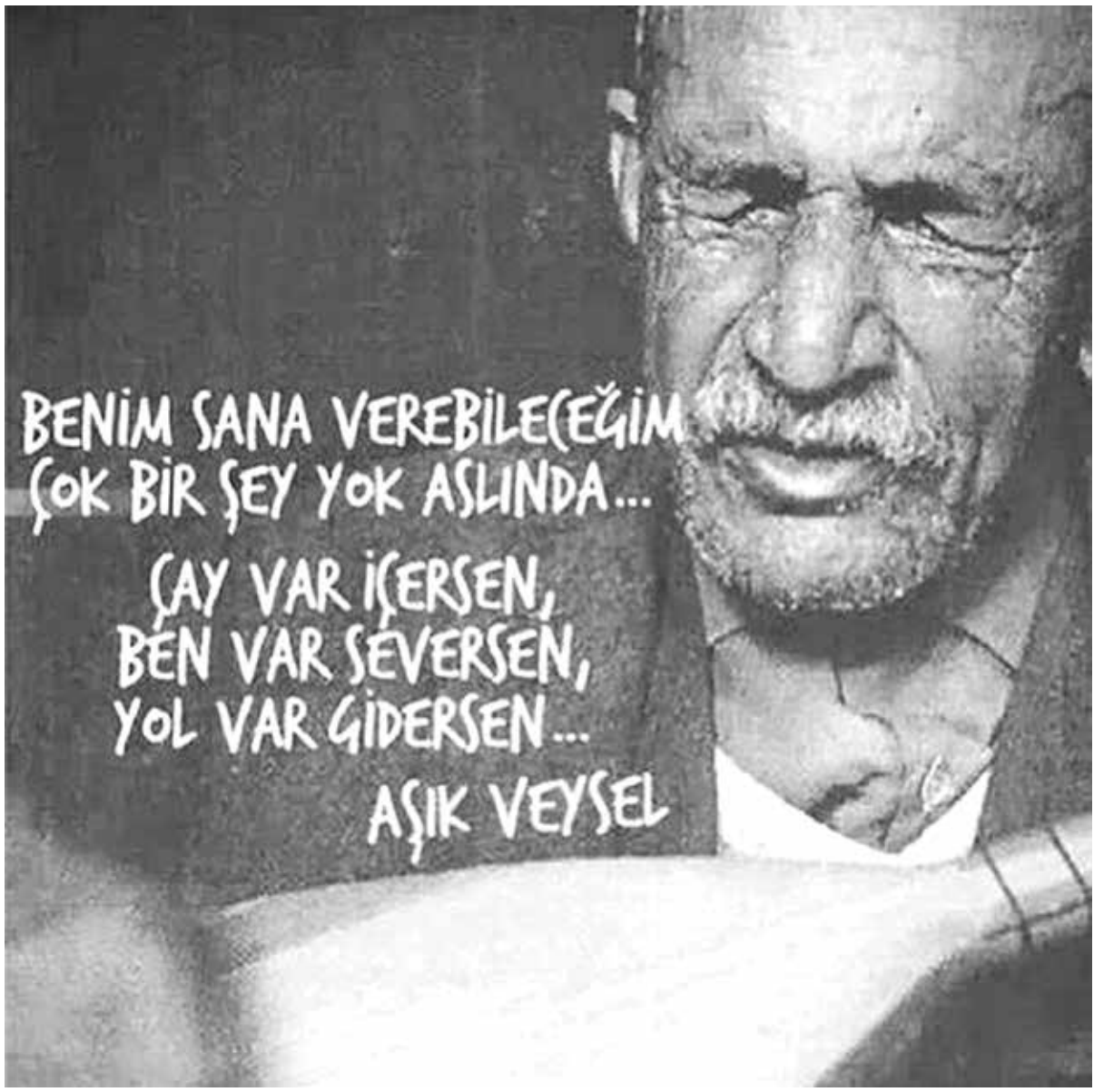

gün gelip de onlara bütün haklarını veren Atatürk'e böyle bağlanabilir, onu böyle yüceltebilirler miydi; kuşkuludur…

Türk Âşıkları: Bir Saz, Bir Gönül, Bir Sevgi Pınarı

Hangisinden söz etsek ötekine haksızlık ederiz. Ama içlerinde öyleleri var ki âşık edebiyatını asırlar boyu, tıpkı bir bayrak koşusu gibi sürdürmüş, ne zaman nerede nasıl öğrendiğimizi bile hatırlamadığımız ezgilerle bizi sevgide, acıda birleştirmiştir. Aynı zamanda felsefi açıdan da son derece etkin olan bu şairler Türkçemizin efsaneleri, Türkçemizin atardamarlarıdır.

Gelin Yunus Emre ile başlayalım gezimize.

Geldi geçti ömrüm benim
Şol yel esip geçmiş gibi
Hele bana şöyle geldi
Bir göz yumup açmış gibi

İşbu söze Hak tanıktır
Bu can gövdeye konuktur
Bir gün ola çıka gide
Kafesten kuş uçmuş gibi.

Bu dünyada bir nesneye
Yanar içim göynür özüm-
Yiğit iken ölenlere
Gök ekini biçmiş gibi

Bir hastaya vardın ise
Bir içim su verdin ise
Yarın onda karşı gele
Hak şarabın içmiş gibi

Yunus Emre bu dünyada
İki kişi kalır derler
Meğer Hızır İlyas ola
Hak şarabın içmiş gibi…

Veysel, Yunus ile başlayan ve Alevi şiir geleneğinde süregelen bir başka nakışa bağlanır. Tanrı'ya sitemdir bu.

Kainatı sen yarattın
Her şeyi yoktan var ettin
Beni çıplak dışar'attın
Cömertliğin nerde senin?

Veysel'in şiiri sadece geleneksel değildir. Gözleri görmeyen, gazete okumayan bu adam, insanoğlunu yüz yıllardır meşgul eden hayat gibi, ölüm gibi meseleler üzerinde durmuş, aydınlık fikirlere ulaşmış, çiçeklenip yeni aşan kültürü hemen benimsemiştir. Eskiyi hayatından atmakta nice aydından daha başarılı olmuştur. Onun toprak şiiri, hep Yunus Emre'nin "Kara toprağın altında gül deren elleri gördüm" dizesindeki büyük şiirselliği hatırlatır. Bu duygu, hayatın ölümden üstün olduğunu ilan eden bir zaferin sesidir.

Karnın kazdım kazma ilen belinen
Yüzünü yırttım tırnağınan, elinen
Gene beni karşıladı gülünen
Benim sadık yârim kara topraktır.

Sevgisi içimde yaşayıp duran
Nazlı güzellerin şirin İstanbul
Hayali kafamda hükümler süren
Görmez gözlerime görün İstanbul

Ortasında deniz kenarlar kara
Bu dünyada cennet olmuş kullara
Mehtapta sandallar ne hoş manzara
Sahildir yayladır yerin İstanbul

Gemilerin gelir peşi peşine
Şöhretin yayılmış hudut dışına
Ayrı bir güzellik başlı başına
Sevgi muhabbetin derin İstanbul

Âşık Veysel

Bektaşi şairlerinin bir büyük ismi de Kaygusuz Abdal'dır. Orhan Gazi ile Bursa'nın fethine katılan Abdal, Musa'nın müritlerindendir. Kaygusuz Abdal'ın aruzla yazdığı şiirlerden oluşan bir divanı, düz yazılı eserleri de vardır. Ama bizim için asıl değeri halk dilini gayet ustaca kullanan, hece ile yazdığı, çoğu sözlü gelenekte yaşayan, 500'ü aşkın şiiri olmasıdır. Böyle büyük bir şiir tomarı bırakan başka Alevi âşığı pek yoktur. Kaygusuz Abdal Türkçeye o kadar tutkundur ki, Adem Peygamber'in Türkçe bildiğine inanıyor. Onun şiirinde Tanrı, Cebrail'e, Adem'i cennetten sürdüğü emri Türkçe gönderiyor:

Hak buyurdu Cebrail'e var didi
Ademi cennet içinden sür didi
Geldi Cebrail Adem'e söyledi
Hak buyruğunu ayan eyledi
Cebrail'in sözünü Adam anlamıyor, o vakit Tanrı buyuruyor ki:
Türk dilin Tanrı buyurdu
Türk dilince söylegil, "dur, git"dedi
Türk dilince Cebrail "hey, dur" dedi
"Duru gel uçmak'ın terkin ur"didi
Kaygusuz' un şiirlerinden biri biçim açısından çok değişik bir yapı gösterir. Bu şiirdeki dizelerin hece sayısı da, uyakların dağılışı da koşmaya benzemez:

Dedim ey dilber kulunam 5+3=8
Yürü hey torlak der =6
Sen dahi yolunmamışsın 3+5=8
Sözlerin taslak der =3+3=6
Dedim ey dilber lebinden = 5+3=8
Bir buse versen n'ola
Alnına sapan kayası = 3+3=8
Ensene tokmak der =3+3=6

Şiir Dede Korkut hikâyelerindeki nazım-düz yazı karışımı anlatımın özelliklerini gösterir.

Türk âşıklarından kapsamlı söz eden bir yazı ancak kitaplara sığar. 16.yy.'dan başlayarak kimler kimler sıralamaya girmez ki. Kayıkçı Kul Mustafa, Köroğlu, Kul Himmet, Mesleki, Müdami, Pir Sultan Abdal.

Pir Sultan Abdal 16. yy.'ın sonlarında yaşamış ve bir gelenek yaratmıştır, Şair, bir Alevi isyanı ile ilişkisi yüzünden Hızır Paşa tarafından Sıvas'ta asılmıştır. İnsanın Tanrı'dan inen bir nurdan yaratılmış olmasına inanarak insanı ululamak, böylece Tanrı ile insan ilişkisini efendi kul ilişkisinden çıkarmak, onun inanışının en belli nakışlarını yaratır.

Özü öze bağlayalım
Sular gibi çağlayalım
Bir yürüyüş eyleyelim
Tevekkeltü Taalallah

Mervan soyunu vuralım
Hüseyn'in kanın soralım
Bu bir demdir gelir geçer
Tevekkeltü Taalallah

Pir Sultan'ım geldim cuşa
Münkirlerin aklı şaşa
Takdir olan gelir başa
Tevekkeltü taalallah

Güzellemeler; Sevinç, Acı, Aşk Ve Ayrılığın Şiiri Sevda Üzerine Bir Destandır Her Sazı Her Sesi

Halk şairi âşık adamdır. Adının âşık olması boşuna değildir… Bir güzele tutkundur. Çoğu saz şairi bir güzele tutulduktan sonra eline sazını alıp söylemeye başlamıştır. Bu çoğunlukla yaşayan bir güzel değildir. Şairin yeni çizgiler, güzel huylar kattığı bir hayaldir. Bir küçücük Türkmen gelininden başka bir şey olmayan Elif, Karacoğlan'ın şiirinde "Ak elleri kalem tutar, yağan karla bile yağar, esen yelle bile tozar" hale dönüşür. Halk şiirlerinin en güzelleri sevda ve ayrılık üzerine söylenmiştir.

Ala gözlü benli dilber
Koma beni el yerine
Altın kemerin olayım
Dola beni bel yerine

Gel kız karşımda dursana
Şu benim halim bilsene
Zülfünden bir tel versene
Koklayayım gül yerine

Karacaoğlan der n'olayım
Kolun boynuma dolayım
Nazlı yar kölen olayım
Kabul eyle kul yerine…

Yazının başında halk şiiri deyince bir deryaya dalınır demiştik. Öylesine güzel, öylesine içten örneklerle karşılaşırız ki hangisini öne çıkarsak ötekine haksızlık olur. Örneğin bir Erzurumlu Emrah bakın neler söyler bize yıllar ötesinden:

Bad-ı Saba selam eyle yarime
Çıkıp anacımda gülüp durmasın
Ben doydum usandım güzel sevmeden
Uğrun uğrun selam salıp durmasın

O yarin sitemi bana pek çoktur
Aradım cihanı menendi yoktur
Var yürü göğsüne düğmeler diktir
Esen rüzgârlar döğüp durmasın

Emrah eder bir bahçecik tutalım
Kırmızı gül goncasına katalım
Gel seninle sarılalım yatalım
Hasret kıyamete kalıp durmasın

Dadaloğlu'nun sazı, şiiri unutulur mu hiç:

At koşu tutmasın çıktığı zaman
Yalı kaval gibi yıktığı zaman
At dört kız on beşe yettiği zaman
Severim kır atı bir de güzeli

Dadaloğlu'm hile yoktur işimde
Yiğit olan yiğit görür düşünde
At dördünde güzel on beş yaşında
Severim kır atı bir de güzeli…

Biraz da çağımızdan örnek verelim:

Mehanet dost beni yandın yandırdın
Eşinden ayrılmış kuşa döndürdün
Geleceğim deyi beni kandırdın
Baka bak'usandım yollarınıza

Zalim ölüm bu yıl bizi yasıyor
Amanımı mümkünümü kesiyor
Vallahi Al'İzzet sana küsüyor
Bir dahi basmayın illerinize.

Koçaklamalar:
Dövüş ve yiğitlik üzerine yazılmış şiirlerdir. Koçaklama deyince akla gelen ilk isim Köroğlu'dur. Halk şiirlerinde destan unsurlarının yaşaması koçaklamalarla mümkün olmuştur. Köroğlu'dan bir örnek:

Bellidir yiğit yapısı
Şimdi toplanır hepisi
Açıldı Çamlı kapısı
Birbirini teper gelir

Köroğlu'm besler mertleri
Yumuşak ederler sertleri
Çamlıbel'in aç kurtları
Birbirini kapar gelir

Ağıtlar ve destanlarla sürer âşık şiirinin zaman içindeki yolculuğu. Sonra taşlamalar girer sıraya. Âşık şiiri küçümsenmeyecek bir kınama, taşlama, yergi nakışı geliştirmiştir. Bunlar kişiye yönelik olduğu gibi toplumu da kapsar. Örneğin Serdari adıyla şiirler yazan Şarkışlalı Çolak Hacı (1834-1918) bize çöküntünün çekilmez hale getirdiği yoksulluğun acı tablosunu çizer:
Evlat da babanın sözünü tutmuyor
Açım diye çift sürmeye gitmiyor
Uşaklar çoğaldı ekmek yetmiyor
Başımıza bela dölümüz bizim
Serdar'i halimiz böyle n'olacak
Kısa çöp uzundan hakkın alacak
Mamurlar yıkılıp viran olacak
Akibet dağılır ilimiz bizim

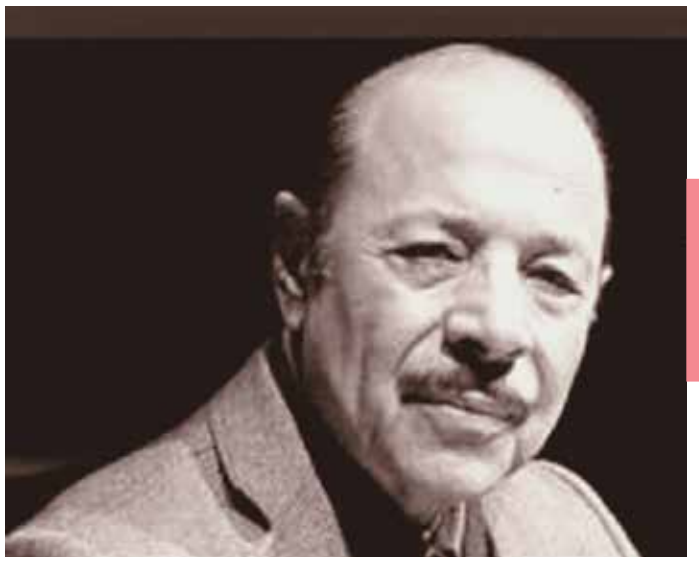

Gönlüm Hep Seni Arıyor Neredesin Sen

Cumhuriyetin kurulması ile bu protesto geleneğinde bir duraklama olur. Çünkü Cumhuriyeti kuranlar, İmparatorluğun 200 yıldır süren bozgunlarını zafere çeviren, vatanı kurtaran kahramanlardı. Cumhuriyet Osmanlı kültürünü, Gökalp'in deyişiyle emperyalist ve suni olarak görüyor, kendi kültürünü halk edebiyatı ve sanatı üzerine kurmak istiyordu. Halkevlerinin, radyonun, okulların kapısı âşıklara açıldı. Onlar adına bayramlar düzenlenir, eserleri derlenir, arşivlenir ve özellikle halkevi dergilerinde yayınlanmaya başlar oldu.

İkinci Dünya Savaşına kadar âşıkların Cumhuriyet ile balayı devam eder. Âşıkların kente göçmeye başlaması ikinci Dünya Savaşı yıllarına rastlar. Âşıklar bir yandan ekonomik sıkıntı yaşarken bir yandan da sosyalistlik, demokratlık gibi devrin hükümetine karşı fikir akımlarıyla karşılaşırlar. Habip Karaaslan eleştiri oklarını herkese yollar:

Kendine bir meslek bulmuş
Cebi para ile dolmuş
Şakşakçılar mebus olmuş
Meclis eğlenceye düştü

Habip bu hileyi sezen
Yedi yıldır gurbet gezen
…… partisi halkı ezen
Parti değil baş belası

Âşık şiirinde duyulan bu protesto, 1960'lı yıllarda pek etkili olmuş, kasetler ve konserlerle köylere kadar yayılmakla kalmamış, işçi ve öğretmen sendikalarında, öğrenciler arasında hatta sosyalizmin moda olduğu yıllarda zengin konaklarında bile dinleyici bulmuştur.

İnsan yılan zehrin malına döktü
Olmasa gözleri süt ile yağda
Meyvesi bitmedik ağacı dalda
Sökerler Seyrani daldan kökecek

Ağıtlar… Acının Sazı, Hüznün Sesi
Ağıtlar da bu zengin deryaya kavuşan duygu nehirlerinden biridir. Bunlar ölenin ardından ya da bir felaketin ardından söylenen şiirlerdir. Âşıklar daha çok ölümüyle çevresinde yankılar uyandıran insanlar için yazmışlardır. Halk şairleri sel, zelzele, salgın hastalık için de yazılan şiirlere ağıt adını vermektedir. Bazen ağıtlar para için de yazılmıştır. Ama çoğunluğu yürekten konuşan, insanoğlunun felaketine yanan şairlerce yazılmış ve unutulmazlar arasına girmişlerdir. Bakın bu ağıt Efkari'den:

Ötme bülbül ötme bağlar yaslıdır
Bugün Ardenuş'ta çağlar yaşlıdır
Kalan bir Kerem'dir giden Aslı'dır
Ovalar, yaylalar köşkler ağlıyor

Efkari sen gamsız kalamazsın bir gün
Ortada bir tabut bu nasıl düğün
Her kimin yüzüne baktıysam bu gün
Çekilir yürekler içler ağlıyor…

Gelin bir de destanlara göz atalım. Bu adın epik ile bir ilgisi yoktur. Dörtlük sayısı bazen yüzü aşan, olay anlatıcı koşmalardır bunlar. Teknoloji devrimi ve kitle iletişimi bugünkü kadar olmayan yıllarda destanlar kısıtlı bir yayılıma sahip olsalar da sonra tekniğe ayak uydurarak kaset, CD gibi yeni iletişim araçlarını kullanarak çoğalmışlardır. Aşık Ceyhuni'nin destanında, 1880 Rus harbi yenilgisi üzerine Kars'ta evini barkını bırakıp göçen halkın trajedisini buluruz:

Elveda günüdür çimenli dağlar
Sedri mermer nişantaşlı otağlar
Göllerde ötüşen sunalar kaldı
Her taşı gevherden binalar kaldı

Muhacir sesinden tutuldu düzler
Kabirde mevtalar Fatiha gözler
Ağlayıp kör oldu şahan gözler
Okunmaz Kuran'lar senalar kaldı…

Destanların bir de güldürücü olanları vardır. Hemen hemen her âşık tarafından denenmiş bu taşlamalara bir örnek verirsek Kazak Abdal'ı buluruz karşımızda:

Ormanda büyüyen adam azgını
Çarşıda pazarda insan beğenmez
Medrese kaçkını softa bozgunu
Selam vermeye dervişan beğenmez

Dağda bayırda gezen bir Yörük
Kimi tımarlı Sipahi kimi ser bölük
Bir elife dili dönmeyen hödük
Şehristana gelir ezan beğenmez

Kazak Abdal söyler bu türlü sözü
Yoğurt ayran ile hallolmuş özü
Köyden kente gelse bir Türk'ün kızı
İnci yakut ister mercan beğenmez…

Neşet Ertaş, Muharrem Ertaş: Türk Halk Şiirinin Dünyaca Kabul Edilmiş Ustaları, Sazın, Sözün Mihenk Taşları

"Ben sadece babamdan esinlendim" der Neşet Ertaş. Kulağımıza her türden müziğin dolduğu, arabeskin bütün müzik kültürümüzü yok saydığı dönemlerde Türk sazı Neşet Ertaş'la hayat buldu, hayatta kaldı. Abdallık geleneği onlarla sürdü. Ve Yaşar Kemal Neşet Ertaş için onu yüzyıllara aktaran şu sözleri söyledi: "Bozkırın tezenesi."

Daha ilkokulda başladı onun müzik aşkı. Önce keman ardından bağlama çalmayı öğrendi. Babası Muharrem Ertaş ile birlikte çıkardıkları "Neden garip garip ötersin bülbül" isimli plakla bütün yurtta tanındı.

2000 yılına kadar kaldığı Almanya'dan döndüğünde kendisine devlet sanatçısı unvanı verildi ama o ben halkın sanatçısıyım diyerek bu ödülü almadı.

Unesco Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kapsamında Yaşayan İnsan Hazineleri Türkiye Ulusal Envanterine alınarak yaşayan insan hazinesi kabul edilen Ertaş, 25 Nisan 2011 tarihinde İTÜ Devlet Konservatuarı tarafından fahri doktora ödülüne layık görüldü, bağlamadaki tavrı ve türküleri konservatuarlarda ders olarak okutuldu.

Mezarı Kırşehir'de babasının mezarı yanındadır. Ondan bize unutulmaz türküler, albümlerde ölümsüzleşen bozlaklar ve sazda kendisini gösteren bir halk felsefesi kalmıştır.

Türkülerini dinlerken duyduğumuz hayranlığa her zaman bu uzak köylerden kopmuş, sazıyla bütünleşip bir halkın efsanesi olmuş insana duyulan saygı da katılır.

Gelin onun derlemelerinden bir şeyler alalım ve sanki bir saz eşliğinde dinler gibi mısralarını kalbimizde duyalım:

Mühür gözlüm seni elden
Sakınırım kıskanırım
Uçan kuştan esen yelden (Yağan kardan esen yelden)
Sakınırım kıskanırım

Havadaki turnalardan
Su içtiğin kurnalardan
Giyindiğin urbalardan
Sakınırım kıskanırım
Beşikte yatan kuzundan
Hem oğlundan hem kızından
Ben seni senin gözünden
Sakınırım kıskanırım
Al'İzzet'i oncalardan
Elindeki goncalardan
Yerdeki karıncalardan
Sakınırım kıskanırım

Ve Yalan Dünya'dan birkaç mısra:

Hep sen mi ağladın hep sen mi yandın,
Ben de gülemedim yalan dünyada
Sen beni gönlümce mutlu mu sandın
Ömrümü boş yere çalan dünyada .
Ah yalan dünyada, yalan dünyada
Yalandan yüzüme gülen dünyada
Ne yemek ne içmek ne tadım kaldı
Garip bülbül gibi feryadım kaldı
Alamadım eyvah muradım kaldı
Ben gidip ellere kalan dünyada
Ah yalan dünyada yalan dünyada
Yalandan yüzüme gülen dünyada

Belki de eşsiz ve uçsuz bucaksız halk sazımıza gereken değeri tam da veremediğimiz için dünyayı yalan kabul etti büyük usta kim bilir?

Koşmasından güzellemesine, ağıtından destanına, koçaklamasına kadar yüz yıllarca kendi dilimizi, kendi duygumuzu ayakta tutan, bir bayrak yarışı gibi elden ele geçen şiirlerle yaşayan âşık edebiyatı üzerine söz bitmez. Sazın sesi susmaz. Ne yazık ki popüler kültürün baltalarıyla yıpranıp günümüzde çok değerli hocalarla, âşıklarla yaşamaya çalışan âşıklar edebiyatı asla kaybetmememiz gereken en değerli varlıklarımızdan biridir. Naçizane bu metnin yazarı da belki ileriki yıllarda uğruna ağıtlar yakacağımız bu güzel kültür için sazının değil ama kaleminin ucuna gelen mısraları çok değerli şair Âşık Veysel'in izinden giderek bir şiir yahut ağıt yazmaktan kendini alamıyor:

Dost dost diye nicesine sarıldım
Benim sadık dilim güzel Türkçe'dir
Beyhude dolandım, boşa yoruldum
Benim sadık dilim güzel Türkçe'dir.

İlham verdi, mısra verdi, güç verdi
Şiir verdi, koşma verdi saz verdi

Duygu ile değmeyince kıt verdi
Benim sadık yarim güzel Türkçemdir

Nice dillere bağlandım kaldım
Ne bir şiir ne bir duygu buldum
Her kelimemi Türkçemden aldım
Benim sadık yârim güzel Türkçemdir..

Bütün kusurumuzu sazlar gizliyor
Merhem çalıp yaralarımı düzlüyor
Deryalar açmış yollarımı gözlüyor
Benim sadık yârim güzel Türkçemdir

Her kim ki olursa bu sırra mazhar
Dünyaya bırakır ölmez bir eser
Gün gelir Veysel'i bağrına basar
Benim sadık yârim Güzel Türkçemdir.

Cahildim dünyanın rengine kandım
Hayale aldandım boşuna yandım
Seni ilelebet benimsin sandım
Ölürüm sevdiğim zehirim sensin
Evvelim sen oldun ahirim sensin

Sözüm yok şu benden kırıldığına
Gidip başka dala sarıldığına
Gönülüm inanmıyor ayrıldığına
Gözyaşım sen oldun kahirim sensin
Evvelim sen oldun ahirim sensin

Garip'im can yıkıp gönül kırmadım
Senden ayrı ben bir mekân kurmadım
Daha bir gönüle ikrar vermedim
Batınım sen oldun zahirim sensin
Evvelim sen oldun ahirim sensin

Neşet Ertaş

Dağlar dağladı beni
Gören ağladı beni
Ayırdı zalim felek
Derde bağladı beni

Vay bana vaylar bana
Su vermez çaylar bana
Gitti yarim gelmedi
Yıl oldu aylar bana

Dağı duman olanın
Hali yaman olanın
Uyku girmez gözüne
Gönlü viran olanın

Vay bana vaylar bana
Su vermez çaylar bana
Gitti yarim gelmedi
Yıl oldu aylar bana

Neşet Ertaş

İstanbul'un İlginç Sokak Adları ve Öyküleri

Yazı: Ayşe Yetmen

İlginç şehrimin sokak adları da ilginç olacak tabii. Türkiye'deki kimi büyük şehirler dâhil çoğu şehrin sokaklarına ad verilmemiş "şu numaralı sokak" denmiş, geçilmiştir. Bu bana öylesine kimliksiz ve kişiliksiz geliyor ki sormayın gitsin. İsimler sokağa bir anlam katıyor sanki…

Günlerden Pazartesi; haftanın ilk iş günü, kafanda türlü meselelerle ilgili bin bir soru, hani diyorlar ya "Pazartesi Sendromu". Eğer düşmüşse yolun İstanbul'un şarkılı ya da şarkıları çağrıştıran sokaklarından birine, örneğin Şakayık Sokağına, kulağına dolar Muazzez Abacı'nın çınlayan sesinden "Bırak aksın sırma saçın telleri diye başlayıp, …kıymet bilen ele uzat şakayık" diye devam eden şarkısı. "Şakayık" zaten yapısındaki "ş" ve "k"larla insanın içine coşku salan bir kelime. Ad yerine sokak numarası olsaydı hiç böyle bir etki yapar mıydı ya… Mesela Manolya ya da Akasya Sokak, Zeki Müren'in bizlere bırakıp gittiği güzel sesinden nağmeler çağrıştırıp ruhumuza.

Alçak Dam Sokağı: Beyoğlu Cihangir'le Fındıklı arasındaki sokak. Araçla inerken her defasında "Alçak Adam Sokağı" diye yanlış okuduğum sokak ismi.

Altı Poğaça Sokağı: Fatih'teki bu sokağın adı on yedinci yüzyıl başlarında buradaki camiyi de yaptıran Defterdar Ahmet Efendi ile ilgili söylenceden geliyor. Efsaneye göre, dönemin padişahını pek seven Defterdar Hazretleri her sabah devletlûya, kendi elleriyle yaptığı ve fırın yerine güneşte pişirdiği altı tane poğaçayı ikram edermiş. -Bu ikram ancak yazın, o da güneşin güçlü olduğu günlerde gerçekleşiyordu herhalde-

Altıpatlar Sokağı: Şimdi yoğun bir şekilde antikacı esnafının bulunduğu bu sokak ve çevresindeki diğer sokaklar eskiden cephanelik ve mühimmat deposuymuş. İsmin oradan geldiği tahmin edilmektedir.

Doksanlı yılların sonuna dek kimsenin adım atmak istemediği, her gün bir vukuatın yaşandığı Pürtelaş Sokağı şimdilerde bir marka.

Yakın zamana dek Sormagir adını taşıyan bu sokağın (üst resimdeki) adı Başkurt olarak değiştirildi. Eski adının ilginçliği nedeniyle bu yazıda anılmayı hak etti.

Anahtar Sokak: Beyoğlu, Cihangir'deki bu sokak Orhan Kemal Müzesi'nin önünden deniz yönüne doğru uzanır, sokak bitimindeki Kilit Apartmanı ile de daha bir özellik kazanır. Anahtar Sokak, Kilit Apartmanı; bu apartmanın bir sakini de benim canım ciğerim arkadaşım. Devamı yine ilginç bir ad taşıyan Kasatura Sokağıdır.

Atgeçmez Sokak: Fatih Balat'ta bulunan sokağa, at dahi geçemeyecek kadar dar olması nedeniyle bu ad verilmiş.

Arpa Suyu Sokak: Şişli Feriköy'deki bu sokağa neden bu ad verilmiş? Araştırdım ama bulamadım. Belki de Bomonti'deki ünlü Bira Fabrikasına yakın olması nedeniyledir. Bu "içki"nin halk arasındaki adının "Arpa Suyu" olduğu da düşünülürse…

Arzu Çıkmazı Sokak: Beşiktaş'ın bir sokağı, bir vakitler orada yaşayanların istekleri yerine gelmediği için mi çıkmaza bu ad verilmiş bilinmez.

Aslan Yatağı Sokak: Beyoğlu'ndaki bu sokağın adı, coğrafyamızda "aslan" olmadığı için, ormanlar kralından gelmiyordur herhalde. Olsa olsa, dönemin kabadayılarının meskeni olan bir sokaktır.

Âşıklar Çıkmazı: Güngören ilçesinin bir çıkmazı, sanırım, âşıkların gözlerden ırak olmak için seçtikleri ucu kapalı bir sokak.

Attan Düşen Ali Ağa Sokak: Eyüp, Piyer Loti civarı, İdris Köşkü yakınlarındaki sokak. Vaktiyle İdris Bitlisi'nin bu mevkide yaptırdığı sıbyan mektebini onartan Padişah V. Mehmed'in imrahoru (atlardan sorumlu kişi) günlerden bir gün attan düşerek ölünce bu mektebe "Attan Düşen Ali Ağa Mektebi", sokağa da "Attan Düşen Ali Ağa Sokağı" denmiş.

Ayık Fırın Sokak: Fatihlilerin diğer fırıncıları uykucuymuş ki, bir buna "ayık" demişler;

Anahtar Sokak. Sokağı kesen pembe apartmanın bulunduğu sokak ise Kasatura Sokak

sokağa da bu adı vermişler.

Bağrıyanık Sokak: Üsküdar'ın çileli insanları mı oturuyordu bu sokakta acep?

Bahçelere Giden 1. Yol Sokak: Kadıköy Bostancı'dadır bu sokak. İlk gördüğünüzde kaç tane var bu sokaktan acaba diye geçiyor insanın aklından ama hemen paralelindeki "Bahçelere Giden 2. Yol Sokak" tabelasını görünce iki tane olduğu anlaşılıyor. Semt Bostancı olunca bahçesi de çok oluyor tabii. Sokağın adını, o yöredeki bahçelerden aldığı sanılıyor.

Bayıldım Caddesi: Beşiktaş'ın bu caddesinin adı çok beğenildiği için mi, yoksa fenalaşıp düşüldüğü için mi "Bayıldım" dır? Bir bileni bulsak da merakımızı gidersek.

Biracılar Sokağı: Kuştepe, Şişli'deki bir sokak adı.

Boğazkesen Caddesi: Beyoğlu, Çukurcuma'dan Tophaneye kadar inen cadde ya da yokuş. Adı, İstanbul Boğazına paralel olarak ilerleyen Meclis-i Mebusan Caddesini dikine kesmesinden gelmektedir. 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde İstanbul'da dehşet saçan Kasımpaşa Canavarı adıyla matuf Hrisantos adlı cani ilk cinayetini burada, Boğazkesen'de işlemiştir. "Boğazkesen Cinayeti" olarak tarihe geçen bu korkunç olay, 13'ü polis olmak üzere 26 kişinin ölümü ve yüzlerce hırsızlık ve gasp olayının da başlangıcı olmuştu.

Çatıkkaş Sokağı: Çatıkkaşıyla meşhur biri mi yaşardı bu sokakta acaba?

Çoban Aldatan Sokağı: Bir vakitler İstanbul'un kırsalı sayılan Küçükçekmece'de herhalde çobanlar da vardı. Ve de bu sokak onları aldatır(mıy)dı.

Eğlence Sokağı: Beşiktaş'ın sokaklarından biri; adına bakılırsa, oldukça keyifli, neşeli bir sokak

Gece Kuşu Sokağı: Hiç uyumayan Beyoğlu'na uygun bir sokak adı.

Gülmez Hasan Sokak: Sarıyer, Büyükdere Mahallesinin sakini Hasan beyin derdi neydi acaba? Yoksa sadece ciddi görünmek adına mı gülmüyordu ki, sokağa onun adını vermişler.

Güzel Çalgıcı Sokağı: Fatih ilçesinin bu sokağına adını veren çalgıcının kendi mi, yoksa sazını çalışı mı güzeldi; ne dersiniz?

Hanımefendi Sokak: Şık hanımefendileriyle meşhur Şişli'nin en hanımefendi sokağı.

Havyar Sokak: Beyoğlu, Cihangir'de bir sokak. Adının nereden geldiğini araştırdım ama dişe dokunur bir bilgiye rastlamadım. Acaba burada masasından havyar eksik olmayan varsıllar mı otururdu ya da Beyaz Rusların İstanbul'a geldiklerinde bu sokağı mesken tutup yanlarında getirdikleri havyarları burada sattıkları için mi bu ad verilmiş? bilinmez. Bu yazdıklarımı sadece ben uydurdum. Bir söylence falan değil.

İyiniyet Sokağı: Şişli'de bir Sokak adı; kötü niyetliler giremez (mi)…

İslambol Caddesi:Fatih'te bir cadde

Kart Çınar Sokağı: Beyoğlu'nda bir sokak. Çınar ağacı çok uzun yaşaması ile ünlüdür buradaki iyicene yaşlıydı herhalde.

Karantina Sokak: Karaköy'de bulunan sokakta eskiden Karantina İdaresi varmış. İdare gitmiş, adı kalmış yadigâr.

Kervan Geçmez Sokak: Eskiden Şişli'de çok ıssız bir sokak olsa gerek. Metrekaresine binlerce insanın düştüğü şimdiki Şişli'yi düşünürsek, böyle bir sokağı hayal etmek bile imkânsız görünüyor.

Kültür Çıkmazı: Bir Beyoğlu Sokağı, bizi mi tarif ediyor ne?

Yanıbaşında Altıpatlar Sokağın bulunduğu merdivenli Taktaki Yokuşu

Cihangir'in en hareketli sokaklarından biri olan Altıpatlar Sokak'ta, ilginç adıyla bütünleşen dükkânlar var.

Leblebici Şaban Sokak: Beyoğlu'nun sokaklarından biri. Şaban amcanın leblebisi meşhurdu herhalde.

Merkep Bağırtan Sokağı: Beyoğlu Cihangir'deki bu sokak, vaktiyle evlere merkeplerle eşya taşınırken zavallı hayvanların çektikleri acıya ithafen verilmiş olmalı ama günümüzde de sokak hâlâ bu adı taşıyor.

Otello Kamil Sokak: Sokak, Şişli, Mecidiyeköy; Gülbahar Mahallesindedir. Adını Darülbedayi sanatçısı Kamil Rıza Bey'den almıştır. Defalarca oynadığı Othello rolü nedeniyle kendisine bu ad verilen tiyatro oyuncusu aynı zamanda Türkiye'ye Shakespeare'i tanıtan kişi olarak da tanınır.

Öksüz Çocuk Sokağı: Beşiktaş'ta hüzünlü bir sokak adı. Çocuğun boynu çok fena bükülmüş olmalı.

Pürtelaş Sokak: Beyoğlu, Cihangir'le Ayaspaşa'ya sınır olan sokak. 90'lı yıllarda TV'lere epeyce haber olmuştu. Fındıklı'yla komşu, Cihangir'in Taksim'e en yakın sokaklarından biridir.

Sahaf Mezarlığı Sokak: Aman sahaflar dikkat; kaç tane kaldıysanız artık! Beyoğlu, Kasımpaşa'da Piyale Paşa Mahallesinde bir sokak. Adını bir zamanlar buraya defnedilen eski kitap satıcılarından aldığı söylenir. İsim o kadar net ki bunu tahmin etmek hiç de zor değil, ama biraz ürpertici.

Silahşör Sokak: Şişli'nin sokaklarından biri. Karşınıza her an düşük kemeriyle iki tabancalı bir kovboy çıkacak gibi.

Sormagir Sokak: Fellini görse bu sokağı hiç kaçırmaz film platosu yapardı. Gerçi bizde de TV'lere az konu olmadı. Şimdiki adı Başkurt'tur ama mahalleli için hâlâ eski ismi geçerli. Geceleri ağaçlarının üstünde ışıklar yanan sokak. Beyoğlu, Cihangirde'dir ve de semtin en uzun sokağıdır.

Susam Sokağı: Beyoğlu'nun ilginç isimli sokaklarından biri daha. Simiti mi çağrıştırıyor, yoksa çocuklar için hazırlanan TV dizisini mi?

Taktaki Sokak: "Kalbimi kim çalıyor çalma açmam kapımı" diyesi geliyor insanın. Bu sokak da Beyoğlu Cihangir, Çukurcuma'da. "Tak Tak" olarak da bilinen sokağın adı bir söylentiye göre, vaktiyle burada yaşayan bir ayakkabıcı ustasının çıkardığı seslerden geliyormuş.

Tomtom Kaptan Sokak: Beyoğlu'nun sokaklarından biridir. İstiklal Caddesi'nden İtalyan Lisesi ya da İtalyan Konsolosluğu'na bu sokaktan inilir. Girişinde Tomtom Mehmed Kaptan tarafından yaptırılan "Tomtom Kaptan Camisi" vardır. Sokak adını bu camiden almıştır. Sokağa kısaca "Tomtom" da denir.

Yaşmak Sıyıran Sokak: Aslında insana aman dedirten bir yokuştur burası. Beyoğlu, Kasımpaşa'dan Refik Saydam Caddesine çıkan sokak. Devir kaçgöç devri tabii. Kadınlar evden çıkarken yüzlerine indirdikleri yaşmaklarını bu sokaktan çıkarken hava da sıcaksa dayanamayıp sıyırıverirlermiş. O vakitler bu sokağın sakinleri çoğunlukla Rum ve Ermeni yurttaşlarımızdan oluşurmuş.

Yenigelin Sokak: Beşiktaşlı bu gelinin hazin bir hikâyesi olmalı ki, sokağa onun namı verilmiş...

Not: Internetteki İstanbul'daki "İlginç Sokak" adları bilgilerinden, Haldun Hürel'in "İstanbul'un Alfabetik Öyküsü" kitabından ve Eser Tutel'in İstanbul Dergisi 50. sayısında işlediği sokaklar İstanbul'daki değişimin aynası yazısından yararlanılmıştır.

Sol resim Yadigar Sokak.

Sol resim: Tom Tom Kaptan Sokağı, kendinizi İtalya'da sevimli ve şık bir sokakta duyumsayacağınız, tarihi dokusunu koruyabilmiş, nadir bir İstanbul sokağı. Bu yokuşlu sokak, İstiklal Caddesi'ne çıkıyor.
Üstteki resim: tarihi Galatasaray Hamamı'nın bulunduğu sokağın köşesindeki tabelada Çapanoğlu Sokak yazar. Bu sokak, arka taraftan Cezayir Sokağının bulunduğu yere uzanır ve Boğazkesen Caddesi ile kesişir. Yani kavuştuğu sokak ve caddenin adları da ilginçtir.

DÜŞ YAKAMDAN

DADA

Otto Dix 1920 painting Kriegskrüpppel (Var Cripples)

dadadadada-
dadadadada

Da
Da

HOBİ

DA-DA-DA-DA-DADAİZM

Atlı Karınca
Dönüyor....

BİR
ARA
GÖRÜŞÜRÜZ

Takıntı

DA

Duchamp Large glasss

DA

DADA

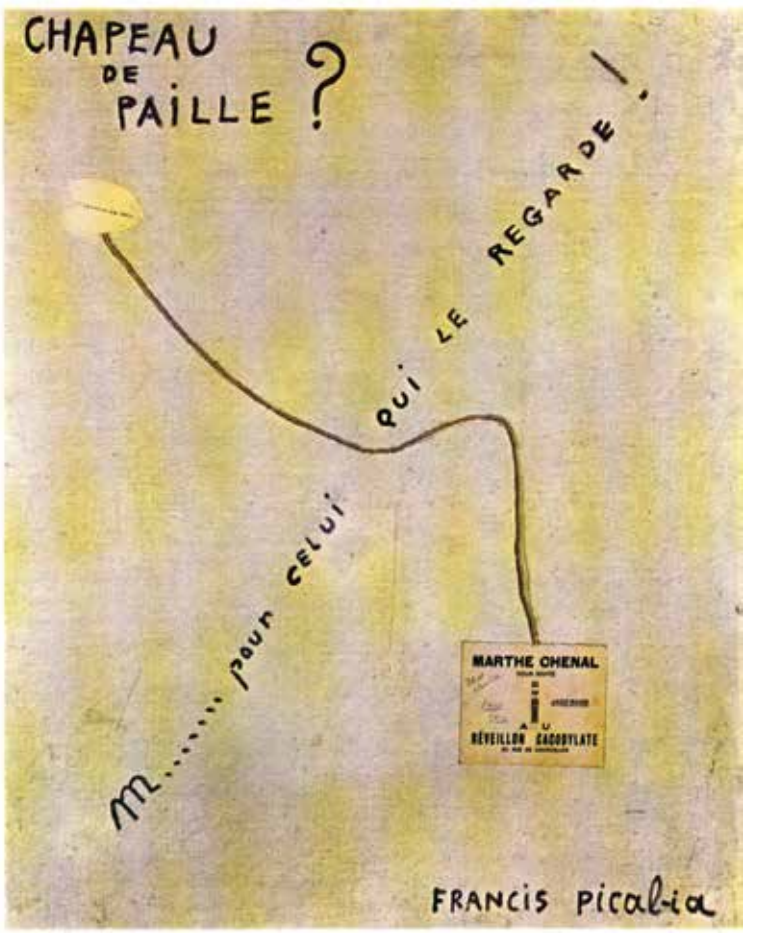

Chapeaudepaille

Umutsuzluk Ve İsyanın Sanattaki Asi İfadesi

DADA

Yazı:Reyhan Yıldırım

Bir asansörün türküsü
Yüreğinde dada olan
Çok yoruyordu motorunu
Yüreğinde dada olan
Bir kral taşıyordu asansör
Ağır kırılgan özerk
Kesti iri sağ kolunu
Roma'ya Papa'ya gönderdi
Asansörün işte bu yüzden
Yüreğinde yok artık dada
Çikolata yiyiniz
Yıkayın beyninizi
Dada Dada

(Tristan Tzara, Dada Türküsü, Milliyet Sanat Dergisi, Sayı: 161)

Dadaizmin kurucularından olan Tzara'nın Dada tarifi ilk anda saçmalıktan ibaret bir sanat akımıyla karşı karşıya olduğumuz duygusu yaratabilir: "Kâğıt parçaları üzerine sözcükler yazın, bunları bir şapkanın İçine atıp karıştırın, sonra teker teker çekip bir kâğıdın üzerine sıralayın; işte Dadaizm…" Ama öyle değil.

Dada denilen hareketin ortaya çıkışı Birinci Dünya Savaşı yıllarına rastlıyor. Birbirinden çok uzak iki kentte ve tamamen bağımsız işler ortaya konuyor. Bu kentler Zürih ve New York. Anlatacağım. Savaşın döktüğü kanda çürümüş bir kültürün resmini görebildiler diyor Nil Göksel, gelenekten koptular. Öyle de olmuş.

Pek çokları sanatı, yaratıcılığın ve hayal gücünün ifadesi olarak tanımlar. Ne var ki kavramın içeriğini bununla sınırlamak haksızlık olur.

Yaşamla sıkı dokunmuş zihinlerin değiştirme ve dönüştürme umudunu yansıtan çarpıcı yapıtlar, sanatı, taklit niteliğinin çağrışımlarından soyutlar. Zihinlerdeki klişeleri bağımsız girişimler ve kalıpları reddeden düşüncelerle aşan işler, eli bireysel olarak taşın altında olan yürekli sanatçıları, sanatın tanımına dâhil eder. Sanatı ya da karşı-sanatı (sanata karşı değil) bir protesto, geleneğe ve gündemde olan yakışıksız hallere, bilhassa da insanlığın dönüştüğü fark edilen "ucuz" şeye isyanın ve direnmenin aracı olarak yeniden anlamlandırır!

İyi bir dünya umudu, en ağır koşullarda dahi ayakta kalmak için, dik durmak için yaratma arzusu, sanatla sessizliği-eylemsizliği delmenin onuru, top yekûn, kavramın içine doluşur. Buradan da sanatın, insanı dünya üzerindeki diğer canlılardan ayıran en etkileyici iradi beceri olması sebebiyle, taklitçiliğin çok ötesine, çok daha değerli bir yere oturtulması gereği açıkça görülür.

Beş altı yıl sürdüğü halde, bu kısacık varoluşa rağmen, artçı sarsıntıları hiç sönümlenmeyen, bir heyecan verici sanat akımı örneği de Birinci Dünya Savaşının yıkıcı gidişine alet olmayarak sesini yükseltmeye karar veren bir grup sanatçıyla can bulur: Dadaizm.

1916 yılını, savaş kadar sanatla da tarihe geçirecek olan Hugo Ball, yazar, müzisyen ve oyuncudur. Münih ve Heidelberg üniversitelerinde sosyoloji ve felsefe eğitimi görür. Tam bir savaş karşıtıdır. Birinci Dünya Savaşı başladığında hiç düşünmeden Almanya'yı terk ederek savaşa katılmayan İsviçre'ye yerleşir. 1916'da Zürih'te Cabaret Voltaire adlı sanatçıların toplandığı kafeyi açar. Bu kafe tam da orada doğacak yeni bir sanat akımının,

Tristan Tzara

Dadaizm'in Avrupa'daki rahmi olacaktır.

Kafeyi çeşitli sanat performanslarının yapılacağı bir yer olarak hayal eden Ball, bir basın duyurusu hazırlar. Duyuruda şu satırlara yer verir:

" 'Cabaret Voltaire'. Bu isim altında amaçları sanatsal gösteriler sunmak olan bir grup sanatçı ve yazar toplandı. Kabarenin amacı, günlük buluşmalarda misafir sanatçıların gelip müzikal performanslar ve okuma etkinlikleri yapmaları. Zürih'in genç sanatçıları, odak alanları ne olursa olsun gelip katkı sunmak ve birlikte çalışmak için davetliler."

"Beyefendi sizin hiçbir fikrinize katılmıyorum ama bu fikirlerinizi özgürce savunmanız için elimden gelen her şeyi yapacağım" - Voltaire

Batı felsefesinde, özellikle de 18. yüzyıl, Aydınlanma Çağı olarak anılır. Kişilerin akıllarını kullanarak belirleyecekleri yolda, yine onun rehberliğiyle yürüme cesaretini gösterdikleri yaşam anlayışı olarak da tanımlanır. Eşitlik, özgürlük, insan aklına güven, bilim ve ilerleme ile karakterize edilir. Akıl ve bilim ilerlemeyi sürekli kılar. İdeal toplum düzenine ve bilimle özdeşleşen mutlak gerçeklik anlayışına ancak akılla ulaşılır. Diyebiliriz ki, bir ütopyadır ve kurgusunda, insanın kendi kendini özgürleştirmesi ve yüceltmesi fikrini barındırır. Aydınlanma düşüncesinde rasyonaliteye büyük anlam atfedilir. Tarihin çıkış sürecinde, ilerleme için insanın katkısına bel bağlanmıştır. İnsanlığın geleceğine projekte edilen bu sürecin kurucu unsurları; evrensel ve sağlam bilim, bunun paralelinde evrensel ahlak ve hukuk olarak alınır.

Aydınlanma'nın ahlaksal temeli de hümanizmaya dayanır. Aydınlanma, insanı, onu bağımlı kılan iç ve dış unsurları keşfetmeye, aşmaya teşvik eder. Kısacası Aydınlanma'yla insan'ı gelişmekten alıkoyan (bağımlı kılan) tüm olumsuz durumlardan kurtulmak anlaşılır. Aydınlanma, bir hareket çağrısıdır. Aklın tespitlerinin doğru olması yeterli bulunmaz. İnsanın tespitlerini eylemle somutlaştırması da beklenir. Çünkü aklın yetileri esas olarak eylemlilik içinde gelişebilir. Hep daha "iyi"yi hedeflemesi onun kendi doğasının bir özelliğidir.

Özelliğidir de… Aynı Aydınlanma bir yandan hareket çağrısını duyan sanatçılarla Cabaret Voltaire'i doldururken diğer yandan da önce Birinci Dünya, sonra İkinci Dünya Savaşının yaratacağı büyük yıkımı öngörememiştir.

Akıl ve akıl tutulmasının ikiz varoluşu sanatçıları akla karşı, en azından dayatılan akla karşı tedbirli, hatta öfkeli hale getirmiştir. Büyük hayalkırıklığı!

Tartışmasız bir şekilde gücü yüceleştiren tüm düşüncelere karşı girişilecek bir mücadelede, işe kendi oluşturdukları "getto"larında başlayan sanatçılar, öncü olacak fikirler durdurulamayacak ve sanat hayatı etkileyecektir!

İşte onlar, Dadacılar, kuralsızlığı benimsediler.
İşte onlar, Dadacılar, yukarıdaki gibi bir akılcılığı yadsıdılar.

> Dadacı ölüm-sancısı ve çağın ölüm-sarhoşluğuyla mücadele eder. Her zeki dilsizliğin karşısındadır, özellikle kuşkulu başkaldırı yetisi ile bir çıkışı deneyimlemiş kişinin merakını yeşertir.

Dadacılar gözlerini bile kırpmadan insanlığın snopluğuna, içi boşalmış değerlerine, kurgulanmış kavramlarına savaş açtılar.

Ve sorduk, nedir Da-Da?
Dada, Fransızca'da atlıkarıncaların başı dönmüş atı (hobi atı) veya takıntı demekmiş. Ben bu dili bilmiyorum, belki de anlamsal çerçevesi daha derindir. Almanca'da hoşçakal, Romence'de aynen… Ama zaten Dadacılar bu ismi "sözlükten öylesine seçtik" diyor. Dada'yı Dada yapan en önemli ilkelerden biridir, akılcılığı yadsımak, "savaş üreten akıl"a inat!

Nil Göksel'e göre "Dada etkin nihilist bir harekettir". "Yazgıdan Kaçabilmeyi Bir Tek Dada Sağlar" adlı makalesinde söze şöyle devam ediyor: "Bugün birlikte sarılıp uyuduğumuz şey edilgen bir nihilizm, Dadanın çürümüş bedeni: Kendisine yükleneni sırtından atanın bir yaratma beceriksizliği yüzünden tekrar o yükü sessizce yüklenmek zorunda kalışı."

1916'da, Cabaret Voltaire açılışını yaptığında, mekân hınca hınç doluydu. Pek çok kişi ayakta kalmıştı. Akşamüstü saat altı olduğunda Ball ve arkadaşları, hâlâ duvarlara fütüristik posterler asmaya çalışıyorlardı. Akın akın gelen sanatçılar arasında akımın en esaslı adları olarak anılacak insanlar da vardı: Marcel Junco, Tristan Tzara, Georges Junco, Emmy Hennings, Hans Jean Arp, Sophie Taeuber, Richard Hülsenbeck, Jacques Magnifico,… Resimler asıldı, enstalasyonlar yapıldı, şiirler okundu… Hülsenbeck davul külliyatını yere serip güçlü siyahi ritimleri ile müzik yapmaya koyuldu… Ball o akşam günlüğüne, "Tarifi mümkün olmayan bir zevk herkesi ele geçirdi. Küçük kabare bağlantı yerlerinden ayrıldı ve çılgın duyguların oyun bahçesine dönüştü" diye yazdı.

Kafe yoğun bir sanatçı akımına uğramaya devam etti. Gün boyu süren performanslar hem zevkli, hem yorucu, bazen de örneğin Ball için, felç ediciydi.

Ball Dadaizmi doğuran, geliştiren süreçte bazı vargılara ulaşmaktaydı. Ona göre Alman karakterini yok eden (ve kendisini ülkesinden eden) iki kalıtsal kusur vardı: yanlış bir özgürlük fikri ve 17. yüzyılda Alman Lutherciliği içinde doğan ve 18. yüzyılda da gelişimini sürdüren, Pietizm olarak adlandırılan dinsel reform hareketi. Pietizm, kilisenin laikleşmesine karşı kişisel imana ağırlık vermişti (wikipedia'dan). Ball, "hayatın önemli meselelerini çözmek üzere yeni bir düşünce yolunun örnekleri" olacaklarını söyledi. "Tek bir şeyin biricik ustalığı için aklı keskinleştirmek. Başkasının himayesindeki cümlelerden kaçınarak. Hep beraber her zaman dosdoğru ileri yürümek."

Kabare kusursuz şüphecilik ve dolayısıyla kusursuz özgürlüğün yolunda bir hareket olarak biledi kendini. Ball günlüğünü yazmaya devam etti:

(…)

Dada dediğimiz şey; tüm yüksek meseleleri kapsayan hiçliğin soytarılığını yapmaktır, bir gladyatör jesti, eski enkazlarla oynanan bir oyun, halihazırdaki ahlak ve durumların bir infazıdır.

Dadacı sıradışını sever hatta saçma olanı bile. Bir Dadacı bilir ki hayat kendini

çelişkiler üzerinden savunur ve bu onun çağıdır, daha fazlası tüm genel dürtülerin arasında çağını aşabilmelidir. Sanatın özünde yatan aldatıcı güçle oynanan her saklambaç oyununda, maskenin ardındakilerdir Dadacıyı karşılayan. Bu büyük doğa karşıtlığının ortasında her şey Dadacıya dolaysız ve ilkel görünür, Dadacı doğaüstünün bizzat kendisi olur…

Yenilgiye uğramış tüm fikirler insanlık olgusunu yok etmiştir, en derindeki katmanlar, içgüdüler ve kalıtsal geçmiş deneyimler şimdi mantıkla yeniden kuruluyor. Sanatın olmayışına dek politika ya da dini inanç bu seli engellemek için yeterliydi, burada varlığını sürdüren sadece şaka (blague) ve kanayan bir tavır…

Marcel Janco 1918
Dada poster

Dadacı, olayların içtenliğine insanın ince zekâsından (nükte kabiliyetinden) daha fazla güvenir. Dadacının kendi kişiliği için insanların değersiz uğraşları kabul edilemez. Dadacı, başlangıç noktası kabul edilen şeylerin idrakine daha fazla bel bağlamaz, ama yine de bütün şeylerin birleşimine inanır, bütünlüğe; çektiği ızdırap ise böyle bir kapsamdan ziyade kişisel-çözülme noktasındaki uyumsuzluktan kaynaklanır…

Dadacı ölüm-sancısı ve çağın ölüm-sarhoşluğuyla mücadele eder. Her zeki dilsizliğin karşısındadır, özellikle kuşkulu başkaldırı yetisi ile bir çıkışı deneyimlemiş kişinin merakını yeşertir. Dadacı bilir ki bu sistemler dünyası un ufak olacak ve içinde olduğu çağın dayattığı parayla ucuza satılan Allahsız felsefeler de. Kötü vicdanın olduğu yerde sermayenin kibar kahkahası ve Dadacının nazik lütfu başlar…"

Dada'nın gerçek ömrü: 1916-1922

Harekete ilk katılan isimler; Jean Arp, Tristan Tzara, Man Ray, Max Ernst, Picabia ve Marcel Duchamp'tı. Daha sonra içlerinde Picasso, Marinetti ve Apollinaire'in de bulunduğu pek çok sanatçı da bu gruba dahil olacaktı.

Sanatın kavramları, sanat yapıtı, sanat yapmanın yöntemleri, sanatın reddedilen tüm kurumları… hepsi alaşağı edildi. Saçmalık değil! Arkasındaki güçlü düşünsel dayanaklar, tüm bu girişimleri, bir avuç insanın saçmalığı olarak nitelemeye kalkanları utandıracak denli sağlamdı. Evet, örneğin Tristan Tzara, şiirlerini gazeteden kestiği sözcükleri bir haznede karıştırıp rastgele çekerek oluşturuyordu. Francis Picabia, Dadaistlerin en anarşist olanlarındandı. Tuhaf, anlamsız makineler yapıyor, onlara yine tuhaf, uygunsuz isimler takıyordu: "Sanat budalalıktır", "Başımız düşünceler yer değiştirebilsin diye yuvarlaktır" gibi. En çarpıcı resimlerinden biri Buzağı Tapımı'ydı. Önce kübist, sonra Dadaist tarzda çalışan sanatçı öldüğü 1953 yılına kadar sürrealist tarzda yapıtlar üretmeye devam etti. Evet kolajlar, değersiz malzemelerle enstale edilen acayip heykeller vardı ortalıkta, objelere yüklenen anlamlarla dalga geçen Dadacılar, onları sanata transfer ederken tüm dünyayı şaşırtan soruları üzerlerine yükleyip eleştirmenleri anlamlardan anlam seçmeye zorluyorlardı. Her biri büyük ses getiren konferanslarında, her şeyi yıkmak isteklerini, gürültülü bir şekilde ifade ediyorlardı. Ama hepsi sanatçıydı ve bu sürecin sanatta ve sanatçıların yaşamında son derece önemli bir gelişim değeri oldu. 1960'lı yıllarda dünyayı saracak olan Kavramsal Sanatın adım sesleri işte bu arada duyulmaya başlandı.

Kavramsal sanat esas olarak izleyicinin beynine hitap eden bir sanattır. Geleneksel estetik değerlerin en azından biçime dair olanları ıskartaya çıkar. Joseph Kosuth Art After Philisophy adlı kitabında diğer bir Dadaist olan Duchamp'ı işaret ederek şöyle demişti: "Duchamp`tan sonra doğası gereği yapılan her türlü sanat kavramsal sanattır. Çünkü sanat sadece kavramsal olarak var olur." Bu noktada bakınız; Çeşme (Marcel Duchamp)!

Bu arada Macar şair Tristan Tzara, 1917'de DADA dergisini çıkarmaya başladı. Bu dergide öncü Dadaistler, yani Hugo Ball, Hans Arp, Richard Hülsenbeck ve Tzara'nın kendisi yepyeni şiir biçimlerini denediler. Daha sonra

Duchamp "Fountaine (Çeşme)"

Man Ray "Legend"

Aragon, Eluard, Breton gibi bazı Fransız şairler de bu dergide çalıştılar. Dil ve biçim denemeleri yapıyorlardı. Aslında pek çok dergi çıkardı Dadacılar. Ama bunlar içinde önemli olan bir diğer dergi de 1919-1924 yılları arasında Andre Breton, Louis Aragon, Philippe Soupault, Paul Eluard ile Georges Ribemont-Dessaignes'in yer aldığı "De Litterature" Dergisiydi.

Dadacılık bir süre sonra (1918) Almanya'ya dönecek ve daha katı daha farklı bir biçimde yol alacaktı. Burada Dada'nın, aşırı sağın yükselen milliyetçi politikalarına karşı durma misyonuyla görünürleştiği biliniyor.

Dadacıların çoğu ilerleyen zamanlarda daha çok sürrealizmin evreninde yapıtlar vermeyi sürdürdüler. Bazıları Newyork'a taşındılar… Evet, hareketin bir de Amerika ayağı vardı.

New York'ta da Dada'nın ana karakterini, var olan sanat kurumlarının ve sanata dair deformasyona uğramış tüm içtenliksiz anlayışların reddedilmesi, açıkça görünen mantıksızlıkların alaya alınması oluşturuyordu. Dadacı sanatçılar, geleneksel estetikçi dayatmalara karşı çıkıyor, özellikle burjuva değerlerini aşağılamanın ve yıkmanın türlü çeşit sanatsal yöntemini arıyorlardı. Bu direniş sanata karşı değil, aslında kültürde egemen olan kavram hiyerarşisine karşıydı. "Bir şeyi sanat eseri yapan nedir?" sorusunun peşinde sürüklenmek zorunda kalan sanat çevresinin baş belalarından biri Marcel Duchamp oldu. Ortaya koyduğu anlam kırıcı bir iş sanatta benzersiz bir sembole dönüştü.

Marcel Duchamp ilk eserlerini post empresyonist, kübist sanat akımları etkisinde vermişti. "Sanatı yeniden zihnin hizmetine sunmak gerek" diyen sanatçı seri üretimle yarattığı heykellerini sergileyerek geleneksel yüksek sanat anlayışındaki değerlere karşı çıkmış, "bir nesneye sanat statüsünü sanatçının verdiğini" öne sürmüştü.

Duchamp en meşhuru bir pisuar olan hazır nesneler (ready made) kullandı. Sanatın yetenek, estetik ölçüt, biriciklik, eder, kalıcılık gibi çeşitli niteliklerini tartışmaya açtı. Duchamp'ın Çeşme adlı eseri, 1917 yılına aittir. Eserini "R. Mutt" takma adıyla imzalayarak, New York'ta bir sergi jürisinin önüne çıkarmış, ancak kurul bu başyapıtı sergilemeyi göze alamamıştır. Söz konusu pisuar; kavramsal gücü, sorduğu güçlü sorular, haklı yıkıcılığı nedeniyle olsa gerek, İngiliz sanat çevresi tarafından, 20. yüzyılın en etkili eseri seçilmiştir. Duchamp 1919 yılında ise bir Mona Lisa reprodüksiyonunu sakal-bıyık çizerek sergiledi. Bu yöntemle geleneksel sanata ve cinsiyetçiliğe dair sanatsal itirazlarını sert bir şekilde dile getirerek Dadaist sanatçıların ilkelerine uygun bir diğer performans ortaya koymuş oldu.

Amerika'da akımın önde gelen isimleri arasında yer alan Man Ray ve Francis Picabia da gelenekten kopan işleriyle, egemen anlayışa yönelen sorgulama ve karşı duruşlarıyla akımı hafızalarımıza kazan sanatçılar oldular. Akımın Amerika grubu da tıpkı Avrupa'da olduğu gibi teknolojik ilerlemeye öngörüsüz bir şekilde bağlanmanın aptallığını, toplumsal yozlaşmayı, gelenek, din ve sanat gibi yerleşik değerleri protesto etmiştir. Bu protesto aynı zamanda eylemlidir. Öyle ki sanatçılar birçok kez sergilerinden sonra, sergilenmiş eserlerini topluca imha etmek gibi yollara da başvurmuşlardır.
Dadaistler ve Dadaizm hakkında söylenecek çok şey var. Kısıtlı alanımızı düşünerek sözü Nil Göksel'in şu çok çok sevdiğim tanımıyla bitirelim: "Dada bir fikir ya da bir kuram değildir. Hakiki bir umutsuzluk ve hakiki bir isyan içinde bir zihin halidir. Bu yüzden eleştiri olmadığı halde büyük bir eleştiri gücü taşır. Apolitikliği kesinlikle politiktir."

Bir gerçeklik arayışı, bir anlamda hâlâ süren: Dadaizm! Daha fazlasını okumak isteyenler için şahane bir de kitap önereyim: DaDa Bakire Bir Mikroptur, Kült Yayınları, Derleyen: Halil Duranay. Dadacı manifesto ve pek çok kült çalışmanın örneklerine ulaşabilirsiniz.

Ve işte o bilindik slogan da geliyor: Dadaizm öldü, yaşasın Dadaizm!

Manifestolardan Örnekler

DADA MANIFESTO, HUGO BALL 1916
Dada yeni bir sanat akımı. Zaten yeni olduğunu hiç kimsenin bilmemesinden de anlayabiliriz, ama yarın Zürih'teki herkes ondan bahsediyor olacak. Dadayı sözlükten bulduk. Çok basit. Fransızca'da hobi atı anlamına geliyor. Almanca'da hoşça kal, düş yakamdan veya bir ara görüşürüz anlamına geliyor. Romence'de; evet, gerçekten, haklısın, aynen. Ama tabii ki, evet, kesinlikle, doğru, gibi anlamlara geliyor.

Uluslararası bir sözcük. Sadece bir sözcük, ve sözcük bir hareket. Anlaması çok basit. Gayet basit. Bundan sanatsal bir eğilim çıkarmak karışıklıklara hazır olmak anlamına da geliyor. Dada psikolojisi, dada Almanya'dan hazımsızlığa, sis hezeyanına, dada edebiyatı, dada burjuvazisi ve siz, saygıdeğer şairler, hep kelimelerle yazan ama asla kelimenin kendisini yazmayan, hep asıl yazılması gerekenin etrafında dolanıp duran. Bitmeyen bir dada dünya savaşı, başlamayan dada devrimi, dada, siz aynı zamanda şair olan arkadaşlar, değerli beyefendiler, manifaturacılar ve evanjelistler. Dada Tzara, dada Huelsenbeck, dada m'dada, dada m'dada dada mhm, dada

dera dada, dada Hue, dada Tza.

Birisi sonsuz saadete nasıl ulaşabilir? Dada diyerek. Birisi nasıl ünlü olur? Dada diyerek. Asil bir hareketle ve hassas münasebetle. Çıldırana dek. Bilincini kaybedene dek. Birisi, gazeteciliği, kurtçukları, iyi ve doğru olan her şeyi, ışıltılı, ahlakçı Avrupalılaştırılmış, güçsüzleştirilmiş olanı ima eden her şeyi nasıl defedebilir? Dada diyerek. Dada ruh dünyasıdır, dada tefeci dükkânıdır. Dada dünyanın en iyi leylak sütü sabunudur. Dada, Bay Rubiner, dada Bay Korrodi'dir. Dada, Bay Anastasius Lilienstein'dir. Kısaca söyleyecek olursak: İsviçrelinin misafirperverliği derinden memnuniyet duyulabilecek bir şeydir. Ve estetik meselelerinde anahtar, kalitedir.

Geleneksel dili dağıtmaya çalışan, en azından artık onunla bir işi olmayan şiirler okumaya devam edeceğim. Dada Johann Fuchsgang Goethe. Dada Stendhal. Dada Dalai Lama, Buda, Incil ve Nietzsche. Dada m'dada. Dada mhm dada da. Bu bir bağlantı ve bu bağlantıları başlangıçta biraz gevşetmek meselesi. Diğer insanların icat ettiği kelimeleri istemiyorum. Tüm kelimeler diğer insanların icadı. Ben kendi malımı istiyorum, kendi ritmimi, seslilerimi, sessizlerimi, ritme uyan ve tamamen bana ait olan. Eğer bu nabız yedi yarda uzunluğundaysa onun için yedi yarda uzunluğunda kelimeler istiyorum. Bay Schulz'un kelimeleri sadece iki buçuk santimetre uzunluğunda.

Bu mafsallı dilin nasıl kullanıma girdiğini göstermeye yarayacak. Seslilerin etrafta serserilik etmesine izin vereceğim. Seslilerin bir kedinin miyavlaması gibi meydana gelmesine izin vereceğim... Sözcükler belirir, sözcük omuzları, bacakları, kolları, sözcüklerin elleri. Au, oi, uh. Hiç kimse çok fazla lafa izin vermemeli. Bir satır şiir, bu melun dile yapışan tüm pisliği baştan savmak için bir şans olmalı, sanki oraya borsacının ellerince konmuş gibi olmalı, bozuk paradan pürüssüzleşmiş eller. Sözcüğü bittiği ve başladığı yerde istiyorum. Dada'da kelimelerin kalbidir.

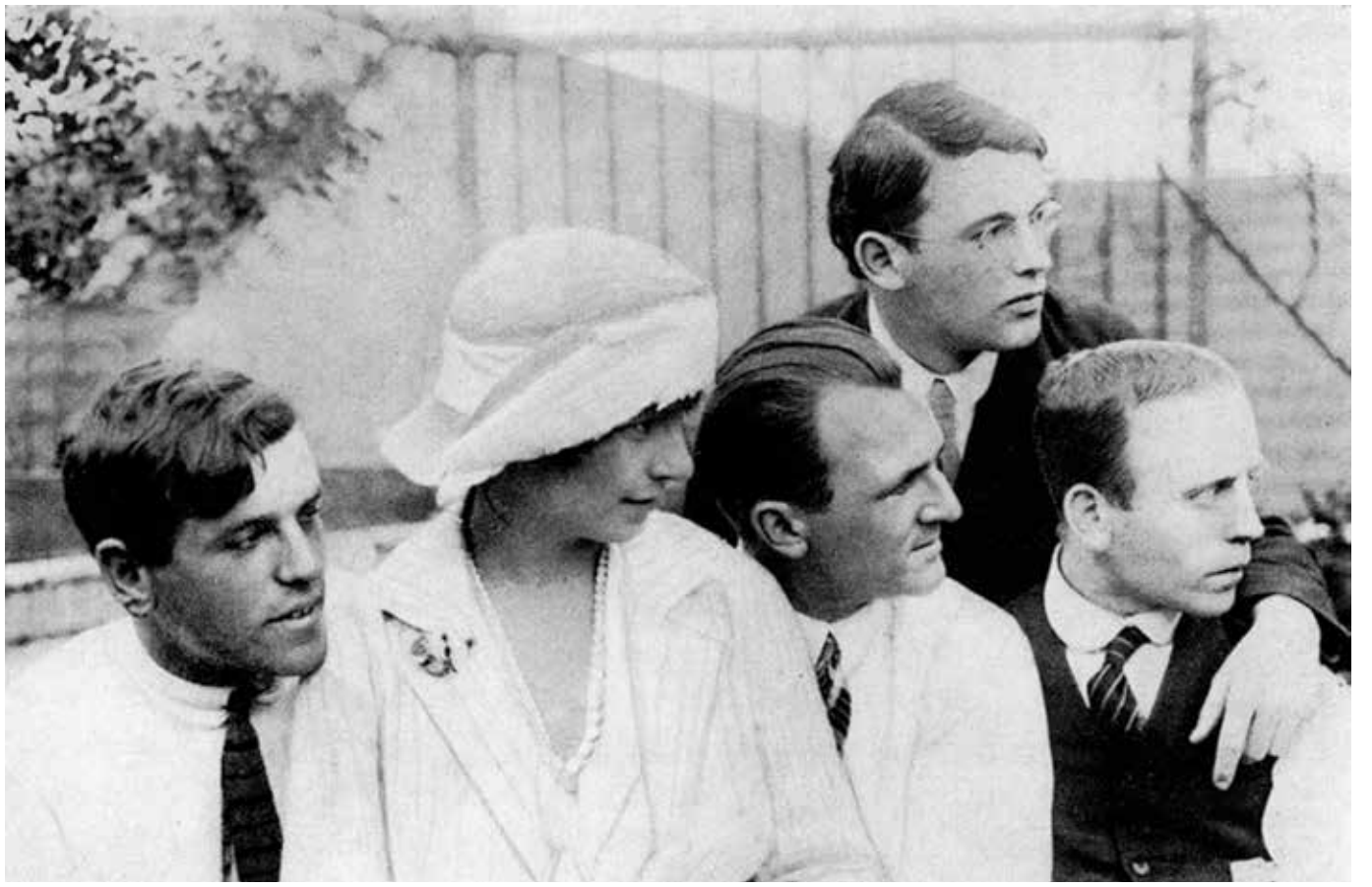

Berlin 1922

Her şeyin kendi sözcüğü var. Ama sözcük kendi başına bir şey haline gelmiş. Neden onu ben bulmayayım? Neden bir ağaca Pluplusch denmez, ve neden yağmur yağdığında Pluplubasch denmez? Sözcük, sözcük, sizin etki alanınız dışındaki sözcük, sizin kibriniz, bu gülünesi kudretsizliğiniz, muazzam kendini beğenmişliğiniz, aşikâr kısıtlılığımızın tüm basmakalıplılığı dışında. Sözcük, beyefendiler, kamunun en öncelikli sorunudur.

FRANCIS PICABIA

Hepiniz suçlanıyorsunuz; ayağa kalkın! Kalkın ayağa sanki Marseillaise ya da Tanrı Kralı Korusun için ayağa kalkıyormuşsunuz gibi...

Dada tek başına kokmaz: o hiçbir şeydir, hiçbir şey, hiçbir şey.

umutlarınız gibidir o: hiçbir şey.
cennetiniz gibi: hiçbir şey.
idolleriniz gibi: hiçbir şey.
politikacılarınız gibi: hiçbir şey.
sanatçılarınız gibi: hiçbir şey.
dininiz gibi: hiçbir şey.

Tıslayın, bağırın, çekin dişimi, ne olmuş ki? Size hâlâ yarım akıllı olduğunuzu söylemeye devam edeceğim. Üç ay içerisinde ben ve arkadaşlarım bir kaç franga size resimlerimizi satıyor olacağız.

TRISTAN TZARA

Dada bizim yoğunluğumuzdur: tüm Alman bebeklerin sumatralı kafalarının üzerine önemsiz süngüler yerleştirir; Dada terliksiz ve paralelsiz hayattır; birlik için ve birliğe karşıdır, kesinlikle geleceğe de karşıdır; hepimiz aklımızın bir yastık haline gelebileceğini bilecek kadar akıllıyız dogma karşıtlığımız bir bürokrat gibi nevi şahsına münhasırdır, Hem özgür değilizdir hem de özgürlük diye haykırırız.

Dada delilik değildir – ya da bilgelik – ya da bana iyice bir göz atan ironi burjuva sanat biblolarla oynanan bir oyundu çocuklar sonu çınlayan kelimeler topladılar ve gidip kıtalar haykırdılar kıtaya küçük bir oyuncak bebek pabucu koydular ve kıta bir kraliçeye dönüştü birazcık ölen ve kraliçe kurda dönüştü ve çocukların hepsi koştular yemyeşil olana dek ve sonra da duygunun ilahi sefirleri çıkageldi koro halinde tarihe haykırmak için
psikoloji psikoloji heehee
Bilim Bilim Bilim
Yaşasın Fransa
biz naif değiliz
biz devamlıyız
biz müstesnayız
biz basit değiliz
ve hepimiz kolaylıkla entelektüelliği tartışma kapasitesine sahibiz

Ama biz Dada onların sanat hakkındaki sanat önemsizdir görüşü değiliz sizi temin ederim ve eğer suç sergileme olayındaysak vantilatör demeyi öğrendik, sana zevk vermek için sevgili okur seni seviyorum ve yemin ederim ki sana tapıyorum.

KUŞLAR SULTANI TAVUS…

Yazı: Ayşe Kilimci

Sülün ve hindi ailesi üyesi olan Tavus, uçmak yerine koşmayı yeğler. Dillere destan güzelliği erkeğe vergi … Dişisi soluk, silik, gösterişsiz… Gene de o muhteşem kuyrukla ve taçlı başla, bütün kur ona yapılıyor.

Yeri eşip, kahvemsi sarımsı beş yumurta bırakan dişi, bir aylık kuluçka sonunda çıkan yavrularına eşiyle birlikte bakıyor, anlayacağınız Tavus esaslı erkek. Bütün görkemi, vefası, destek oluşuna karşın, o garibim de ayaklarından dertli… Ananem anlatırdı, bir güzelliğine bakarmış, bir çırpı ayaklarına, "Ah ayaklarıiiim, vah ayaklarıiiim" der, ağlarmış. Meğer sesi, ayaklarından da betermiş. Güzelin yüzüne bak, ayağını boş ver, susarsa daha güzel…

Soğuğa dayanıklı oluşu, dünyanın birçok yerinde görülmesini sağlıyor, ilk vatanı Hindistan.

Antik dönemde Hera ile ilişkilendirilir. Efsaneye göre Tanrıçanın hizmetkârı bin gözlü dev Argos, Hermes tarafından öldürülünce, Hera onun gözlerini alıp Tavusun kuyruğuna serpmiş.

Hindistan'da kutsal sayılır, Hindu tapınakları çevresine rahipler Tavus sürüleri bırakır. Yüzlerce yıl önce evcilleştirilmiş olsa da, ayakları, bet sesi ve silik dişisi bu güzelliğe yakıştırılmasa da, hem dişiye kur hem insanlara çalım ederek açtığı kuyruk teleklerini titreştirerek sergilediği güzellik, hiçbir kuşla kıyas kabul etmez ihtişamdır. Ondan olmalı Doğu Hint Adaları ve civarında asalet simgesi olarak bir tüyün yakaya iliştirilmesi…

Avrupa'ya göçü bilinmeyen Tavusun dili ve beyni, eski Yunanlıların bildiği, Roma sofralarında pahalı baharatlarla tatlandırılarak, seçkin konuklara sunulurmuş.

Ölümsüzlüğün, cennet makamının, kutsal güzelliğin simgesi olarak kabul gören Tavus, kültürümüzde saraydan camiye, medreseden türbeye, çeşme, han, hamam, kervansaraydan son makam olan mezar taşlarına dek, pek çok mimari

örnek yanı sıra, dokumalarda, halıda kilimde, ağaç işinde, alçı, çini, keramik ya da madeni yapıtlarda, baskıda, nakışta, çantada, takıda, dekor tekstilinde işlenmiştir.

Canlıların en özenilerek, en süslü, benzersiz yaratılmışı olan Tavus kuşu gururun, makamın, kibrin de simgesi, ondan olmalı Hz. Mevlana'nın başı kesilesi dört kuş arasında adını anması. (Hırsın simgesi kaz, şehvet simgesi horoz, dilek simgesi kuzgun ve makam simgesi Tavus.)

Yezidi rivayetine göre Tanrı Azda, Azaziel Melek Tavusa insanı ve dünyayı, kainatı yaratma görevi vermiş. Yezidi mimarisinde, mezar taşlarında çokça Tavus figürü olması bu yüzden belki. İslamiyet'te mutluluğun, refah ve bereketin simgesi.

Bütün dinlerde güzel hasletlerle kendine yer açmış.

Hint mitolojisi, yıldızlarla bezeli gökyüzünün simgesi kabul eder Tavusu (Ebru Parman: Bizans Sanatında Tavus Kuşu İkonografisi) Hinduizmdeyse sabrın, yardımseverlikle iyi şansın temsilcisi Tanrıça Lakshmi Tavusla ilişkilendirilir. Budist felsefede de önemli bir simgedir, bilgelik yanında kurtuluş yolu da demektir.

Tavus kuşu güçlü pençeleri ve ayakları, düz, kısa, güçlü gagası ile kökleri, tohumları bulur çıkarır, onlarla beslenir. Zehirli bitkileri yemekten de çekinmez, bu yanı, zehri kendine çekip, ötekileri kurtarma olarak yorumlanır.

Çin'de efsanevi ve ölümsüz olarak görülen, cennetin kanatlı gücü olduğuna inanılan, dünyayı yaratan dört efsanevi yaratıktan biri kabul edilen bu kuş türü, kuşların imparatorudur ve iyilikle ilişkilendirilir, mutluluk ve şans getirdiğine inanılan bir kuş başka neyle ilişkilendirilebilir ki? Yetmez, bereket ve doğurganlık da eklenir. Çin inancına göre Tavus bir bakar, kadın hamile kalır. Ming Hanedanlığı sembolü Tavus, egemenlik ve güç simgesidir. Rütbe, güç ve güzellik, demektir. (Doç. Dr. Yusuf Çetin, Türk Sanatında Tavuskuşu İkonografisi/Fenomen Yayını)

Tavusun Mısır'a Fenikelilerce getirilmiş bir kraliyet hayvanı olduğu, firavunu simgelediği bilinir. Tüyünü taşımak asalet, asil değilken taşımak bu yüzden suç nedenidir.

Ölümsüz Simurg, Pers-Sasani mitolojisinde yere bereket yağdıran, dünya gök birliğini sağlayacağına inanılan bir kuş.

Sonsuz hayatın da simgesi. Dönemin mimari, tekstil, maden objelerinin başlıca süsü. Romalılar villa bahçelerine birer Tavus kuşu heykeli konduruyor mutlak, mezar odalarının duvarlarına da görkemli Tavus resimleri yaptırarak soyluluklarını kanıtlıyorlar (Parman, s.387)

Güzellik, ölümsüzlük simgesi Tavus, Gürcü ve Ermeni sanatlarında da gerek minyatür gerek kumaş yahut taş üstünde pek çok alanda kullanılmış. Karşılıklı, ya da boyunlarını birbirine dolamış betimlenmek yanında yalnız olarak da resmedilir. Eti geç çürüyen tavus, sonbaharda döktüğü tüylerini ilkbaharda geri kazanmasıyla ölümsüzlük ve yeniden doğuşu simgeler. Öyle çok anlam yüklemiş ki insanlar Tavusa, belki bu muhteşem güzellikten pay almak istemişler.

Divan-ü Lügat-it Türk'te Tavustan "Yun kuş" diye söz edildiğini görüyoruz. Tugrıl, sungur gibi kuşlarla birlikte ongun kuşlar arasında yer almakta, bu yüzden diğer ongun kuşlar gibi itibar görmüş ve egemenlik sembolü olarak kullanılmıştır. (Adem Aydemir, "Kutadgu Bilig ve Divan ü Lugat"it-Türk'te Kuşlar.

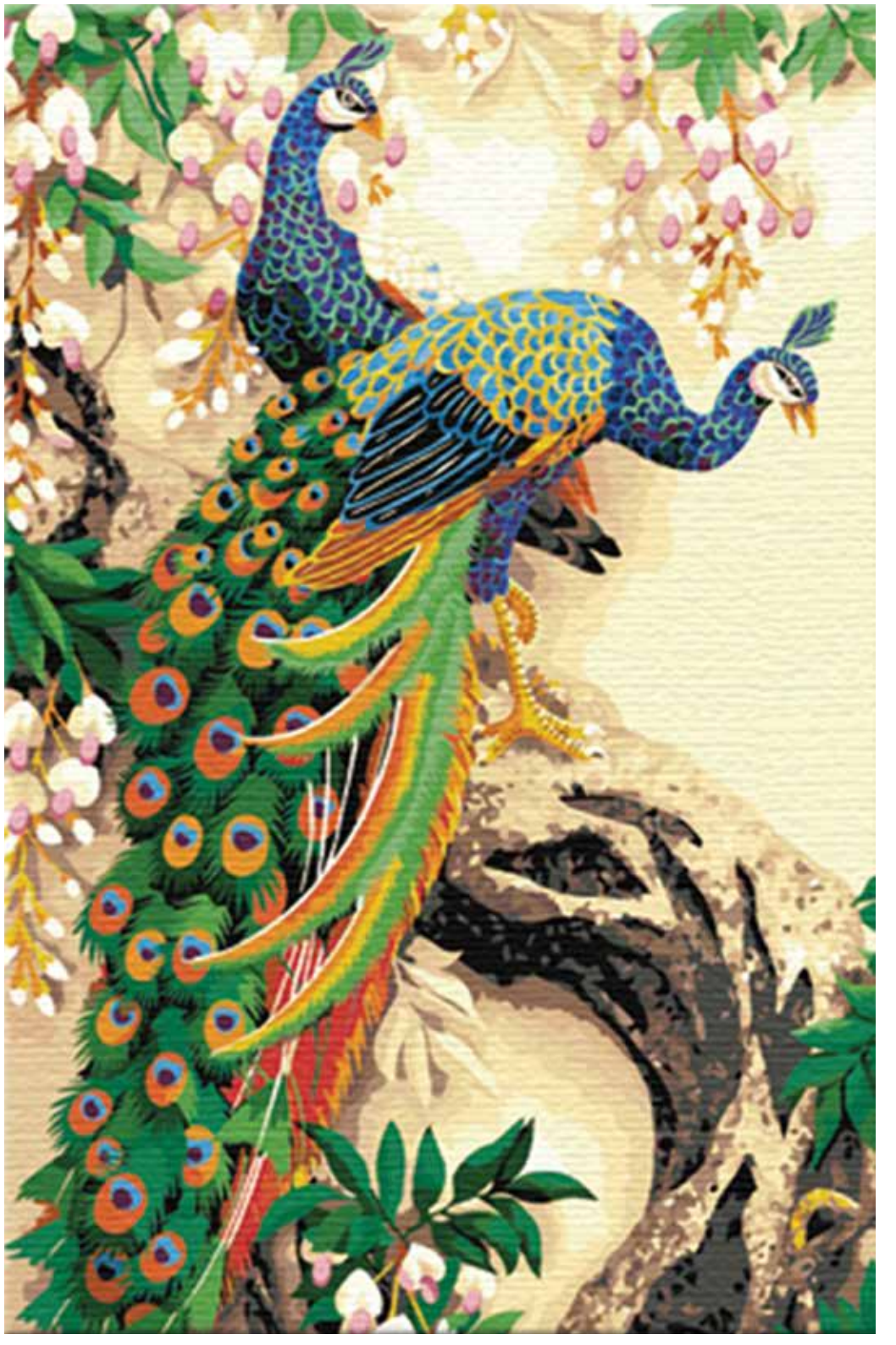

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. C6.S.1)

Tavus, halılarımız ve düz dokuma yaygılarımızda da en sevilen, işlenen motif. Günümüz süsleme sanatlarının her türünde de baş tacı, sahnelerde, afişlerde, çantalarda, şapkalarda, dekorlarda, baskılarda, metal, cam, seramik nak'şında… Kadrosu cennet ya, cennet de sular ülkesi, ondan olmalı su ile ilgili yapılarda, çeşme, hamam, havuzlarda betimlenmesi… (Mardin, Savurkapı Hamamı, Niksar Büyük Hamam, Konya, Meram Hamamı Tavus kabartmaları. (Yılmaz Özbek, İskender Pala, Turan Çakmak'tan alıntı Doç. Y. Çetin, age. kaynak) Temizlik, arınma, cennet ve güzelliğin doruğu Tavus, yakışır…

Tavus, kültürümüzde ateşin, güneş ve ışığın, yani aydınlığın simgesi. Bütün Türk coğrafyalarında da ana fikri bu. Tavus kuşları hem kutsal ateşin koruyucusu, hem güneşin simgesi. Bereketin, hayr ve iyiliğin de…

Kültürümüzde efsane olan "Hüma kuşu"nun başına konduğu kişiye mutluluk getirdiğine inanıldığından, talih kuşu, devlet kuşu diye de bilinir. O yüzden eskiden hükümdür ölünce halk meydana toplanır ve Hüma kimin başına konar yahut gölgesini üstüne düşürürse, o hükümdür olur, inanca göre.

Hüma kuşu Tavus, o da devlet demektir. Büyük Selçuklu döneminde egemenlik sembolü Tavus, İstemi Kağan'ın tahtını taşıma onuruyla betimlenir, keramiklerde. (Emel Esin; Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Motifler. H. Dilek Batislam: Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları, Hüma, Anka, Simurg)

Başta saraylar, anıt nitelikteki yapıların süslemesinde sıklıkla kullanılan Tavus, Anadolu'nun tüm uygarlıklarının vazgeçilmezi. Ankara Etnografya Müzesi'ndeki (cevizden yapılma) "Sülünlü Kapı" ile 18.yüzyıl başından gelirken, Cennet kuşu iken şeytanın cennete girmesine neden oluşuyla da cennetten yeryüzü sürgününe gönderilmektedir. Cennet dem'inde ayakları da pek güzelmiş, Tanrı ona ilenmiş, "Görkemin gene aynı kalsın, ama, ayakların çıplansın, onları gördükçe cenneti ve eski halini hatırla, ah et!" diye. Babil'e indirilmiş bir de ne görsün, ayakları hem çıplak, hem çirkin… Güzelim diye çalım eden Tavus'a bu yüzden dinmez bir ah ve feryad kalmış: "Ah ayaklarıiiim, vah ayaklarıiiim." Bunca güzellik bir kuş bile olsa, bir cana fazla diye düşünmüş olmalı Tanrı, düşünmüş ve kararını vermiş. "Bu güzelliğe yazık olmasın, görkemiyle kalsın, ayaklarıyla sesi alınsın. İki çırpı, çıplak ayak, kuru dal gibi verin, bir de bet sese bir feryat, gitsin kapımdan…" Ondan olmalı insan yahut hayvan, her yaradılmışa bir çizik, bir kusur iliştirilmesi. Eksiksiz güzellik Allah'a mahsus… İyi ya, biz de verdiğinizle yetiniriz Tanrı'm, siz verin de, isterse zırnık kadar verin, kabulümüz…

(Duydu Tanrı ve dedi ki bu fakire, ey okur: "Ben onu cennetimin kapısına bekçi kıldım, o şeytanın oyununa gelip, ilk kadınla erkeğin ordan kovulmasına neden oldu. Hepinizini de bunalım ve hayat kavgasına, yaşadıkça artacak ama hiç eksilmeyecek sıkıntı ve huzursuzluklara müstehak kıldı.

Ama benden ümit kesilmez ey kulum, hayattayken kendini silmeyi, benimle bütünleşmeyi başarıyorsan, o zaman hem dünyan güzel olur hem ahiretin."

Aşk olsun sana, ey bekçilerin en görkemlisi… Bize neler etmişin… Aklın hep o ulu kapıda kalınca, elbet insanlık da seni tahtasıyla, taşıyla, her tür kapıya nakşetti, kendini hâlâ cennet kapısı bekliyor sanasın diye… Sanadur sen gene, ama, arada ayaklarına bakıp, canhıraş feryadına kulak ver. Neydim, deme, ne olacağım de…

Biz insanları sual edecek olur isen, bize onca güzelliğin, geçtim tamamından, bir kısmı kısmet olsun da varsın ses de olmasın, soluk da…

Ayrıca hatırlatayım dedim sayın Tavus, ey kuşlar sultanı, sizin atanız Simurg, Kafdağı'nın tepesinde abanoz, sandal, öd ağacından yapılmış sağlam, muhkem, mis kokulu yuvasında, köşkünde yaşardı. Kanatların açtığında, yeryüzünün güneşini kesen, yüzü insan yüzüne benzeyen, süsleri, çalımı zat'ınıza benzeyen, boynu çok uzun bir mit kuş… Tuttuğunu yer yutar, insanın ahını alır ve yok edilir.
Otuz kuşun ulaşmaya uğraştığı mutlak varlığın temsilcisi.

Şaire kulak ver sen, Everekli Seyrani insanın, daha Anka yaratılıp Kaf'a gitmeden evvel, bin bir sırla ihya olduğunu söyler:

"İdris terziliği icat etmezden
Endazeden geçti boyumuz bizim
Anka yaratılıp Kaf'a gitmezden
Bin bir sırra mazhar duyumuz bizim…"

Tavus, kültürümüzde ateşin, güneş ve ışığın, yani aydınlığın simgesi. Bütün Türk coğrafyalarında da ana fikri bu.

Tavus Hatun Türbesi

Hz. Mevlana aşkıyla yanıp tutuşan ve bir kervanla Konya'ya gelip, Meram'a yerleşen bir güzel hatun, küçük kulübesinde her gün rebab çalarak, oradan geçen Mevlevi dervişleri coşturmaktadır. Günlerden bir gün kulübeden rebab sesi gelmez olur, koşup Mevlana Hazretlerine durumu anlatırlar. Kulübeye girip dipli köklü bakılmasını buyurunca, döner, boş kulübenin ortasında bir yığın Tavus tüyü bulurlar. Bu durumu duyunca, "türbesini yapın!" buyurur. Söylence, ölenin ruhunun Tavus donuna girdiği inancının Ortaçağ Anadolu kültüründe sürdüğüne kanıttır.

Daha İyi Bir Dünyanın Peşinde Ütopyalar

Yazı: Reyhan Yıldırım

MÖ. 535-475 yılları arasında Efes'te yaşamış bir filozof olan Herakleitos'un şu sözleri herkesçe bilinir: "Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir."

Sosyal açıdan değişim, dünyanın çeşitli bölgelerinde, insan topluluklarının birbirleriyle ilişkilerinde gözlemlenen nicelik ve nitelikçe farklılıkların bütüncül ifadesidir.

Bazı değişim zamanları, tarihte kendisine, insanların büyük bedeller ödeyerek daha iyi yaşam koşulları için mücadele etmesini gerektiren kültürel ve siyasal öğrenme dönemleri olarak yer edinir; ortaçağ ve reformasyon dönemleri arasında kalan ve konumuz olan ütopyaların en etkili örneklerinin görüldüğü Rönesans dönemi gibi.

Rönesans döneminde, ortaçağ boyunca karanlıkta kalan (!) Batı dünyasında bir süre için esamesi okunmayan Sophokles'in, Platon'un, Virgil'in eserleri, yeniden yerel dillere tercüme edilir.

Bütün ilkçağ yapıtları ve sanat anlayışları eski değerlerini yeniden kazanır, düşünce alanında yeni bir dünya algısına yol açacak şekilde hayatı yeniden beslemeye başlar.

15-16. yüzyıllar, bilginin düşünce alanında yaptığı kaldıraç etkisiyle tanımlanır. Bu etki, özellikle Avrupa'nın "ileriye" dönük önemli bir hamlesi olarak anılır. Sözü edilen dönemde matbaa bulunmuş, deneysel düşünme yükselmiş, insan ve ihtiyaçları öne çıkmış, bunların sonucunda geniş kitleleri ilgilendiren pek çok radikal başka değişim de başlamış, başlatılmıştır.

Fransa, Almanya, İngiltere, İspanya ve İtalya'da sanat ve edebiyat alanında gerçekleştirilen atılımların hemen hepsi büyüleyicidir. Pozitif düşüncenin hakimiyeti de kendini bilim ve teknoloji dallarındaki ilerlemelerle gösterir. Elbette sınıfsal oluşumlar farklılaşır, idari yapılar ve yönetim anlayışları da evrilir. İnsanlar yeryüzüne, yeryüzü de insana sahip çıkmaktadır. Nihayet edinilen hümanist kavrayış, bireyin daha iyi bir dünya arayışını destekler hale gelir.

Bütün bunlar, sekülerizm ve dolayısıyla kilisenin baskıcı uygulamalarının engellenmesi durumuyla doğrudan ilişkilidir. Artık değişim doludizgin sürecektir. Kuşkusuz değişimle ilişkili savaşlar, kıtlıklar, arayışlar da deneyimlenir. Ne var ki dünya, ilkçağdan bu yana olan kültürel ve siyasal birikimini "Aydınlanma Çağı"na doğru hızla yol alacak şekilde değerlendirmeyi sürdürür.

Böylesi bir hareketlilik içinde insanlar, değişimin yol açtığı yeni sorunsallarla başa çıkabilecek daha iyi toplum düzenleri aramak zorunda kalırlar. Thomas More, Tommaso Campenella, Francis Bacon ideal toplumlarını, yani ütopyalarını kaleme alan en önemli isimler olarak dönem tarihine yazılırlar.

Fütürist Ütopya

Nedir ütopya?

Ütopya, Yunanca'da "yok/olmayan" anlamındaki 'ou' ve "yer/toprak/ülke" anlamına gelen topos sözcüklerinin birleşimidir. Sözcüğün kullanımı Thomas More'un 16. yüzyıl başlarında yazdığı "De Optimo Reipublicae Statu, Deque Nova Insula Utopia" veya kısaca "Utopia" isimli kitabıyla yaygınlaşmıştır.

O dönemdeki ütopyaların bazıları yazıldıkları gün itibariyle ideal toplum önerisi değeri taşırlar, ancak çoğu, zaman içinde görüldüğü üzere, gerçekleşmesi imkânsız toplum tasarımları olarak kalırlar.

Ütopyalar içinde hem umut hem korkuyu barındırabilirler. Biz

genellikle karanlık öngörüler olarak yazılmış toplum modellerini içeren metinlere distopya adını veriyoruz ki, bu yazı kapsamında size çoğumuzun okumuş olabileceği iki distopya örneğini de anımsatıyor olacağım.

İşaret edilmesi gereken bir diğer nokta da More'un ütopyasının tarihte bilinen ilk ütopya olmadığıdır. Örneğin Platon'un Devlet adlı yapıtı, Fârâbi'nin Erdemli Şehir'i önceki dönemlere ait ütopya örnekleri arasında yer alırlar. Hadi atlamayalım.

Platon'un (MÖ. 427 – 347) Devlet'i, ütopik devlet tasarımlarının ilk örneklerinden biridir. Özel mülkiyet ve aile düzeninin insanların genel ahlakını bozduğunu düşünen filozof, yönetici-koruyucuların bundan uzak durduğu bir model geliştirir. Platon, üç sınıflı olan devlet yapısında yer alan yönetici ve asker sınıfın mülksüz olmasını önemser. Yine asker sınıfın evlilik ilişkilerinin denetime tabi tutulduğunu, çocuklarının ellerinden alınarak devletçe büyütüldüğünü hayal eder. Halk görece kendi halindedir. Emekçi sınıf mülk edinebilir.

Fârâbi'nin (MS. 872-950) "Erdemli Şehir (El Medinetü'l Fazıla)" (Faziletli Şehir) Ütopyası da filozofun kendi düşüncelerinden beslenir. Fârâbi'de gerçek mutluluğa ulaşmak, siyaset biliminin birincil hedefidir. Mutluluk, erdemli şehrin temelini oluşturur. Adaleti sağlayacak kanunlar yapılmalı, kanunlara uymayanlar topluma verdikleri zararlardan dolayı cezalandırılmalıdır.

Fârâbi toplumları yönetecek olanların bilge ve erdemli bireyler olmaları gerektiğine inanır ve bu kişileri tanımlayan bir dizi özellik sıralar. Ancak bu özelliğe sahip yöneticiler, toplumları bilgi bakımından yüceltme yetisine sahip olurlar. İşte o özellikler: "Sağlam bir beden, sözü anlama kudreti, güçlü bir hafıza, en küçük kanıtı değerlendirecek bir zekâ, düşündüklerini açıklayabilecek kıvraklıkta bir dil, öğretmeyi ve öğrenmeyi sevmek, yemeye, içmeye ve kadınlara düşkün olmamak, doğruluğu ve doğruları sevmek, yalandan nefret etmek, altın ve gümüşün değil, yüceliğin peşinde koşmak, adaleti sevmek, zulümden nefret etmek, adalet isteyenlere karşı ılımlı, kötülere karşı sert bir mizaç, doğruları korkmadan cesaretle hayata geçirebilecek bir azim ve irade, bilgelik." Fârâbi böylesi yöneticilerin başında olduğu milleti "erdemli bir millet", mutluluğun bu koşullarla yayıldığı bir dünyayı ise "erdemli dünya" olarak adlandırır. Erdemli bir "dünya devleti" de nihai bir hedef olarak anlaşılır. Yukarıda verilen özellikleri taşıyan yöneticilerin bulunmaması halinde yapılacaklar ve erdemli olmadığı için "cahiliye" olarak adlandırılan şehirlerin tanımları da ütopya içinde anlatılmaktadır.

Fârâbi yeryüzü ve gökyüzü yerine "ay altı" ve "ay üstü" terimlerini kullanır. "Ay altı" insanların yaşadığı ortamdır. Eğer insanlar erdemli bir şehir kurabilirlerse, "Ay üstü" tabir ettiği ilahi âlemin bir anlamda yeryüzündeki izdüşümü olabileceklerinden, millet ve devlet, gerçek mutluluğu tadabileceklerdir. Elbette servet, şöhret, şehvet gibi insani hallerin esiri olmaya eğilimli "ay altı" insanının mücadelesi, gerçek mutluluğun katı, ahrete ulaşana kadar, pek kolay geçmeyecektir.

Thomas More, (1478-1535) yazar, devlet adamı ve hukukçudur. Hümanist bir bilgin olarak tanınır. Toplumun tüm katlarına yayılmış sınıfsız bir toplum öngörür. Toplumda hâkim ilke eşitliktir. Her şey kamu adına devlet tarafından yönetilir. Toplumdaki temel birim ailedir. Bütün evler birbirine benzer ve 10 yılda bir bu evler değiştirilir. Ülkede kapılar kilitlenmez. Altın ve para yasaktır. İnci ve elmaslar küçük çocukların ilgisini çeken oyuncaklardan ibarettir. Tarım en birinci ekonomik etkinliktir. Her aile iki yıl boyunca kırsalda kalır ve tarım yapar. Her çiftlik evinde kırk kişi yaşar. İki adet köle vardır. Bu köleler savaş esirleri veya suçlulardır ve ağır işleri yaparlar. Lüks üretim yasaktır. İnsanlar evli-bekâr, kadın-erkek diye ayrıştırılır. Ataerkil bir yapıdan söz edilmektedir. Evlenen çocuklar baba evinden ayrılmazlar. Çok genişleyen ailelerin çocukları daha uygun başka ailelere aktarılırlar. Bakirelik / bakirlik aranır. Geçimsizlik, aldatma boşanma nedenleri olarak görülür, ama suçlu olan tarafın yeniden evlenmesine izin verilmez.

Bu ütopyada ideal çalışma süresi altı saattir. Çalışma saatlerinin dışında herkes kültürel ve estetik gelişim için eğitim alır. Akşam yemeğini oyun saati takip eder ve en geç sekizde herkes yatar. Sekiz saat uyuyan Ütopyalılar sabah saatlerinde konferanslara katılırlar.

Yöneticiler bilge kişilerdir ve seçimle başa gelirler. Despotluk görevden alınma nedenidir. Bu söz konusu olmazsa ömür boyu yöneticilik eder. Temsili demokrasi sürdürülür. Bilime yetenekliler bilim adamları olarak seçilip yetiştirilirler.

Ütopya'da 54 kent vardır. Çok büyüyen kentlerde kentlilerin bir kısmı diğer kentlere yollanır. Bu ütopyada amansız hastalardan intihar etmesi beklenir.

Ütopya'da din farklılıklarına saygı duymayanlar sürgüne yollanır. Ancak ateistler yurttaş olamaz ve yönetimde görev alamazlar.

Ütopyalılar savaş karşıtıdırlar. Çok gerekirse paralı asker kullanırlar.

Görüldüğü gibi düşünür ve yazarlar ideal toplumu oldukça detaylı bir şekilde ele alırlar. Mevcut düzendeki ve önerilen düzendeki sorunsallara gerçekten kafa yorarlar.

Tomasso Campanella (1568-1639), Güney İtalya'da yaşamıştır. Dominiken mezhebine mensuptur. Aristoteles ve resmi kilise öğretilerine muhaliftir. O, doğanın, Tanrı'nın bir görünümü olduğuna inanır. Bu yüzden 27 yıl hapis yattığı bilinmektedir.

Campanella ütopyasını "Güneş Ülkesi" olarak adlandırmıştır. Ütopyasında doğa ile uyum içinde olan bir düzeni tarif eder. Güneş Ülkesi öyle bir ülkedir ki, şiddet, baskı, düzensizlik orada yer bulamaz. Ülke eşitlik ve sosyal adalet ilkelerini benimser.

Onun ütopyasında devlet önemlidir. Bireyler toplumun bütünüyle uyum içindedir. Toplumun politik düzeni Tanrı'nın beğenisini yansıtır.

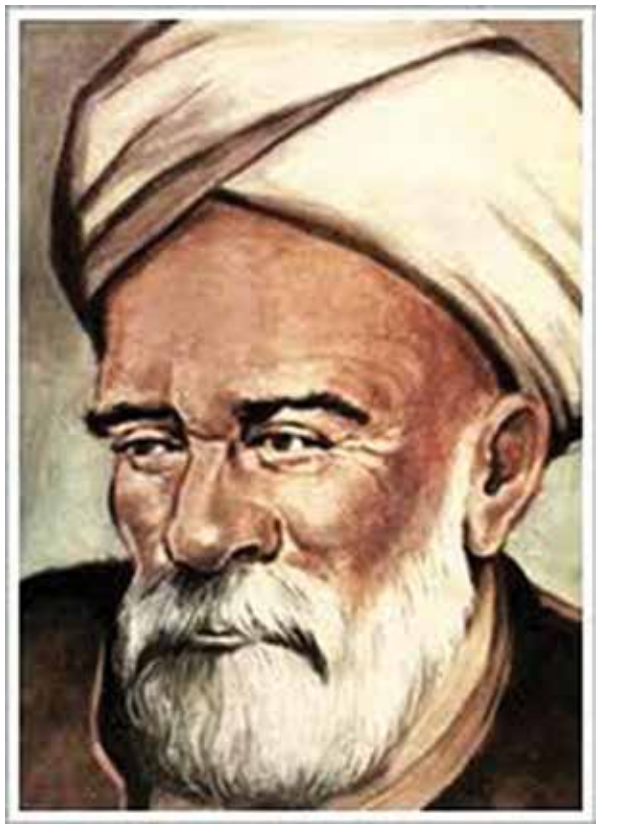

Fârâbi

Francis Bacon

Güneş Ülkesi Seylan'da (Sri Lanka) bir adadadır. Ilımlı, hoş bir iklimi vardır, insanların sağlığını tehdit etmez. İç içe daire biçiminde yedi duvarla korunan, çeşitli yerleşim alanlarından oluşmuş bir mekânsal düzen anlatır. Mal, mülk, kazanç ayrımı yapılmaz ülkede. Ne yapılıyorsa toplum ve devlet adına yapılır.

Güneş Ülkesi'nde bilim ve felsefe çok önemli bir yer tutar. Devlet yönetimi bilgi ve bilimsel aydınlanmaya dayanır. Bilgi birikiminin oranı ve türü, üstlenilecek rolü belirler. Devlet yönetiminde hem kuramsal hem pratik açıdan yüksek bilgi düzeyinde olan insanlar rol alır. Ülkenin en başında hükümdar vardır ve bu hükümdar hem filozof hem rahip kimliği taşır. Ülkenin en bilge insanı olarak tanınır. Kendisi "Metafizikçi" ya da "Baş Rahip" olarak çağrılır. Buradan, kişiliğinde, güç, sevgi ve bilgelik edimlerini bir araya getirdiği anlaşılmalıdır. Campanella ona üç yardımcı tasarlamıştır: Güç (askerlik işleri), Akıl (bilim dalları, araştırmalar, meslekler), Sevgi (eğitim ve sağlık işleri).

Bu ülkede aile ve evlilik kurumu yoktur. Kadınlar ve erkekler, devlete ait evlerde, hemcinsleriyle yatarlar. Çocuk yapmak izne tabidir. Çocukları devlet yetiştirir. Onları yeteneklerine göre ayrıştırır. Matematik ve doğal bilimler, açık havada yapılan spor, zorunlu eğitimin alanlarıdır. Kent duvarlarına çizili resimler hem çocuklar hem yetişkinler için sürekli öğretmeyi hedefler.

Platon

Güneş Ülkesi'nde insanlar dört saat çalışırlar. Tembellik cezalandırılır. Çalışma saatlerinin dışında yurttaşlar, zamanlarını, bireysel gelişim için kullanırlar.

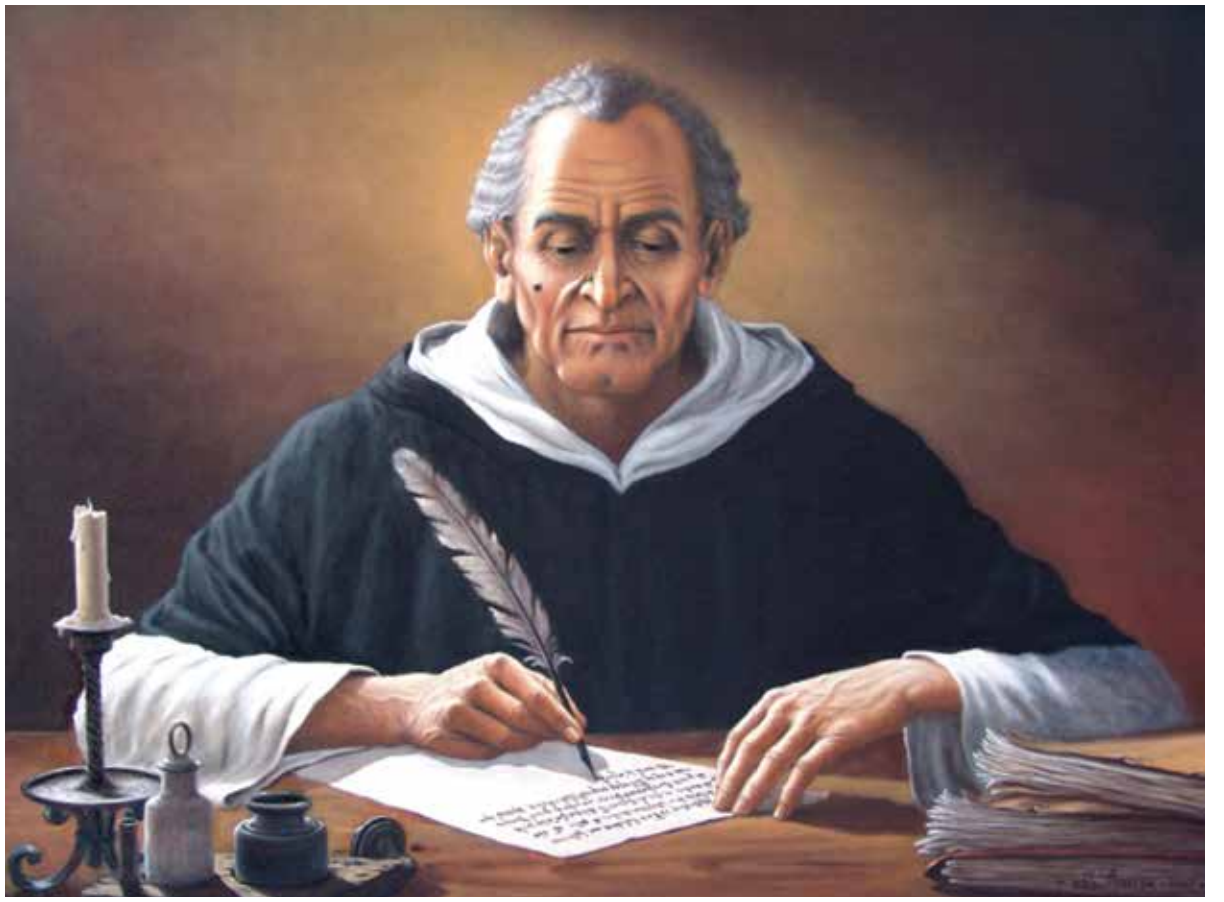

Tomasso Campenella

Campanella'nın yaşadığı döneme bakıldığında, az sayıda aristokrat elinde biriken zenginliğin ezdiği kitleler düşünülerek, dönemin İtalyan Kent Devletlerine alternatif olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır.

Kaynaklara göre More toplumsal koşulların iyileştirilmesini öncelerken Campanella ülkeyi bilgi ve bilimin aydınlatmasını esas almıştır. Bir sonraki ünlü ütopya Francis Bacon'ın ütopyası Yeni Atlantis'te ise ideal toplum düzeninin doruk noktasına varılır.

Francis Bacon (1561-1626) için ütopyasındaki devletin yapısını bilimsel gelişmeler belirler. Ülke güney yarımküredeki Büyük Okyanus'un ortasında, "Ben Salem" adlı bir adada kurulmuş, bir anlamda dünyanın kalanından izole edilmiştir. Ülke, 12 yılda bir, dış ülkelere, bilimsel yenilikleri öğrenip dönecek insanları taşıyan bir gemi yollar. Bu ziyaretler gizlice yapılır, diğer ülkeler haberdar edilmezler. Eğer adaya yanlışlıkla gelen bir gemi olursa konukseverce davranırlar, ama devletin yapısını iyice anladıklarından emin olmak zorundadırlar.

Yeni Atlantis, sağlıklı ve kültürlü bir toplumu önceler. Ülkeyi yöneten bir bilim kurulu vardır. Kurul çalışmalarını "Süleyman Evi" denen bir mekânda yürütür. Bilim kurulunda 36 görevli vardır. Her biri bir bilim dalının uzmanıdır. Çalışmalarını gizlilikle yönetir, insanın doğa üzerindeki kontrolünün sınırlarını genişletmek için çalışır, kendilerinden sonra gelecek gençleri eğitirler. Bunlar içinden 12'si "Işık Toplayıcıları" olarak adlandırılır. Gemiyle yenilikleri keşfe çıkan da onlardır. Yine bu 36 kişi üçer kişilik gruplar halinde çalışırlar; doğa yorumcuları, sır adamlar, madenciler… Çok ilginç inşaatlar yaparlar; derin mağaralar, yüksek kuleler, yapay doğa evleri, hamamlar…

Anlaşılacağı üzere Yeni Atlantis'te her sorunun çözümü

bilimde aranır. Bu ülke, aydınlanmış, erdemli, mutlu bireylerden oluşan bir halk düşüncesiyle ve bir bilgi devleti olarak tasarlanmıştır. Ortaçağın Hıristiyan devlet tasarımına alternatif olarak sunulmaktadır.

Feodal düzenle hesaplaşmada büyük yol kat eden Burjuva sınıfı (18. yüzyıl itibariyle), bir yandan kapitalist hedeflere koşut olarak; bilim, ticaret ve sanayileşmeye ilişkin, özel mülkiyet, üretim araçları sahipliği ve para ticareti sacayağında yücelen ekonomik sistem stratejileri geliştirip yerleştirdiler; öte yandan, yeni üretim teknolojilerini, toplumun değişen sosyal yapısını, dünyanın geri kalanına yönelik pazar ve işgücü temelli kolonyalist uygulama ve baskıları, bu yücelmenin başarısı sayıp övündüler! Ne var ki, özellikle Avrupa'da kurumsallaşan ekonomik düzenin sömürülen kitleler üzerinden kristalleşen adaletsiz sonuçları, bir sonraki yüzyılı (19. yüzyıl), bu düzeni eleştiren, alternatif sosyal ve ekonomik sistem arayışlarıyla yükselen sosyalist düşüncenin yılı olarak ayrıştırdı. Örneğin Marx ve Engels bir bildirgeyle insanlık tarihinin en çok konuşulup tartışılan düşünsel malzemelerinden birini oluşturdular: Kapital. Bu eser, öncesi ve kendisiyle, yazıldığı dönemin toplumsal panoramasını açımlamak bakımından da önemli kaynaklardan biri oldu. Tarih "ütopik sosyalistler" olarak adlandırılan düşünürlerle ve onların "ütopya" olarak adlandırılabilecek detaylandırılmış ideal toplum öngörüleriyle bu arada buluştu. Gelenekçe düş sınıfına sokulan toplumsal ütopyalarının, aslında insanın bilinçlenmesi, bütünsel tarih anlayışı için bir çeşit araç olduğunu iddia ettiler, ama çokları tarafından da iyimser ve hayalperest bulunarak fazla ciddiye alınmadılar. Bununla birlikte kimi ütopyaların uygulamaları da (başarısız bile olsa) gerçekleşmedi değil. Ancak ekonomik ütopyalar sınıfına giren St. Simon, Fourier, Owen gibi çeşitli isimleri de kuşatan bu konu başka bir yazının konusu. Yine de devam etmeden şunu vurgulayalım: Günümüze kadar ulaşan süreçte daha pek çok ekonomik, tarihi, bilimsel, politik, dini ütopya bizi en iyi hayat ve/ya olası tehlikeler düşünülerek tasarlanmış dünyalarda ağırladılar. Tüm o yok ülkelere Cennet Bahçesi ve Budist Nirvanayı dahil ediniz, isterseniz. Bu konuda çeşitli araştırmaları olan birçok yazar ve filozof yok ülkeler üzerinden insanlık ve onun yarattığı kültür üzerine düşündüler.

Geniş bir konu bu. Yazıyı sonlandırmadan önce daha önce haberini verdiğim iki önemli distopya örneğine değineyim.

Distopyalar, insanları, çağdaş dünyayı olumsuz anlamda dönüştürecek olası sorunlar üzerinde düşünmeye teşvik ederler. Her ne kadar bir yönleriyle felaket habercisi gibi işleseler de, diğer yönden insanın muazzam uzak-görü yetisinin kanıtını oluşturdukları için hayranlığımızın nesnesidirler.

Fukuyama, örnek olarak vereceğim iki ütopyayı "İnsan Ötesi Geleceğimiz" adlı kitabının hemen başında "Geleceğe Giden Yollar" bölüm başlığı altında ele alıp tartışmıştır. Hatta makalesinin hemen girişinde şöyle der: "Benim gibi yirminci yüzyılın ortalarında büyüyen her insan için, gelecek ve gelecekle ilgili insanı dehşete düşüren olasılıklar, George Orwell'in (ilk kez 1949'da yayımlanan) 1984'ü ile Aldous Huxley'nin (ilk kez 1932'de yayımlanan) Cesur Yeni Dünya adlı yapıtlarıyla tanımlanmıştı." Düşünürün bu değerlendirmesi, her iki kitabı da okuduğum için, benim için de tamamen aynı işlevi yerine getirmiştir. Yazarın da metninde vurguladığı gibi, bu iki roman, günümüzde hayatımızın her noktasına nüfuz eden iki büyük teknolojinin habercisi sayılmaktaydı. On yıllar önce ortaya çıkan böylesi sağlam uzak-görülerin bizi şaşırtmaması imkânsız. O iki teknolojiden biri "Bilgi Teknolojileri", diğeri ise "Biyoteknoloji"ydi.

1984 (George Orwell) özel hayatımızın derinliklerine kadar nüfuz edecek bilgi teknolojilerinin risklerini haber veriyordu. Roman, Okyanusya adlı bir ülkede kurulu, totaliter bir imparatorluk hakkındaydı. Yönetim

asıl gücünü, her mekânda olup biteni izleyen, "Büyük Birader" adıyla anılan tele ekranların topladığı görüntülü verilerin değerlendirilmesinden alıyordu. Dev bir kablo ağı vardı hükümetin ve bu sayede, çoğu zaman, kişilerin mahremiyeti ortasına, çekinmeden dalıyordu.

Tam da 1984'te IBM marka kişisel bilgisayarların piyasaya sürülmesi PC devrimini başlattı. Bundan yalnızca beş yıl sonra Sovyetler Birliği çöktü. Böylelikle kitapta önemli yeri olan totaliter rejim tehdit olmaktan çıkmış, aynı zamanda kişisel bilgisayar ağlarıyla devletler halkı izlerken halk da devleti izler hale gelmişti. Bu iki yönlü kullanılan bir teknoloji oldu. 1984'ün tam da başarılı bir distopya sayılamayacağını söylüyor, Fukuyama.

Cesur Yeni Dünya (Aldous Huxley) ise son yıllarda ortaya çıkan ve devrim sayılan biyoteknolojinin habercisi olmuştu. Roman Londra'da, 26. yüzyılda geçmekteydi. Ülke, üreme teknolojileri, öjenik ve uykuda öğretim (hipnopedi) uygulamaları sayesinde toplum temelinde değiştirilerek sağlıklı, teknolojik yönden çok ileri, savaş ve yoksullukların görülmediği, herkesin kayıtsız şartsız mutlu olduğu bir dünyaya dönüştürülmüştü. Ancak bunun olabilmesi için aile mefhumu, çoğulculuk, sanat, edebiyat, felsefe hatta din yok edilmişti.

Ulaşılan toplum tamamen hedonistik özellikler sergiliyordu.
Romanda insanlar ana rahminde değil, "bukonovskileştirme" denen bir yöntemle kuluçka cihazlarında döllenip geliştiriliyordu. İnsanlara mutluluk haplarla hissettiriliyor ve simulasyonlarla bilinçaltlarına girilip çeşitli duyuları manipüle ediliyordu. Romandaki Alfalar, Betalar, Gamalar, Epsilonlar olarak ayrıştırılan insanlar, kastlarına uygun süreçlerle üretiliyordu ve artık onlardan insan olarak bahsetmek ne kadar mümkündü? İnsan değildiler, çünkü artık insanı belirleyen biricik özellikten, özgür iradeden söz edilemiyordu.

Yapay döllenme, taşıyıcı annelik, psikotropik ilaçlar, genetik mühendisliği… Hepsi de gerçekleşti.

Biyoetik kurumları ne zamandır kök hücre uygulamalarını tartışıyor. Siber ordu-ların kurulduğuna dair rivayetlere rastlanıyor. Tüp bebek uygulamaları nerdeyse sıradanlaştı. Psikiyatrların reçete koçanlarının ne kadar hızlı eridiği de dikkatimizden kaçmıyor. Maalesef Huxley'nin distopyası öngörüleri bakımından başarılı yolculuğuna devam ediyor.

Walter Benjamin'in şu sözlerini hatırlayarak koyalım son noktayı: "Hiçbir medeniyet eseri yoktur ki, aynı zamanda da bir barbarlık eseri olmasın." Ütopya ve distopyalar her bağlamda uyarıcı işlevleriyle geleceğe bakıyor ve insanoğlunun kimi yaratıcı faaliyetlerinin sorgulanmasını umuyorlar. Her şey daha iyi bir dünya için. Ütopyalar, bu nedenle son derece önemliler.

Bitirirken bir dilek… Örnekleri öyle olsa bile, umarız, geleceğin medeniyet eserleri aynı zamanda barbarlık aracı olmazlar! İnsanlık onurumuza sahip çıkarak gelişmek umuduyla…

Güneş Ülkesi Seylan'da (Sri Lanka) bir adadadır. Ilımlı, hoş bir iklimi vardır, insanların sağlığını tehdit etmez. İç içe daire biçiminde yedi duvarla korunan, çeşitli yerleşim alanlarından oluşmuş bir mekânsal düzen anlatır. Mal, mülk, kazanç ayrımı yapılmaz ülkede. Ne yapılıyorsa toplum ve devlet adına yapılır.

Tomasso Campenella'nın Ütopyası Güneş Ülkesi'nin tasarımı